

Obsah

Úvodní slovo	5
<i>RNDr. Petr Nečas</i>	

1. blok

Občanská společnost a stát ve 21. století – podstata vzájemného vztahu

Základní politické hodnoty ovlivňující státní a rodinnou péči o malé děti	7
<i>Prof. Thomas K. Johnson, Ph.D.</i>	
Kompetence státu, společnosti a rodiny v péči o děti	10
<i>PhDr. Vojtěch Belling</i>	
Funkce státu a funkce rodiny: modality státní podpory péče o děti a potřeby rodin	14
<i>Prof. Dr. Dr. Dr. Thomas Schirmacher</i>	
Dětem to nejlepší. Pečující rodiče a pečovatelský stát	22
<i>PhDr. Iva Šmídová, Ph.D.</i>	
Nejmladší děti v české společnosti podle aktuálních demografických prognóz	26
<i>RNDr. Boris Burcin, RNDr. Tomáš Kučera, CSc.</i>	
Dítě mezi dvěma vychovateli? Rodina a rodičovství	29
<i>JUDr. Eliška Wagnerová, Ph.D.</i>	

2. blok

Moderní rodičovská péče o děti a její problémy

Zařízení celodenní péče o malé děti: důvody zřizování a možnosti jejich rozvoje	38
<i>Olga Trostiansky</i>	
Nové poznatky vývojové psychologie útlého dětství jako jeden z předpokladů rodinné politiky	41
<i>PhDr. Jaroslav Šturma</i>	
Systémový pohled na rané fáze rodičovství. Praktické důsledky	44
<i>PhDr. Josef Zeman, CSc.</i>	
Mění se otcovství a mění se otcové?	46
<i>PhDr. Hana Maříková</i>	
Péče o děti do tří let – jaká je nejlepší?	53
<i>PhDr. Ilona Špaňhelová</i>	

3. blok

Stát jako náhradní pečovatel

Význam rodičovského vztahu pro raný vývoj dítěte	57
<i>Prof. Dr. Dr. hc. mult. Theodor Hellbrügge</i>	
Kolektivní zařízení pro děti do 3 let a jejich postavení v péči o děti v minulosti i současnosti	59
<i>MUDr. František Schneiberg, CSc.</i>	
Možnosti státní podpory jiným poskytovatelům péče	64
<i>Mgr. Halka Jaklová</i>	

4. blok

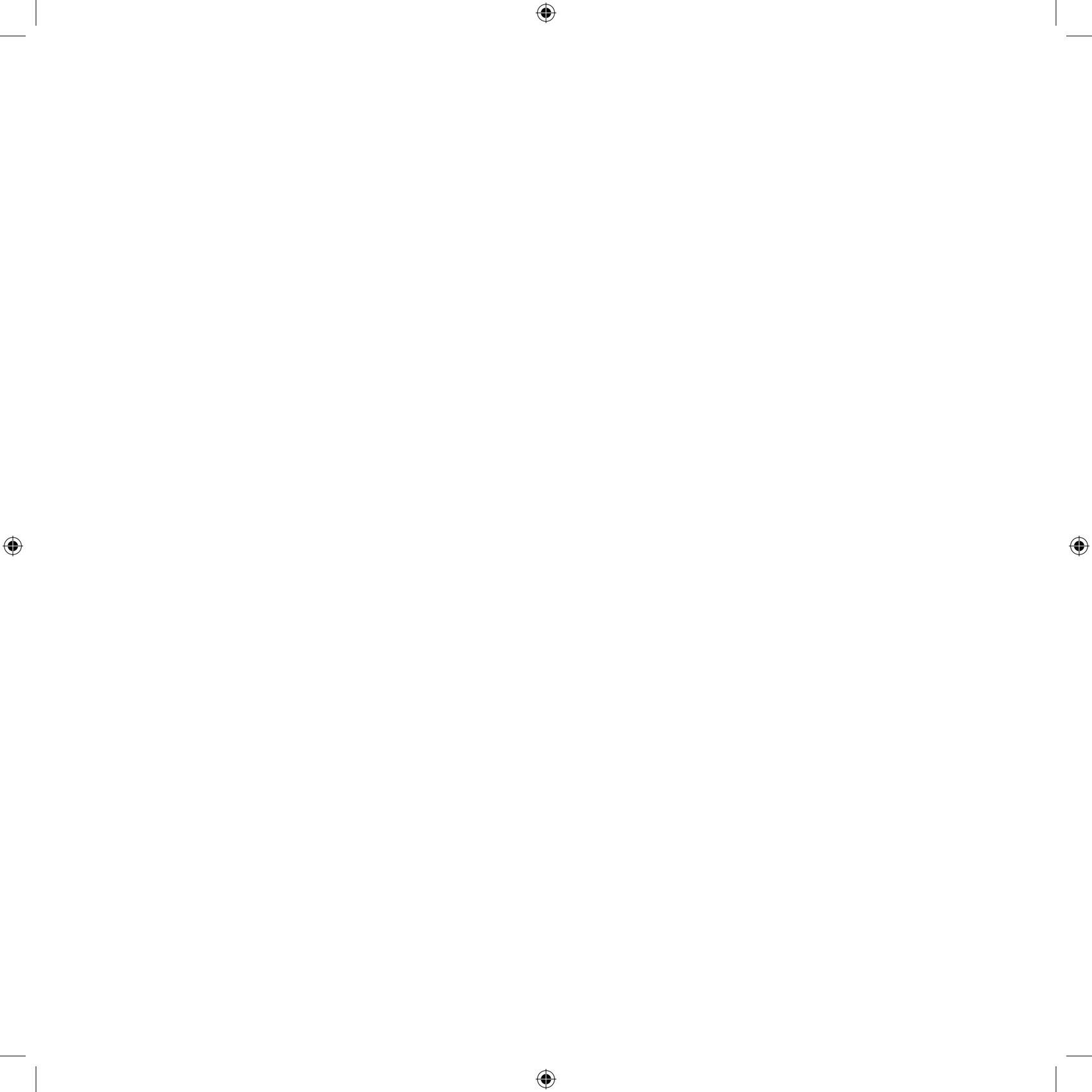
Alternativní formy nerodičovské péče o děti a komparace s rodičovskou péčí

Malé dítě v péči „denní matky“ – sice ne u sebe doma, ale přece doma	66
<i>Petra Schöggel</i>	
Výběr možnosti péče o děti pro rodiče v Anglii.....	69
<i>Stephanie Brivio</i>	
Flexibilní řešení péče o děti – nové možnosti pro zaměstnavatele, rodiče a veřejné služby	72
<i>Gisela Erler, M. A.</i>	
Podpora služeb rané péče o děti v ČR – aktuální záměry.....	73
<i>MUDr. Marián Hošek</i>	

5. blok

Finanční podpora péče o děti a možnosti jejího vývoje

Změny v oblasti dávek státní sociální podpory od 1. 1. 2008.....	77
<i>Ing. Marie Kudlová</i>	
Politický blok	
<i>Mgr. Anna Čurdová</i>	
<i>Ing. David Kafka</i>	
<i>Ing. Tomáš Kvapil</i>	
<i>Mgr. Ivana Levá</i>	
<i>Bc. Michal Uhl</i>	

Úvodní slovo

RNDr. Petr Nečas

Vážené dámy a pánové,

nejprve mi dovoďte, abych vás přivítal na dnešní konferenci, již, jako každý rok, pořádá ministerstvo práce s cílem podpořit debatu o rodinné politice a především v těch jejích aspektech, které může přímo ovlivnit stát pomocí svých nástrojů. Neměli bychom totiž zapomínat na to, že v souladu s principem subsidiarity je rodinná politika nejen záležitostí státu, ale také regionů a obcí.

Téma letošní konference jsme zvolili s ohledem na téma, které je v celém středoevropském prostoru stále víc a víc aktuální. Jde o vztah státu a rodiny v péči o malé děti. Není tajemstvím, že právě ta fáze života rodin spojená s péčí o nejmenší děti, je dnes považována za neurgický bod rodinné politiky a zejména její odnože: politiky slučitelnosti rodiny a zaměstnání. Zatímco u rodin se staršími dětmi většinou již není závažnějším problémem skloubit profesní cíle s rodinným životem, v době, kdy ratolesti vyžadují stálou přítomnost jedné osoby, se kariérní tužby mnoha rodičů střetávají s jejich přirozenými povinnostmi vůči rodině a dětem.

Nehodlám se nyní vracet ke kořenům tohoto problému, které tkví bezesporu na jedné straně v ekonomickém tlaku, na druhé straně ale i v hodnotových proměnách české i celé západní společnosti. Svou roli hraje i přetrvávání myšlenkových vzorců z totalitní éry, kdy domácí péče o dítě v raném věku byla chápána jako cosi nemoderního, skoro až protistátního, a kdy se stát snažil za každou cenu donutit oba rodiče k pracovní činnosti. Tehdejší široká nabídka pečovatelské infrastruktury nebyla ničím jiným, než důsledkem této ryze sobecké politiky komunistického státu orientovaného jen a pouze svými zájmy.

Spokojím se s konstatováním faktu, že se dnes v naší společnosti nachází mnoho rodičů s dětmi, kteří preferují intenzivní domácí rodičovskou péči o děti, i mnoho takových, jež by uvítali možnost alespoň částečné nerodičovské péče o děti. Důvody této druhé skupiny mohou být různé, od prosté nutnosti finančního zajištění přes snahu udržet kontakt s pracovním prostředím až po touhu po kariérní seberealizaci. Přestože podle většiny průzkumů české rodiny (na rozdíl od těch západoevropských) preferují

spíše první model, za předpokladu, že nebude znamenat zásadní finanční a sociální znevýhodnění, nelze přehlédnout i početnou skupinu domácností, pro které je dlouhotrvající fáze rodičovské celodenní péče zkrátka nepřijatelný. Ačkoliv médií prezentovaný obraz české společnosti jako houfu vzdělaných vysokoškolaček a manažerek trpících pod jhem stereotypní představy o domácí péči je značně zkreslený.

Určitě se shodneme na tom, že stát by měl rodinám pomáhat, a to zejména v této fázi jejich života poznamenané vyšší mírou zátěže. Otázkou je, jakou formu pomoci zvolit. Někteří chtějí po státu, aby využil své nástroje pro odstraňování takzvaných stereotypů. Volají například po výrazném zkrácení rodičovské dovolené, která údajně motivuje rodiče k setrvání doma, a podporuje tak tradiční obraz rodiny. Pečovatelskou roli rodin pak mají přejmout jesle coby veřejná, státem financovaná služba. Jiní naopak ve státu vidí strážce společenských mravů a byli by nejraději, aby nerodičovská péče o děti byla rovnou zakázána.

V diskusi, která je například v sousedním Německu již velmi vyostřená a k nám se teprve postupně dostává, bych chtěl předně říci zásadní tezi. Stát tu není od toho, aby definoval „správný“ způsob života rodin, bural nějaké stereotypy a považoval se za strážce individuální mravnosti. Stát a jeho instituce musí být z tohoto hlediska přísně neutrální. Co tato neutralita však konkrétně znamená v rodinné politice? Stát musí vždy vycházet z principu autonomie rodiny a svobody volby v rozhodování o jejich záležitostech, a to včetně formy poměru mezi rodinou a zaměstnáním a způsobu péče o děti.

Hovořím-li o rodině, mám však na mysli její celek, nikoli pouze rodiče. A tady nastává první problém. V rodině s malými dětmi jsou i členové, kteří se sami na rozhodování nemohou podílet a kteří přesto mají právo na to, aby jejich zájem byl respektován. Mám na mysli děti samé. Samozřejmě lze vycházet z premisy, že rodiče chtějí pro své dítě vždy to nejlepší. Přesto však musí existovat garance, že tomu tak je doopravdy. Tuto garanci lze v oblasti našeho tématu spatřovat v určení jakéhosi minimálního standardu kvalitní péče o malé děti, který by byl definován odborníky – pediatry a dětskými psychology. Tato garance může stanovit i hranici toho, co je v rámci autonomie rodin ještě přijatelné. Tak, jako nelze připustit násilí na dětech, nelze asi připustit ani severokorejský model týdenních jeslí. Stejně tak by

měl stát mít možnost s ohledem na poznatky moderní medicíny a psychologie vyjádřit preference v oblasti způsobu péče o děti, aniž by tím však stanovoval nějaký obecně závazný model.

Teze, které jsem dosud uvedl, se částečně již odrážejí v principech systému podpory rodin s malými dětmi u nás. Preferována je individuální, pokud možno rodičovská péče o děti do 3 až čtyř let, současně je finančně podporována i nerodičovská individuální péče. V obou případech jde o finanční podporu směřovanou přímo do rodin. Reformou veřejných finanční zavádíme tzv. vícerychlostní rodičovský příspěvek, který umožní i dřívější návrat do zaměstnání bez finanční ztráty. Přesto potřebujeme ještě další kroky.

Jedná se zejména o vytvoření systému podpory nerodičovské péče o děti, jenž by finančně přispěl rodičům na zajištění této péče a nebyl by, tak jako dosud rodičovský příspěvek, vázán na osobní celodenní péči. Vedle tohoto systému musí ovšem nadále zůstat zachován i princip podpory rodičovské celodenní péče, ztělesněný jinou výší finanční pomoci. Nelze totiž zapomenout na zásadní skutečnost, že rodič pečující sám celodenně o dítě přichází v důsledku této činnosti o výdělek, na rozdíl od všech ostatních rodičů zajišťujících dítěti jinou formu péče. Přitom vykonává činnost, která je objektivně prospěšná jak pro dítě, tak i pro celou společnost. Proto kompenzace znevýhodnění, jimž tento rodič čelí, musí mít jiný charakter než kompenzace nákladů na financování péče o děti u výdělečně činných rodičů.

Každá forma podpory rodiny by, jak bylo řečeno, měla vycházet z autonomie rodiny. Stát může vyjadřovat preference – s ohledem na zájem dítěte, jenž je mnohdy opomíjen –, ale nikoli rozhodovat za rodiny. Proto ani podpora nerodičovské péče o děti nesmí mít charakter přímé institucionální podpory jeslí a zařízení obdobného typu. Všechny peníze, které stát na účel podpory rodiny má, by měl směřovat přímo rodinám. Zařízení péče o děti mohou vznikat v soukromém prostoru i na úrovni regionální samosprávy. Stát ale své prostředky bude směřovat přímo do rodin – ty necht' se rozhodnou, na jaký typ služby je využijí. Bude-li poptávka doprovázená dostatečnou kupní silou, není pochyb o tom, že se vytvoří i systém nabídky. Stát ale sotva může existovat jako nějaký náhradní pečovatel. V tomto ohledu jsem mírně skeptický i vůči některým trendům v západoevropských zemích, které, na rozdíl od nás, nemají zkušenost

s dlouhodobým totalitním režimem a neblahými důsledky snahy státu převzít přirozené funkce rodiny.

Vážené dámy a pánové,

přeji Vám, aby se dnešní a zítřejší konference vydařila. Některými tématy, jež jsem ve svém příspěvku zmínil, se budou zabývat přednášející v jednotlivých blocích, takže budete mít možnost pro zpětnou reflexi mých slov na pozadí jejich referátů. Doufám, že výsledkem bude plodná a obohacující debata, která nás metodou dialogu přivede o krůček dál ve formulaci priorit české rodinné politiky.

Děkuji Vám za pozornost.

Občanská společnost a stát ve 21. století – podstata vzájemného vztahu

Základní politické hodnoty ovlivňující státní a rodinnou péči o malé děti

Prof. Thomas K. Johnson, Ph.D.

Je nebezpečné, když se filozof začne vměšovat do tak praktických otázek, jako je vládní politika a vývoj dítěte. Vzpomínám si na zkušenost Sokrata, který svým spoluobčanům před mnoha staletími kladl určité základní otázky; doufám, že nebudu muset po konferenci dávat zvláštní pozor na svou sklenku vína. Ale mám dojem, že frustrace Atéňanů ohledně Sokrata se netýkala pouze hodnot, na které se ptal, nýbrž vznikla zčásti proto, že on se většinou jen ptal, ale ne vždy nabízel dobré odpovědi. Pokusím se položit několik otázek a nabídnout také několik odpovědí; samozřejmě se můžete snažit najít lepší odpovědi, když pro vás mé návrhy nebudou přijatelné. Nebojím se nesouhlasu, ale prosím, bohelav si nechte.

Když jsem byl mladý, měl jsem tu čest být akademickým asistentem významného sociálního vědce Davida G. Myerse. Jeho široký mezinárodně oceněný výzkum v oblasti psychologie a sociologie byl formován hledáním hodnot a zásad, které by vedly k rozkvětu lidského života, tedy jakýmsi sokratovským hledáním. Odvážil se doufat, že dokážeme najít hodnoty přesahující jednotlivé kultury, které budou sloužit lidskému blahobytu, štěstí a společnému dobru, a tato naděje inspirovala jeho intenzivní výzkum a rozsáhlé spisy. Tvrdil také, že velký vliv na lidský blahobyt mají velká témata, zásadní ideje a hodnoty, zatímco mnoho pomíjivých módních trendů má podle něj na lidský blahobyt jen relativně malý vliv, bez ohledu na to, jak vzrušeně lidé diskutují o různých vládních politikách nebo různých metodách výchovy. A tak zde v Myersově duchu tvrdím, že ideje a hodnoty, které přinášíme do formulace politik, programů a praxe v rodinách, podnikání a vládě jsou důležitější než mnohá praktická rozhodnutí, která musíme činit. Tyto ideje a hodnoty budou naše politiky, programy, reakce i vztahy formovat. Ilustruji to na příkladě.

I. Dítě – dar, nebo problém?

Na počátku veškerého našeho uvažování o dětech stojí zásadní filozofická otázka: co je dítě? Tuto otázku můžeme vyostřit, když se zeptáme: je dítě především dar, nebo především problém? Před několika lety si mi jedna těhotná kolegyně stěžovala, že její lékař považuje její těhotenství za nemoc, za problém, zatímco ona tak své dítě nechápala. Vnímala své dítě jako velký dar. Jednalo se zde o naprostý kontrast v základní životní filozofii. Odpusťte, že to říkám tak otevřeně, ale tento kontrast, tak jasně formulovaný na lékařské klinice, je základem pro mnoho dnešních otázek souvisejících s dětmi a jejich výchovou. Má vliv na nízkou porodnost, která v mnoha rozvinutých zemích způsobuje úbytek obyvatelstva, ovlivňuje to, jak zacházíme s matkami, projevuje se v tom, jak zacházíme s každým dítětem, a je klíčový pro podnikatelské i vládní politiky.

Jde o zásadní existenční otázku, na kterou nelze odpovědět sociologickou nebo ekonomickou studií. Naše odpověď nejen určí podobu našich politik a naše zacházení s každým dítětem, ale na naší odpovědi závisí také budoucnost západní civilizace. Považujeme-li děti v samém jádru za problém, kterému je třeba se vyhnout, pak se tomuto problému vyhnout můžeme, a celou západní civilizaci tak pohřbíme. Aniž bychom tuto otázku vyjasnili a diskutovali o ní, takovou odpověď naznačuje nízká porodnost ve velké části rozvinutého světa. Naproti tomu já vidím své tři děti jako tři největší dary, jaké jsme kdy s manželkou dostali.

Chci zdůraznit, že to, jak své děti vnímáme, je existenční rozhodnutí; tím chci říci, že asi není možné dokázat ke spokojenosti všech lidí, že děti jsou dar. Je to rozhodnutí, které předchází všechna naše další rozhodnutí a ovlivňuje je. Člověk se může rozhodnout, že uvidí pouze problémy spojené s dětmi, např. zdravotní problémy, finanční problémy, ztrátu času a svobody, starost o jejich blaho. Miminka jsou špinavá, hlučná a drahá. Ale můžeme se také rozhodnout vidět, jak jsou naše životy hluboce obohaceny tím, že máme děti, a také toužit po předání daru života další generaci. Taková volba je axiomatická v tom smyslu, že předchází racionálním a vědecky informovaným rozhodnutím a formuje je. Říkám-li, že je to rozhodnutí existenční, znamená to, že předchází racionalitě, dává racionalitě základ, a proto nemusí být racionálně dokazatelné. Je fundamentální v hlubokém smyslu slova pro celý život, v rodině, v podnikání a v celé širší kultuře.

Rozhodneme-li se považovat děti za dar, a ne primárně jako problém, povede to k vládním a podnikatelským politikám, které

budou k dětem přívětivé; změní to také naše osobní postoje ohledně každého těhotenství, porodu a dítěte. Například: radujeme se, když nám kolegyně oznámí, že je těhotná, nebo si mlčky naříkáme na drobné problémy, které to přinese v naší práci? To, jak se chováme, je určováno předchozími rozhodnutími spojenými s našimi hodnotami; soustředíme se hlavně na malé problémy, nebo se rozhodujeme hledat, jak mohou být naše životy na každé rovině (včetně roviny ekonomické) obohaceny přítomností další lidské bytosti? Naše rozhodnutí spojená s hodnotami se mohou jevit jako skrytá a soukromá, ale ve skutečnosti tomu tak není. Všechny naše činy vycházejí z našich hodnotových rozhodnutí a tímto způsobem své základní hodnoty předáváme.

Také tvrdím, že děti v našich rodinách, podnicích a komunitách již od útlého věku vědí, zda je považujeme za problém, nebo za dar. Dávno předtím, než se děti naučí mluvit, poznávají mnohé věci na hluboce intuitivní rovině, která formuje jejich zkušenost se světem. Vědí-li, že jsou vítány jako dar, mohou snáze přistupovat ke svému životu se základní důvěrou, láskou a odvahou stát se dobrými občany a bližními; jsou-li považovány za problém, nepřiměřeně to probouzí jejich nejhlubší úzkosti, což má za následek odcizení od společnosti i od sebe samých. To je cesta kriminality, ať už je toto odcizení vyjádřeno drogami, trestnou činností nebo členstvím v gangu. Naše soukromá rozhodnutí spojená s našimi hodnotami formují život dětí v rodinách, podnicích a širší společnosti; naše nejhlubší city vůči dětem zásadně nastavují směr jejich přístupu k životu.

II. Věrnost podporuje bezpečí

Dlouho předtím, než děti dokáží vyjádřit své myšlenky slovy, si zřejmě uvědomují hlavní prvky žebříčku hodnot svého okolí. To zahrnuje více než jen to, zda jsou považovány za dar, či za problém. Patří sem existence nebo neexistence věrnosti ve vztahu. Musíme zvážit, jak se vyhnout tomu, aby děti trpěly nepřiměřenou úzkostí, že budou opuštěny, zejména vlastními rodiči. Úzkost z možného opuštění nebo zkušenost s opravdovým opuštěním může snadno způsobit zásadní rozvrat vztahu dítěte ke společnosti a ke světu vůbec. Opuštění nebo úzkost z opuštění často narušuje základní důvěru a odvalu dítěte do života. Jsem přesvědčen, že to je podstatou oné smutné statistiky, kterou všichni známe, že děti rozvedených rodičů mají řadu psychických, sociologických, zdravotních

a vzdělávacích problémů. Tyto děti se cítí opuštěny lidmi, kteří jsou jim nejbližší, a tato zkušenost narušila jejich základní důvěru a odvalu. Myslím si, že to je důvod, proč jsou tyto statistiky mnohem horší v případech, kdy žena porodí dítě v důsledku krátkého vztahu a otce si nikdy nevezme; takové dítě bylo otcem skutečně opuštěno ve velice útlém věku. Děti stejně jako dospělí mají základní potřebu lidské věrnosti. Když je tato věrnost narušena, často to poškodí duši dítěte a toto poškození se pak vyjadřuje na rovině fyzické, sociální, psychologické nebo na rovině vzdělání.

Často zjišťujeme, že školy nebo státní sociální orgány se snaží řešit problémy, které v životě dětí vznikly proto, že děti byly vnímány jako problém a cítí se opuštěny matkou nebo otcem. Samozřejmě musíme těmto lidem pomáhat, jak můžeme, ale musíme si také klást otázky s žebříčkem hodnot, který tento problém do budoucna zmírní. Součástí takového žebříčku hodnot je manželství na celý život a oddanost rodině. Děti zpravidla vzkvétají a mají silnější smysl pro základní důvěru a odvalu žít, pokud věrnost v rodině existuje a je také vnímána; tato rodinná věrnost se nejčastěji zničí rozvodem nebo odloučením. Rozvod nebo odloučení rodičů velmi často zanechá v dětech pocit opuštěnosti, což poškozuje jejich základní odvalu žít a důvěru k životu. Je tragické, že většina rozvodů zřejmě nastává po konfliktech relativně nízké úrovně, které mohly být snadno překonány nebo i zapomenuty.

Nechce-li se stát uchýlit k totalitním praktikám, nemůže pro rychlou eliminaci velké většiny rozvodů a rozluk mnoho udělat; stát se však může pokusit přijmout politiky a podporovat vzdělávací materiály, které budou šířit poselství, že věrnost ve vztazích je základní lidská potřeba. Extrémní individualismus nebudí štěstí; věrnost a celoživotní partnerství štěstí podporuje a umožňuje dětem vzkvétat. Tento prostý filozofický princip se musí promítnout do zásad prosazovaných v našich školách, politikách a zákonech. Je to zásadní a humánní rozhodnutí spojené s hodnotami, které je třeba učinit, realizovat a předávat v rodině, v podnikání a ve státních orgánech. Jakmile je toto hodnotové rozhodnutí přijato a realizováno, může se jevit jako sebezpotvrzující a životodárná součást kultury. Jakmile je moudré hodnotové rozhodnutí realizováno ve veřejné politice, tato politika nebo zákon má tendenci podporovat skutečné přijetí této základní hodnoty obyvatelstvem, i když zpočátku může ve vztahu k této politice panovat mezi lidmi určitá úzkost.

III. Bezpodmínečná láska a morální struktura

Jedna z nejobtížnějších otázek souvisejících s výchovou dětí se týká vztahu mezi bezpodmínečnou láskou a potřebou pevné morální struktury. Na jedné straně bychom si všichni měli být vědomi toho, že děti (a patrně všichni lidé) mají hlubokou potřebu bezpodmínečné lásky, nebo jak to někdo formuluje, bezpodmínečného pozitivního pohledu. Zkušenost s takovým pozitivním pohledem obvykle v člověku uvolní cosi velmi silného a tvůrčího. V určitém smyslu slova to člověka osvobozuje. Takový pozitivní pohled je reakcí na naši hlubokou potřebu být druhými přijat. Na druhé straně děti současně potřebují praktické morální vedení a omezení; potřebují jasná pravidla pro všední den o tom, jak se mají chovat a co se nesmí. Takové praktické morální rady nevyhnutelně vedou k domněnku, že děti (a lidé obecně) nejsou přijímány, pokud nedodržují pravidla; a každý je někdy poruší.

Důsledkem je zásadní složitost na úrovni základních hodnot, které ve vztahu k dětem zastáváme a které jim musíme předávat. Naše děti jsou současně darem, který bezpodmínečně přijímáme (a takové láskyplné přijetí musí být předáváno), a současně příjemci všech přísných požadavků na odpovědný život ve společnosti (a tyto přísné požadavky musí být efektivně předávány), které musí být splněny, abychom byli odpovědnými lidmi a dobrými občany. Tato existenční složitost musí být efektivně předávána v rámci rodiny, školy a společnosti.

Řečeno filozoficky, jde o problém lásky a spravedlnosti, což je také problém svobody a formy; v náboženské tradici je to někdy nazýváno problémem milosti a zákona. Jsem si zcela jist, že teoreticky tento problém vyřešit neumím; možná, že správné vysvětlení neumí podat žádný smrtelník. Jsem si rovněž zcela jist, že pro náš hodnotový vztah k dětem a morální obsah našeho vztahu k nim je velmi důležitá určitá dialektická interakce mezi oběma zásadami. Děti musí slyšet a cítit, že jejich rodiče, jejich učitelé ve škole a další autority je hluboce a bezpodmínečně milují, a současně musí slyšet a cítit, že život je plný závažných požadavků, z nichž některé možná nikdy úplně nesplníme. Je téměř nevyhnutelné, že každý člověk bude v této otázce nevyvážený; někteří budou snadno vyjadřovat k dětem bezpodmínečnou lásku, zatímco jiní budou snadno vyjadřovat požadavky na disciplínu a ovládnání se. I sama společnost má sklony kolísat mezi oběma póly. Skutečné důvěryhodnosti dosáhneme pouze v momentě, kdy plně ztělesňujeme a předáváme jak lásku, tak spravedlnost, jak formu, tak svobodu, a to úplně a současně. Kdo však dosáhl takové úrovně osobní zralosti?

Možná že nikdy nebudeme schopni, ať už teoreticky či prakticky, plně vyjádřit bezpodmínečný pozitivní pohled (lásku) a současně potřebu hluboké morální disciplíny (pravidla a spravedlnost), ale nějaké kroky tímto směrem musíme činit. Zde jsem nucen čerpat převážně ze své vlastní zkušenosti jako otec tří odpovědných dětí. Musíme vědomě činit kroky, kterými předáváme jak to, že své děti milujeme, tak to, že život sám (ani ne my osobně) ukládá potřebu morální disciplíny. Budeme jim muset říci, že určité chování je špatné, ale také bychom jim měli říci, že je máme rádi. Budeme muset našim dětem v určité činnosti zabránit, ale to by mělo být doprovázeno projevem náklonnosti, třeba objetím. Někdy možná děti potřebují mírný trest za to, co udělaly, ale současně musí slyšet naše odpuštění, když se omluví. Při tom všem musí být rodiče a učitelé velmi opatrní v několika bodech.

Dostávají-li děti pouze bezpodmínečnou lásku bez požadavků a disciplíny, mohou být snadno velmi spokojené se sebou, ale nezodpovědné vůči ostatním a společnosti, což si nikdo z nás nepřeje. Na druhé straně, jestliže se děti setkávají pouze s disciplínou, pravidly a požadavky a nezakoušejí mnoho lásky a něžnosti, snadno zahořknou a zanevrou na život, což je opět výsledek, kterého se chceme vyvarovat. Jestliže mají děti pocit, že pravidla a disciplína jsou pouze osobními požadavky rodiče nebo učitele a nepředstavují požadavky života samého, budou se snažit hledat příležitost, jak těmto omezením uniknout. Podobně jako když nepřiměřeně restriktivní občanské právo tlačí občany ke zločinu, nepřiměřeně přísná nebo omezující disciplína v rodině nebo ve škole může pobízet ke vzpouře. Naučí-li se děti odpovědnému chování s velmi malou měrou vnějšího tlaku nebo vynucování, je větší pravděpodobnost, že si internalizují odpovědné chování a kognitivní žebříček hodnot, který takové chování podporuje. Děti (a patrně také dospělí) potřebují živou kombinaci bezpodmínečného pozitivního pohledu spojenou s citlivou (ne svévolnou) strukturou disciplíny, která odpovídá požadavkům života ve společnosti.

Poznámky

Pokud jde o výchovu dětí, existuje řada podrobných otázek, na které se nedaří najít odpovědi platné jednou provždy. Každé dítě má trochu jiné potřeby a možnosti, které musí rodiče odhadnout, jak nejlépe dovedou. Role státu patrně spočívá v tom, aby rodičům tuto odpovědnost připomínal a aby jim pomáhal radou

a zkouškami. Mnoho témat, která se mohou krátkodobě jevit jako velmi důležitá, bude mít na celkový život našich dětí jen velmi malý vliv. Měli bychom je považovat za věci, v nichž neustále hledáme možnosti malých zlepšení, ale mělo by se uznat, že tato zlepšení jsou malá. Mám na mysli například otázky jako přesný rozvrh školní docházky a péče o děti, kdo péči organizuje a platí v jakém věku, do jaké míry je organizována lékařská péče, kolik sportu a jaké druhy jsou vhodné v jakém věku a tisíce dalších detailů. Velké věci jsou velké věci a patří mezi ně ideje a hodnoty, s kterými se snažíme řešit ten největší problém, jemuž čelíme jako jednotlivci i jako západní společnost: jak vychováme další generaci, abychom na ni mohli být hrdí a aby nám – rodičům, učitelům a občanům – byla vděčná za to, co od nás přijala?

Kompetence státu, společnosti a rodiny v péči o děti

PhDr. Vojtěch Belling

Vzájemný vztah státu, společnosti a rodiny trápí nejen politology či sociology, ale i filosofy od chvíle, kdy tyto vědy vznikly. Normativní koncepty tohoto vztahu jsou tak rozdílné, jak se liší samotná chápání státu a jeho role v životě člověka a společnosti. Platónská idea všeobjímající polis jako nejvyšší formy mravního života stojí v protikladu k pragmatickému konceptu Aristotelovu, který ve státu spatřuje nutnou formu života složenou z nižších společenství a vykonávající ty činnosti, které nižší jednotky konat nemohou. Napětí mezi těmito dvěma pojetími se prolíná celými dějinami teorií státu a společnosti až do současnosti. Na jedné straně stojí různé koncepty vycházející z představy kompetenčně omezeného státu – nočního hlídače – soustředujícího se na prosté zajištění nerušeného fungování společnosti a naplňování právního řádu, na druhé straně teorie posouvající stát do role mravní kategorie, resp. slovy Hegela, „uskutečnění mravní ideje“.¹ V prvním případě jde o stát, jehož moc je omezena mantinely přirozeného práva a z něj odvozených přirozených kompetencí nižších společenství, na druhé straně o mocenský stát, jenž není ve výkonu své moci a definici právních norem ničím omezen.

Rozdíl mezi těmito odlišnými přístupy je do značné míry způsoben odlišnou dynamikou vztahu normativních a deskriptivních prvků v díle jednotlivých autorů. Faktem, o němž nás přesvědčily dějiny 20. století, každopádně je, že moderní stát může za pomoci nástrojů, které má k dispozici, kdykoliv realizovat absolutní moc nad lidmi, společností i rodinou. Stát disponuje díky této moci možností měnit a libovolně definovat právní normy. To však nicméně nemusí znamenat (a ani by nemělo), že stát tuto svou potenci k absolutní moci musí uskutečnit. Definiční určení státu jako právnícké osoby vybavené neomezenou mocí či dokonce identické s právním řádem nevede rozhodně k závěru, že stát, který reálně může činit vše a zasahovat do všech oblastí lidského života, by toto činit také měl. Diskrepance mezi konceptem „nočního hlídače“ společnosti a mocenskou organizací se v této perspektivě jeví spíše jako relativní, vyjadřující vztah mezi normou a realitou. Moderní stát je z podstaty svého pojmu

¹ Toto dodnes živé pojetí se objevuje v současné době např. u známého německého právního filosofa Ernsta-Wolfganga Böckenförde, *Der Staat als sittlicher Staat*, Berlin 1978.

suverénní. V jaké míře a ve kterých oblastech svoji potenciálně neomezenou moc skutečně uplatňuje, závisí na vztahu k jiné kategorii – legitimitě této moci. Každá politická moc – tedy moc ve státě – odvozuje z určitého pramene svou legitimitu. V demokratických systémech je za její subjekt považován státní lid. Vůle lidu však nemůže být ani v demokratickém systému sama o sobě suverénní – lid je včleněn do státu jako jeho státní národ, nicméně suverenita je predikátem státu samotného. Princip demokratického legitimačního systému neznamena nic jiného, než že stát musí ve svém jednání respektovat na prvním místě nikoli zájem vládnoucích, nýbrž ovládané skupiny.² Pokud tak nečiní, nepřestává sice být státem, ovšem jeho politická moc přestává být legitimní.

Odtud vychází principiální imperativ respektu státu vůči autonomii společnosti, a jejich přirozených struktur, na prvním místě rodiny. Aby stát mohl autonomii společnosti respektovat, musí být od ní být oddělen a omezit své zásahy pouze na zachování její existence. Tyto zásahy však obsahují také nutnost garance sociální solidarity, která činí liberálně-demokratický stát nutně státem sociálním. Principem státu je absolutní občanská rovnost, principem společnosti sociální diferenciace, tedy nutně i nerovnost. Proniknutí principu společenské nerovnosti do státu je v rozporu s principem demokracie stejně, jako je proniknutí principu absolutní rovnosti do společnosti v rozporu s principem svobody. Jelikož však při výrazných společenských rozdílech přerůstá společenské napětí do politické sféry a hrozí uvedení dualismus zlikvidovat, je moderní stát respektující toto oddělení v zájmu své existence nucen tyto rozdíly tlumit. Takto ospravedlněná státní intervence do (od něj oddělené) společnosti je od počátku principem sociálního státu, jak jej popsal již Lorenz von Stein.³

Možná se v této chvíli může zdát, že tyto teoretické vývody jsou poněkud vzdálené od tématu této konference i příspěvku samého. Není tomu tak. Právě nedostatečné ideové zakotvení stávajících konceptů rodinné i sociální politiky je ve státech 21. století stále větším problémem. Zájmy státu, resp. různých

2 Odtud vychází koncept demokracie jako identity vládnoucích s ovládanými. K tomuto pojetí jako stabilizačnímu politickému mýtu liberálně-demokratického státu viz Joseph Isensee, *Das Volk als Grund der Verfassung. Mythos und Relevanz der Lehre von der verfassungsgebenden Gewalt*, Opladen 1995.

3 Lorenz von Stein, *System der Staatswissenschaft*, Bd. 2: *Gesellschaftslehre*, Basel 1857; srov. k aktualitě Steinova náhledu z hlediska reality postindustriální společnosti Ernst-Wolfgang Böckenförde, *Lorenz von Stein als Theoretiker der Bewegung von Staat und Gesellschaft zum Sozialstaat*. In: *Týž, Gesellschaft, Staat, Recht*, Frankfurt/Main 1972, s. 513–547.

společenských skupin, které se prosadí v systému tvorby politické vůle, se dostávají velmi často do konfliktu se zájmy rodin i společnosti. Podobnými konflikty byly charakteristické v minulosti zejména totalitní státy, kde byl zájem dominantní společenské skupiny za nelegitimního použití státní moci vnučen všem ostatním společenským skupinám.

Již komunistický stát postuloval krédo radikálního zvýšení zaměstnanosti – včetně zaměstnanosti rodičů s malými dětmi – na piedestal svých dlouhodobých cílů. Na zájmy rodin se tenkrát nikdo neptal. Naopak zájmem totalitního státu bylo převzít maximum funkcí rodin, a to se dvojím cílem. Slovy koncepce rodinné politiky z let 1988–1989 z týmu kolem Prof. Alana: zbavit rodiče, resp. především ženu „starosti o chod domácnosti, ve velké míře o péči a výchovu dětí a umožnit jí plně se realizovat v práci“ a institucionalizovat péči o děti, „tj. rozvoj institucí, které by zajistily jejich tělesný i duševní vývoj od nejmenšího věku; přenos socializačních funkcí z rodiny na školu a jiné instituce.“⁴ Systém celé řady podpůrných institucí, prádelen, žehlíren, jeslí a dalších zařízení dováděl tyto cíle takřka k dokonalosti. Podobný systém rozvinul i nacistický stát. Jeho cíl byl ovšem trochu odlišný – nikoli primárně zvýšit zaměstnanost, nýbrž masivní populační růst dominantního národa a samozřejmě rovněž – a v tom byl s komunistickým systémem zajedno – indoktrinace společnosti od nejútlejšího věku dítěte.

Dnešní demokratický stát pochopitelně naštěstí nemá žádný zájem na politické indoktrinaci a i vůči ryze populačně orientované politice je spíše skeptický, případně ji motivuje pouze snahou zabránit vymírání společnosti a udržení fungujícího důchodového systému, nikoli však populační expansí. Přesto však stát éry globalizace tenduje jednoznačně k prosazování svých zájmů způsobem, které jsou z hlediska jeho legitimacy přinejmenším velmi sporné. Typickým příkladem jsou masivní politiky na podporu plné či maximální zaměstnanosti, které mnohé státy a ostatně i Evropská unie prosazují s cílem zvýšit svou konkurenceschopnost a ekonomickou expanzi. Důraz kladený na zaměstnanost obou rodičů ovšem často odsouvá stranou zájmy dítěte a mnohdy i zájmy samotných rodičů. Jak jinak interpretovat modely, v nichž stát podporuje výhradně či přednostně rodiče, kteří se rozhodnou jít do zaměstnání a svěřit děti veřejnému pečovatelskému zařízení? Do svého programu na podporu konkurenceschopnosti evropské ekonomiky

4 *Koncepce rodinné politiky*, Výzkumný ústav práce a sociálního rozvoje, Praha 1989.

s názvem Lisabonská strategie zařadila Evropská unie již před lety cíl zvýšit počet dětí do 3 let umístěných v jeslích na jednu třetinu. Jedná se sice o nezávazný cíl, ale samo jeho včlenění do zmíněného dokumentu a především jeho výhradní ospravedlnění ekonomickými zájmy společenství je z hlediska demokratické legitimacy sotva přijatelné.⁵ Ostatně není divu, že mnozí teoretici evropské integrace se dnes snaží navrhnout náhradní model legitimacy, založený nejčastěji na efektivitě nebo jiných kategoriích vztažených ovšem primárně k zájmům státu.⁶ Hospodářská konkurenceschopnost je bezpochyby dobrým a nezpochybnitelným cílem. Nelze však zapomenout na to, že jde o cíl odvozený, jehož smyslem má být prospěch společnosti, nikoli pouze státu. Jsou-li proto některé kroky k jeho dosažení v rozporu s přirozenou strukturou společnosti, s principem oddělení státu od společnosti a rodiny a navíc se zájmem minimálně jedné početné a navíc politicky velmi slabé a proto opomíjené společenské skupiny – malých dětí –, je použití státních nástrojů v této oblasti v rozporu s demokratickou legitimitou. Pokud je politika slučitelnosti rodiny a zaměstnání a rozvoje služeb péče o děti motivována ekonomickými důvody, je to nepřijatelné.⁷

Ospravedlnění může poskytnout pouze zájem rodin samotných, na něž je ovšem třeba hledět jako na společenské instituce, v nichž jsou zájmy jejich členů – jakožto lidských jedinců – rovnocenné. A to i těch, kteří se nemohou sami vyjádřit. Tak jako společnost sama, i rodina vykonává některé funkce, do nichž stát nemůže legitimně zasáhnout (což nijak nevylučuje jejich podporu). Pečovatelská funkce je jednou z nich.

5 Podobně i v prostředí Rady Evropy se v posledních letech objevují snahy nahlížet rodinnou politiku prizmatem politiky zaměstnanosti. Srov. např. Conference of European Ministers Responsible for Family Affairs. Changes in Parenting: Children Today, Parents Tomorrow, 28th Session, Lisbon 16.–17. 5. 2006, Final Communiqué and Political Declaration, zvl. s. 10. Na stejném místě nalezneme dokonce i kritiku zkrácených úvazků a pracovní doby pro rodiče jako opatření podporujících „*traditional gender distribution of caring and household tasks*“.

6 Srov. Andreas Maurer, *Parlamentarische Demokratie in der EU*, Diss. Universität Gießen, Baden-Baden 2002, kap. II/6, passim a Anne Peters, *Elemente einer Theorie der Verfassung Europas*, Berlin 2001. Ze stejné pozice přistupuje k legitimitě Evropské unie i Andreas Böhm, *Zwischen Legitimität und Effektivität. Das Europäische Parlament nach dem Vertrag über eine Verfassung für Europa*. In: *Zeitschrift für Beamtenrecht*, 2006, s.173–176. Za jednoznačně nedostatečnou považuje output-legitimaci EU naopak Elisabeth Rumler-Korinek, *Kann die Europäische Union demokratisch ausgestaltet werden? Eine Analyse und Bewertung aktueller Beiträge zur europäischen Demokratiedebatte*, *Europarecht*, 2003, s. 327–342

7 Srov. Mary Daly, Sara Clavero, *Contemporary Family Policy. A comparative review of Ireland, France, Germany, Sweden and UK*, Dublin, s. 144.

To, co jsem právě řekl, neznamená v žádném případě, že by stát nemohl rodinám umožnit zvolit si pro sebe ten nevhodnější model života, včetně rozdělení rolí v rodině mezi mužem a ženou, včetně uspořádání vztahu mezi profesním a rodinným životem a včetně zvolení formy péče o dítě. Toto rozhodnutí však musí být autonomní a motivované výhradně zájmem a vůlí rodiny. Péče o dítě je přirozenou kompetencí rodiny, jejíž uskutečnění stát podporuje. V rámci této kompetence se rodiče samozřejmě mohou rozhodnout zvolit některý typ nerodičovské péče o děti. Kritériem je, aby tato forma péče nebyla k neprospěchu jejího objektu – dítěte samotného, neboť to se samo nemůže k tomuto rozhodnutí vyjádřit. To je nicméně možné posoudit na základě poznatků moderní pediatrie a dětské psychologie. Pokud se však pro nerodičovskou péči rodina rozhodne, je otázkou, zda je úkolem státu být tímto náhradním pečovatelem.

Není sporu o tom, že moderní sociální stát zajišťuje skrze svůj správní systém základní zajištění lidské existence. Člověk v industriální společnosti není schopen sám zajistit podstatné předpoklady svého bytí v tomto světě a potřebuje ke svému přežití některé statky, které může získat pouze skrze stát. Vyjádřeno německým právním filosofem Ernstem Forsthoffem, lze tento úkol správy moderního státu nazvat jako zajištění lidské existence (*Daseinsvorsorge*).⁸ Sem patří zejména zajištění veřejných služeb nutných nezbytně k lidskému životu v jeho efektivním životním prostoru: dopravní infrastruktura, dodávky energie, vody, odvoz odpadu či dostupnost vzdělávacích zařízení či nemocnic. Kromě těchto služeb k tomuto státu samozřejmě náleží i systém sociálního zabezpečení. Bez ohledu na aktuální debatu o tom, zda tento koncept státu má v postindustriální globalizované společnosti své opodstatnění,⁹ se lze ptát, jakou roli v něm hraje podpora rodiny a podpora péče o děti, a jakou podobu může nabývat. S tím souvisí i otázka, nakolik lze veřejnou službu péče o děti chápat jako nezbytnou součást lidské existence.

8 Ernst Forsthoff, *Die Verwaltung als Leistungsträger*, Stuttgart 1983. Viz též Týž, *Der Staat der Industriegesellschaft*, 2. Aufl., München 1971.

9 V souvislosti s privatizací těchto klasických složek zajištění lidské existence v postindustriálním státu se někdy hovoří o krizi státnosti a státu jako takového: srov. Philips Genschel, Bernhard Zangl, *Die Zersplitterung von Staatlichkeit und die Zentralität des Staates*, *Das Parlament – Beilage*, 2007, Nr. 20/21, s. 10–16. Thorsten Kingreen hovoří v této souvislosti o nutnosti nahradit koncept sociálního státu zajišťujícího lidskou existenci (*daseinsvorsorgender Sozialstaat*) konceptem aktivačního sociálního státu (*aktivierender Sozialstaat*), který klade větší důraz na podporu osobní aktivity jednotlivce a redukci forem „pečovatelského státu“ při zachování principu sociální solidarity *Rechtliche Gehalte sozialpolitischer Schlüsselbegriffe - Vom daseinsvorsorgenden zum aktivierenden Sozialstaat*, *Schriftenreihe des deutschen Sozialrechtsverbandes* 52 (2004), s. 7–47.

Ospravedlnění pomoci rodinám ve státu, který zajišťuje základní předpoklady pro důstojnou lidskou existenci, vyplývá paradoxně přímo z podstaty tohoto státu. Ten totiž velkorysým systémem garancí kvality lidského života zpochybnil již v 19. století nejzákladnější, sociálně-zajišťující funkci rodiny. Systém sociálního pojištění, ale i garance zdravotní péče a stále častěji i volnočasového využití člověka odstranil základní motiv zakládání rodiny jako přirozeného způsobu zajištění v případě nenadálé životní situace či stáří. Právě proto, že tuto původně rodinnou a společenskou úlohu začal plnit stát, dostal se do spirály, která jej imperativně vede ke kompenzaci tohoto existenciálního znevýhodnění rodiny jiným způsobem. Bez rodiny se stát neobejde, zatímco jedinec (díky systému sociálního pojištění) je schopen ji postrádat. Kompenzace tohoto znevýhodnění jest jediným ospravedlněním státní rodinné politiky, a tedy i státní intervence vůči rodinám.¹⁰ Takto motivovaná podpora rodiny je z hlediska demokratického státu nejen plně legitimní, ale dokonce nutná. Jejím cílem zůstává rodina o sobě, protože právě rodina jako taková je předmětem popsaného znevýhodnění. Tedy i směřování podpory rodinám musí být ne-určité v tom smyslu, že apriori nepředpokládá specifické rozhodování rodin o uspořádání vnitřních rodinných vztahů, formě péče o dítě ani některá specifická očekávání odvozená z těchto různých kategorií chování rodin. O výjimkách se zmíním v závěru.

Apriorní ne-určenost podpory rodiny vede logicky z závěru, že finanční prostředky, jež stát na cíl univerzální podpory rodiny vynakládá (nehovořím o chudých či jinak sociálně znevýhodněných rodinách čerpajících jiné formy podpory), je zapotřebí poskytnout přímo rodinám. Ty mají s ohledem na své přirozené a na stát nepřenositelné kompetence právo využít tyto prostředky – v souvislosti s plněním svých přirozených funkcí – zcela libovolně. Tedy i na případné zajištění nerodičovské péče o děti, hovoříme-li o podpoře rodiny s malými dětmi, která je finančně i sociálně zatížena nejvíce. Faktické uskutečnění této péče včetně jejího zajištění je nicméně primárně záležitostí vztahu mezi rodinou a společností. Nerodičovská péče o děti nemůže být ani v současném sociálním státě chápána jako veřejná služba, a to již proto, že nenaplnuje základní parametry této kategorie zmíněné shora. Nejde totiž o službu nezbytnou pro garanci lidské existence v moderní společnosti, která by

10 Srov. k tomuto postavení rodiny v poli napětí mezi státní intervencí a samostatností rodin Paul Kirchhof, *Der verfassungsrechtliche Auftrag zu einer familienrechtlichen Wirtschafts- und Steuerordnung, Demographie und Wohlstand* 2003 (sborník), Opladen, s. 103-110.

mimo systém státní garance nemohla existovat.¹¹ Člověk i rodina reálně mohou existovat i bez státem garantovaného systému nerodičovské péče. To ovšem nic nemění na skutečnosti, že tato forma péče o děti je pro celou řadu lidí velmi důležitá a potřebná. Skutečnost, že ji stát přímo negarantuje – formou zřizování či legislativně zakotvených povinných dotací – však neznamená, že by neměla být z veřejných prostředků podporována. Tato podpora vychází ovšem ze shora zmíněného imperativu kompenzace znevýhodnění, kterému rodina čelí v souvislosti s naplňováním pečovatelských (a dalších) funkcí. Je pak ovšem z povahy věci neurčená co do způsobu, jakým rodiče tyto funkce vykonávají (výjimkou tohoto principu je pouze respekt vůči zájmu dítěte). Je tudíž třeba rozlišovat roli státu z hlediska finanční podpory péče o děti jako takové (ať rodičovské či nerodičovské), a jeho vztah k přímému uskutečňování této péče, její faktické garanci. A právě zde vysvítá diference mezi veřejnou službou, jíž stát nejen financuje, ale i sám poskytuje (či přímo dotuje – u částečně privatizované formy těchto služeb), a péčí o děti, v níž zůstává rozhodnutí o formě v rukou rodin. Samotná péče o děti, včetně té nerodičovské, se tudíž musí odehrávat mimo státem zřizované či financované instituce, ve sféře ryze společenské a tudíž soukromoprávní. Její finanční zajištění musí být proto realizováno prostřednictvím rodin, které k němu však mohou využít – v souladu se zmíněným imperativem podpory státu vůči rodinám – od státu získaných prostředků (které na tento účel ovšem zatím v ČR nebyly vyčleněny a je otázkou, zda budou dostupné). Je jen logické, že stát veškeré prostředky určené na podporu péče o děti směřuje přímo rodinám k jejich rozhodnutí o tom, jak s nimi naložit.

Již jsem výše zmínil, že z ne-určenosti univerzální podpory rodiny lze vymezit výjimky. Předně lze rozlišovat mezi podporou rodiny v různých fázích života s ohledem na její finanční a sociální zatížení spojené s různou dynamikou výkonu jejich přirozených funkcí. Rodina s batoletem vyžaduje jinak strukturovanou podporu než rodina s dospívajícími dětmi. Jinou výjimkou je vyjádření určité preference s ohledem na zájmy členů rodiny,

11 Stejně tak nejde ani o úzeji definovanou službu sociální (která se s výše uvedeným konceptem veřejných služeb ve Forsthoffově smyslu zcela nekryje), neboť ta je zákonem definována jako „činnost nebo soubor činností, jimiž se zajišťuje pomoc osobám v nepříznivé sociální situaci“ (§ 3, písm. a) nepříznivé sociální situace je sice zahrnuto i „sociálně znevýhodňující prostředí“ (§ 3, písm. b), kam však rodina není zahrnuta, neboť je explicitně chápána jako „přirozené sociální prostředí“ (§ 3, písm. d). I bez tohoto pojmového vysvětlení zákona by však bylo možno na základě právních zvyklostí v oblasti sociálního práva dovodit, že život v rodině nelze obecně považovat za nepříznivou sociální situaci.

kteř společnost i samotní rodiče mohou mít tendenci opomíjet a kteř stát, jehož jsou tito členové občany, musí proto v případném zájmovém konfliktu zastoupit. S ohledem na jejich dobro a zájem může stát legitimně finančně či jinak preferovat například určité typy péče, bez toho, že by tím znemožnil či diskriminoval jiné formy.

Dovolte mi, abych na tomto místě krátce shrnul: Moderní stát je vystavěn na dualitě státu a společnosti a na principu respektování privátní sféry jednotlivce i rodiny. Jeho jednání je legitimováno zájmy lidu, nikoli abstraktním zájmem státu o sobě. V důsledku industrializace a změny ve způsobu lidského života tento stát zajišťuje a musí zajišťovat některé existenčně nezbytné služby, jako je dopravní infrastruktura, elektrifikace či systém zdravotních a sociálních služeb. Péče o děti mezi tyto služby, jež musí být garantovány státem s ohledem na zajištění důstojného bytí člověka, nepatří. Na druhé straně je faktem, že moderní sociální stát odebral rodinám jednu z jejich základních funkcí, celoživotní sociální zajištění, a vzal ji sám na sebe. Ekonomické zdůvodnění, které tím způsobil (nevratnost nákladů na výchovu a socializaci dětí), proto kompenzuje systémem rodinné politiky. Tato kompenzace musí být ovšem založena na svobodě rodiny v rozhodování. Pokud by stát financoval budování zařízení péče o děti, rozhodoval by tím za rodiny o tom, na co budou směřovat peníze určené přímo jim. Současně by přitom, slovy lidového pořekadla, „vytloukal klín klímem“. Namísto toho, aby finančně kompenzoval ekonomické znevýhodnění, jež strukturálně způsobil uzmutím jedné základní funkce rodiny, řešil by tento stav uzurpací dalších přirozených funkcí. Že by tento krok byl nejen zpochybnitelný z hlediska zájmů dítěte, ale především nelegitimní z hlediska role státu, netřeba dále zdůrazňovat.

Funkce státu a funkce rodiny: modality státní podpory péče o děti a potřeby rodin

Prof. Dr. Dr. Dr. Thomas Schirrmacher

První roky jsou určující pro celý zbytek života

Před 800 lety chtěl německý císař Friedrich II. Barbarossa (1194–1250) zjistit, která řeč je původní. Tak nechal shromáždit ve známém Castel del Monte novorozence z nejrůznějších národů Afriky, Asie a Evropy – jako císař mohl takové brutální experimenty provádět – a svěřil je péči hluchoněmých chův, které děti pouze kojily a sytily, ale nesměly s nimi komunikovat a hrát si s nimi. Jakému jazyku se naučí samy od sebe? V jakém jazyce řeknou první slova? Císař se to nikdy nedozvěděl, protože všechny děti zemřely příliš brzy, doslova odumřely.¹

Člověk je uzpůsoben k životu ve společenství s jinými lidmi, a proto jedním z nejkrutějších druhů mučení zůstává samotka, a to i tehdy, když se vězněnému jinak neubližuje. Dnes víme z řady průzkumů, co císař nevěděl: děti potřebují nejen mléko, pokrm a tělesnou péči, nýbrž stejně životně závislé jsou na úzké vazbě, rozhovoru, tělesném kontaktu, emocích, hře a spoluzití.

Vyrostl jsem v oblasti, kde je nedostatek jódu, a jako dítě jsem ho málo přijímal. Proto musím dnes chodit každý rok k lékaři, aby mi prohlédl štítnou žlázu, a denně beru léky. Zatímco tady je souvislost každému zřejmá, mnozí nechtějí vidět vědecky stejně dobře dokazatelnou souvislost mezi tím, jak s malými dětmi zacházíme z hlediska přijetí, hovoru, blízkých osob (zejména matky a otce), péče a mnoha dalších věcí, a pozdějšími problémy dětí v oblasti sociálního chování nebo vzdělání.

Například už dávno víme, že čím více a důvěrněji s malými dětmi mluvíme, tím rychleji se jim vyvíjí mozek, tím vyšší je počet synapsí, tím lépe se naučí mluvit a myslet, a tím snáze jim později půjde učení, ale také emoční inteligence a sebevědomé přizpůsobování se stále novým situacím. Zkrátka: s každou hodinou, kterou s dětmi mluvíme nebo kterou naslouchají rozhovoru dospělých, získávají do života náskok.

Stát by tedy měl mít zájem na tom, aby děti trávily co nejvíce času s jedním nebo oběma rodiči, a mimo tuto dobu aby byla zajištěna péče o děti na kvalitativně vysoké úrovni, zahrnující nejen

1 H. Citron. „Über das Gespräch“. Wege zum Menschen 16 (1966): 417–427.

viditelné funkce, a s co možná nejnižším počtem dětí na jednoho pečovatele – psychologové a odborníci radí na jednoho pečovatele dvě² nebo tři/čtyři³ děti!

Celosvětový psychologický výzkum vazby⁴ prokázal už před desítkami let, že v prvních letech po narození je vazba důležitější než vzdělání a že raná fáze intenzivní, důvěrné vazby ke stále stejným dospělým lidem vytváří základ pro to, aby byly pozdější nabídky ke vzdělání také využity, zatímco chybějící vazba v prvních letech života se žádnou pozdější nabídkou vzdělání nedá nahradit.

V prvním roce života (12 měsíců) je každá odchylka od převažující péče poskytované matkou nebo rodiči celosvětově prostě a jasně spojena s růstem úmrtnosti kojenců, na což neustále poukazuje zejména mnichovský dětský lékař Theodor Hellbrügge, dlouholetý ředitel ústavu na mnichovské univerzitě a zakladatel Mezinárodní akademie pro vývojovou rehabilitaci, která je též úzce spojena s Prahou.⁵ V prvním roce života, pokud je to jen trochu možné, nepatří miminko trvale do rukou jiným lidem, a když už musí být někomu svěřeno, pak jen krátce tomu, koho miminko prostřednictvím matky už dobře zná.

Po těchto 12 měsících je zde hranice prvních 18 měsíců, které uvádějí i zastánci jeslí, např. Wassilios Fthenakis, jako dolní hranici pro pobyt v jeslích, bez ohledu na to, že způsobilost pro jesle se musí v každém konkrétním případě ještě zkoumat a může nastat i v pozdějším věku. Do 18 měsíců není miminko připraveno na střídající se děti, teprve poté může mít ze hry s jinými, střídajícími se dětmi postupně prospěch.

2 S. Ralph Dawirs, Gunther Moll. „Kinder lernen mit Gefühl“. Die Welt, 3. 11. 2007: s. W3. Ke stažení na www.welt.de.

3 S. Uta Rasche. „Schöne neue Krippenwelt“. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 31.12.2007. S.1.

4 S. Karin Grossmann, Klaus E. Grossmann. Bindungen – das Gefüge psychischer Sicherheit. Stuttgart: Klett-Cotta, 2004; Deutsche Liga für das Kind in Familie und Gesellschaft. Neue Erkenntnis der Bindungsforschung. Berlin: Deutsche Liga ..., 1996, a dále čtyři sborníky vydané společně Karlem H. Brischem a Theodorem Hellbrüggem, uvedené v seznamu literatury.

5 Srov. Theodor Hellbrügge. Erlebte und bewegte Kinderheilkunde. München: Prokon-Verlag, 1994; Theodor Hellbrügge, Klaus Döring. Das Kind von 0 – 6. München: Herbig, 2003 (dotisk 10. vydání); Theodor Hellbrügge, J. Hermann von Wimpffen. Die ersten 365 Tage unseres Kindes. München: Knaur, 1976 (1996, řada dotisků, k dodání). Hellbrügge celosvětově zavedl a podporoval rehabilitaci postižených dětí doma s rodiči za pomoci odborníků a prokázal, že je téměř vždy lepší než rehabilitace mimo domov, viz www.theodor-hellbuegge-stiftung.de. K významu vazby malých dětí na stálou blízkou osobu pro jejich duševní a tělesné zdraví srov. čtyři sborníky vydané společně Karlem H. Brischem a Theodorem Hellbrüggem, uvedené v seznamu literatury.

Po 12 a 18 měsících se ve výzkumech často uvádí hranice 36 měsíců. Není pochyb o tom, že v prvních třech letech života mají spolehlivé vazby a struktury mimořádný význam pro pozdější život a už pouhému stěhování, o změně hlavní pečující osoby nebo rozvodu nemluvě, bychom se měli pokud možno vyhnout.

Německý psychoanalytický svaz k tomu uvádí – což bohužel německé ministerstvo pro rodinu neslyší: „Poznatky z výzkumu a zkušenosti (nikoliv ideologie) ukazují, že pro rozvoj dětského pocitu jistoty, rozvinutí jeho osobnosti a duševní zdraví je nejprospěšnější spolehlivý vztah k rodičům. Právě v prvních třech letech života má proto velký význam emocionální a časová dostupnost matky a otce.“⁶

Chceme ztrátu funkčnosti rodiny zvětšovat?

Mnohé problémy moderní rodiny vznikly proto, že rodina v posledních 300 letech v rámci gigantické ztráty funkčnosti přišla o rozsáhlé oblasti svých dřívějších úkolů. Mezi nejdůležitější patří funkce hospodářská a výchovná. Tím se vytratily také důležité stabilizátory rodiny, takže pro mnoho lidí představuje stále menší ztrátu nechat rodinu rozpadnout nebo ji ani nezakládat.

„Především došlo často zprostředkovaně k tomu, že funkce vykonávané původně v rámci domova a rodiny přešly na nadřazené sociální struktury, zejména stát. V perspektivě staletí a tisíciletí lze konstatovat toto předávání funkcí vyšším sociálním strukturám prakticky ve všech oblastech života, v oblasti kultu stejně jako práva, v hospodářství i ve vzdělání. Tento proces funkčního odlehčování, který v současné době probíhá zcela očividně, představuje jednu z hlavních tendencí v historickém vývoji rodiny.“⁷ „Viděli jsme, že funkční odlehčování rodiny bylo v minulosti doprovázeno funkčním obohacováním souběžných nebo nadřazených sociálních struktur, resp. mělo

6 „Krippenausbau in Deutschland – Psychoanalytiker nehmen Stellung: Memorandum der Deutschen Psychoanalytischen Vereinigung“. www.dpv-psa.de/html/Pressepiegel/artikel/Memorandum%20vom%2012.12.07%20-DPV-KR_Psyche.htm; www.psychanalyse-aktuell.de/kinder/krippenausbau.html; k tomuto memorandu srov. též Heike Schmoll. „Verlust der Lebenssicherheit“. faz.net ze dne 22. prosince 2007 a Ann Kathrin Scheerer. „Fremdbetreuung im frühen Kindesalter“. Psychoanalyse Aktuell. www.psychanalyse-aktuell.de/kinder/fremdbetreuung.html.

7 Michael Mitterauer, Reinhard Sieder. Vom Patriarchat zur Partnerschaft: Zum Strukturwandel der Familie. C. H. Beck: München, 19843. S.17–18; srov. s. 11+92–116.

za následek jejich samotný vznik. Zde je třeba jmenovat školu, továrnu, komunitu a především stát se svými rozmanitými společenskými institucemi.⁸

Rodina byla po staletí základní institucí, s níž se normální občan setkával nejčastěji. Určovala jeho život, obstarávala emocionální, hospodářské a jiné bezpečí a starala se o relevantní vzdělání. S industrializací se ztratila hospodářská funkce, se školou vzdělávací atd.

Pozoruhodné však je, že statisticky vzato dodnes nerozhoduje o budoucnosti dětí nic silněji než rodina, ze které pocházejí! Ať už je to vzdělání, sociální postavení, příjmy, sociální kompetence, sebevědomí nebo společenské angažmá: statisticky je vliv rodiny na dítě jako budoucího dospělého významnější než cokoli jiného, a to navzdory tomu, že se již dlouho konají pokusy tuto situaci, která je pro dítě samotné nespravedlivá, nějak zmírnit, například systémem vzdělávání.

Nejde mi teď o to, abych oplakával ztrátu funkcí rodiny v minulých staletích. Současně jsme získali hodně svobody a možností rozvoje. Podle mého názoru však dnes jde o otázku, zda chceme vzít rodinám i poslední funkce a úkoly, které ještě plní? A zda stát skutečně dokáže tyto poslední zbývající funkce sám převzít a předat je dalším institucím?

Blaho dítěte a hospodářský tlak

Blaho dětí hraje ve společnosti služeb a průmyslu velmi podřízenou roli, protože děti ještě nemohou přispívat k hospodářskému růstu.⁹ Hospodářství si sice přeje mít později pracovní sílu, která je vzdělaná, sociálně přívětivá a pilná, ale odkud má přijít, to mu zůstává lhostejné. Náklady může nést někdo jiný.

Mnozí rodiče věnují svým dětem tak málo času ne proto, že by to tak chtěli, nýbrž proto, že společenský a hospodářský tlak je příliš silný. Děti se stejně nikdo neptá, ačkoli výzkumy vědí: „Děti nechtějí do jeslí“¹⁰.

Už se sice dlouho ví – například na základě největší dlouhodobé studie na toto téma v USA zveřejněné v roce 2007 –, že děti, které

vyrůstaly pouze v jeslích, jsou podstatně neklidnější, agresivnější, méně samostatné, nejistější a závislejší, ale o to se hospodářství nestará, jen prostě při náboru do zaměstnání agresivnější a méně vzdělané děti vyřadí.¹¹ První výzkumy na toto téma pocházejí od vynikajícího pražského dětského psychologa Zdeňka Matějčka, který zkoumal ve čtyřech rozsáhlých výzkumech na pražské univerzitě rozvoj dětí z českých jeslí a též dětí v různých rodinných formách.¹²

Rodina jako malá jednotka většinou není schopna vzeprít se tlaku moderního kapitalistického a stále více globalizovaného hospodářského řádu. Jediný, kdo to dokáže, je stát. Neměl by proto svůj monopol moci využívat k tomu, aby ještě dále zvyšoval tlak na rodinu, nýbrž by se měl vhodným zákonodárstvím a usměrňováním příspěvků starat o to, aby se rodiče navzdory hospodářským tlakům mohli angažovat ve prospěch další generace tak, jak to považují za správné.

To se týká nejen času, kdy se mohou rodiče starat o děti doma, ale také péče mimo domov. Jeden příklad musí stačit: odborníci radí, aby rodiče, většinou matky, když dávají své malé děti do jeslí, vytvořily dlouhý hladký přechod, aby dítě mohlo pomalu přenést důvěru od matky na pečovatele či pečovatelku.

11 V USA je toto téma již dlouho předmětem „Mommy Wars“ – také ve výzkumu. Pro anglickou jazykovou oblast shrnuje všechny studie až do roku 2000: Claudio Violato, Clare Russell. „Effects of Nonmaternal Care on Child Development: A Meta-Analysis of Published Research“. S.268–301 in: Claudio Violato aj. (vyd.). *The Changing Family and Child Development*. Aldershot (GB): Ashgate, 2000. Celkový výsledek: intenzivní nematěřská péče vede ke statistickému nárůstu nápadného chování (např. agresivity). Nejrozsáhlejší studie prováděl National Institute of Child Health and Human Development. *The NICHD Study of Early Child Care and Youth Development (SECCYD): Findings for Children up to Age 4 1/2 Years (05–4318)*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 2006, http://www.nichd.nih.gov/publications/pubs/upload/seccyd_051206.pdf. The NICHD Early Child Care Research Network (ed.). *Child Care and Child Development: Results from the NICHD Study of Early Child Care and Youth Development*. New York: The Guilford Press, 2005 (zde bylo sledováno 1 364 dětí od narození do 6. třídy). Také zde je výsledkem častější nápadné chování dětí navštěvujících „Day-Care“, avšak statisticky významně to platí pouze pro pečovatelská zařízení nízké kvality. Dobrá pečovatelská zařízení vykazují nárůst průměrné slovní zásoby dětí v porovnání s jinými druhy péče, avšak nezabrání statisticky slabému [co je „slabé“?] nárůstu nápadného chování.

12 Krátké shrnutí podává sám Zdeněk Matějček in: „Neue Erkenntnissee der Bindungsforschung: Prager langfristige Studien“. S.91–102 in: Deutsche Liga für das Kind in Familie und Gesellschaft. *Neue Erkenntnis der Bindungsforschung*. Berlin: Deutsche Liga ..., 1996, srov. především: Josef Langmeier, Zdeněk Matějček. *Psychische Deprivation im Kindesalter: Kinder ohne Liebe*. München, Wien, Baltimore: Urban und Schwarzenberg, 1977, a další příspěvky uvedené v seznamu literatury.

8 Ibid. s. 111.

9 Wolfgang Bergmann. „Von Kindern ist nicht die Rede“. *Focus* 44/2007: 146–150.

10 „Wohin mit dem Kinder“. *Focus* 44/2007: 131–136; podobně: Daniela Niederberger. „Kinder wollen keine Krippe“. *Die Weltwoche* (Zürich) 40/2007, www.weltwoche.ch/artikel/?AssetID=17434&CategoryID=91; Daniela Niederberger. „«Nein, das Kind ertrag ich nicht»“. *Das Weltwoche-Gespräch*. *Die Weltwoche* (Zürich) 50/2007, www.weltwoche.ch/artikel/?AssetID=17966&CategoryID=62.

Matka by tedy měla první den zůstat v jeslích po celý den, druhý den o hodinu méně a nakonec ještě po určitou dobu každý den např. čtvrt hodiny. Ale který zaměstnavatel by to umožnil?

Německý psychoanalytický svaz k tomu uvádí: „V mnoha studiích bylo prokázáno, že je z hlediska vývojové psychologie velký rozdíl, zda přejde dítě do péče mimo rodinu ve věku jednoho roku, jednoho a půl nebo dvou let a kolik hodin denně se tato péče využívá. Čím delší je každodenní péče v odloučení od rodiny, tím vyšší hodnoty stresového hormonu kortizolu jsou například prokazatelné v dětském organismu. Tím se vysvětluje souvislost mezi dlouhou, tedy celodenní péčí mimo rodinu a pozdějším agresivním chováním ve škole, která byla zjištěna v průřezových studiích. Další rozhodující faktory ovlivňující kvalitu péče v jeslích jsou velikost skupiny a fluktuace personálu. Příliš velké skupiny nebo časté změny personálu dítěti znemožňují navázat bezpečné vazby; mohou způsobit sociální ústup nebo vést v průběhu vývoje k vnitřnímu neklidu, poruchám pozornosti a nedostatečnému soustředění. Všeobecně platí: čím je dítě mladší, čím má menší porozumění řeči a času, čím kratší je doba přivykání za doprovodu rodičů, čím delší denní pobyt v jeslích, čím větší skupina dětí a čím častější změny pečujícího personálu, tím vážnější je potenciální poškození jeho duševního zdraví.“¹³

System poukazů

System poukazů v nejširším slova smyslu¹⁴, používaný v různých oblastech společnosti, pochází z Nizozemí, kde byl zaveden před více než sto lety především teologem a ministerským předsedou Abrahamem Kuiperem na základě křesťanské etiky. Už sto let poskytuje stát ze svých daňových příjmů občanům prostřednictvím poukazů nebo jinými způsoby peníze, s nimiž občané sami rozhodují, do které školy a školky budou chodit jejich děti, kterou soukromou rozhlasovou a televizní stanicí budou podporovat a mnoho dalších věcí. V roce 1955 požadoval významný rakousko-americký ekonom Milton Friedman zavedení systému poukazů do všech oblastí výchovného a vzdělávacího systému, aby proti státnímu vlivu působila co největší svoboda občanů v rozhodování. System poukazů přebírá v oblasti rodiny stále více zemí – například Švédsko nebo německá spolková

13 „Krippenausbau in Deutschland“ na uvedeném místě.

14 Srov. Dominik Enste, Oliver Stettes, Bildungs- und Sozialpolitik mit Gutscheinen: Zur Ökonomie von Vouchers. Analysen: Forschungsberichte aus dem Institut der deutschen Wirtschaft Köln 14. Deutscher Institut-Verlag: Köln, 2005.

země Hamburk¹⁵ – protože představuje bezprostřední státní podporu ve prospěch dětí, ale současně: 1. nebere rodičům svobodu rozhodování, nýbrž umožňuje volbu,¹⁶ 2. osvobozuje rodiče od hospodářských tlaků a 3. vytváří zdravou konkurenci nejlepších nabídek.

Co říká ona křesťanská – přesněji řečeno evangelická reformovaná – etika, která stojí v základu tohoto systému, jenž se v sekularizované společnosti, jakou je Nizozemsko, osvědčil? Tvrdí, že rodina, práce, církev a stát jsou samostatné, Bohem zřízené instituce, které nevznikly ze sebe navzájem, nepotřebují si vzájemně dávat souhlas, nýbrž vycházejí všechny stejně bezprostředně od Boha. Církev nerozhoduje o státu, stát nerozhoduje o církvi. Obě mají své vlastní právo platné pro zcela odlišné oblasti života.

Stejně tak se stát (ale také církev a hospodářství) setkává s manželstvím a rodinou, podporuje je, zasahuje, když se míjejí cílem a sklouznou do zločinu, řídí jejich veřejné vztahy podle práva, ale neurčuje je a nerozhoduje o jejich existenci. Stejně jako stát nalézá životní prostředí (stvořený svět) a chrání jeho budoucnost, avšak nemůže hlasovat o jeho existenci, tak nalézá i manželství a rodinu a chrání jejich budoucnost, ale nepovažuje je za své vlastnictví, nýbrž ví, že rodiny se nejlépe rozvíjejí, když mají maximum svobody a vlastní motivace.

V komunistických státech světový názor tvrdil, že děti a rodiny patří státu, a že tedy rodiče vychovávají děti z pověření státu v socialismu, resp. pro socialismus. Humanistická etika naší evropské tradice – například v římském právu – to stejně jako křesťanská tradice vždy odmítaly: rodiče nepracují pro stát, děti nepatří státu. Zdeněk Matějček to ve svých četných výzkumných pracích na pražské univerzitě před rokem 1989 v neustálém střetu s komunistickou vládou odvážně a odůvodněně stále znovu zdůrazňoval a po roce 1990 dodal důležité impulsy dnešní české rodinné politice.

V Evropské unii se zde dnes užívá spíše než evangelický jazyk řeč katolické etiky, když se mluví o „zásadě subsidiarity“: co může obstarat menší jednotka, to zůstává na její úrovni, nebo jinak řečeno: EU, centrální stát atd. se nesnaží strhnout na sebe všechny úkoly, nýbrž snaží se podporovat angažmá rodičů,

15 K posouzení srov. ibid. s. 49–51

16 Odůvodnění viz Vera Bünningel, Barbara Henmann. „Kleinkinderbetreuung: Wahlfreiheit durch subventionierte Krippenplätze?“ Otto-Wolff-Discussion Paper 1/2007. Köln: Otto-Wolff-Institut für Wirtschaftsordnung, 2007. 21 s. www.otto-wolff-institut.de/Publikationen/DiskussionPapers/OWIWO_DP_1_2007.pdf.

občanů a obcí na nejnižší rovině tak, jak to jen jde, aby se větší jednotka mohla podílet pouze doplňkově.

„Nová spodní vrstva“

Chtěl bych připojit ještě jednu myšlenku, kterou jsem rozvedl ve své knize „Nová spodní vrstva: chudoba v Německu“. V současné době totiž existuje nebezpečí, že při rostoucím počtu narušených rodin vede nutnost existence státu k tomu, že nenarušené rodiny jsou za svůj stav do jisté míry trestány, protože stát předepisuje i jim, co mají se svými dětmi dělat.

Anebo jinak řečeno: bohužel existují rodiny, v nichž jsou děti tak zanedbávány nebo dokonce týrány, že stát má zájem na tom, aby byly děti pokud možno zcela nebo alespoň co nejdéle svěřeny do péče mimo domov. Když se třeba děti doma nenaučí jazyku země, a proto nemohou být integrovány do školy, jak je tomu například v případech nezaměstnaných Turků v Berlíně, je často celodenní péče jedinou šancí, jak se naučit jazyk a vstoupit do vzdělávacího systému. To však nesmí vést k tomu, že všichni rodiče, kteří se o své děti starají, jsou ve svých právech omezováni s poukazem na tyto problémy.

Je to jako se sirotky: dětský domov je pro sirotka jistě vždy lepší, než kdyby musel žít sám na ulici. Ale nová pěstounská rodina je přece vždy lepší než sirotčinec,¹⁷ a proto také všechny evropské státy stále silněji podporují pěstounské rodiny a sirotčince udržují pouze jako přechodné řešení.

Existují rodiny, v nichž – bohužel – stát musí pro blaho dítěte silně zasáhnout do péče, ale varuji před tím, abychom z toho potají nebo otevřeně odvozovali tlak na daleko větší počet fungujících rodin, aby také svěřovaly své děti co nejčastěji státu. To neodpovídá ani blahu dítěte, ani přání většiny rodičů.

A kdyby se stát jednoho dne skutečně stal odpovědným za péči o všechny děti, zjistí, že tuto gigantickou úlohu, kterou plní miliony rodičů, není schopen finančně ani personálně zvládnout, o celospolečenských důsledcích ani nemluvě.

Náskok středních a vyšších vrstev nespočívá jen v tom, že mají více peněz, nýbrž také v tom, že odmalička investují více času a peněz do dětí. V nižších vrstvách se malým dětem nepředčítá, zatímco u vyšších vrstev se často už u dvouletých dětí pečlivě

17 S. Andreas Mehringer. *Verlassene Kinder: Ungeborgenheit im frühen Kindesalter ist nur schwer aufzuholen: Erfahrungen e. Heimleiters mit seelisch verkümmerten (deprivierten) Kleinkindern.* Schriftenreihe der Deutschen Liga für das Kind in Familie und Gesellschaft 11. München, Basel: E. Reinhardt, 1985.

vybírání, co rodiče nebo pečovatelé dítěti čtou. A když budete číst životopisy nositelů Nobelových cen, prakticky vždy zjistíte, jak silně je jejich otcové a matky od raného dětství s velkým osobním nasazením podporovali. Nemůže nám záležet na tom, abychom tuto podporu dětí znemožňovali s argumentem, že v jiných rodinách, kde rodiče své děti zanedbávají, musí stát do péče o dítě zasahovat.

„Moderní otcové“

Jako angažovaný otec bych rád ještě dodal jednu věc: ve své knize „Moderní otcové“ jsem soustředil mnohé důkazy z výzkumu o tom, jak důležitý je otec pro budoucí rozvoj dítěte. Moderní diskuse se často až příliš orientuje na slučitelnost mateřství se zaměstnáním. Moderní výzkum vazby vidí roli otce jako toho, kdo dává výzvy, radí a chrání samostatnost.¹⁸

Je třeba vítat každou iniciativu, která dává otcům více času na děti, zvláště pokud současně pomůže i matkám. Většina firem například ještě nepochopila, že angažovaní otcové patří k nejpilnějším a nejlepším pracovníkům.¹⁹ Potřebujeme také více literatury a osvěty, která otcům vysvětlí, že jejich dítě je potřebuje stejně jako matku a že čas, který dnes investují, bude jejich dítěti k užítku po celý život.

Literatura:

Jutta Allmendinger, Stephan Leibfried. *Bildungsarmut: Zum Zusammenhang von Sozialpolitik und Bildung.* S.45–60 in: Michael Opielka (vyd.). *Bildungsreform als Sozialreform.* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwiss., 2005

Burkhard Behncke. *Der sich beschleunigende Kreislauf zwischen der Kleinkindsozialisation in Kinderkrippen und gegenwärtigen Tendenzen in Wirtschaft und Gesellschaft.* *Psyche – Zeitschrift für Psychoanalyse und ihre Anwendungen* 60 (2003): 237–252

Hans-Jürgen Andreß, Henning Lohmann. *Die wirtschaftlichen Folgen von Trennung und Scheidung.* Schriftenreihe des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend 180. Stuttgart: W. Kohlhammer, 2000 (dotisk 2001)

18 Napf. Grossmann, *Bindungen*, 223–224 a Seiffke-Krenke, *Psychotherapie und Entwicklungspsychologie*, 195–224.

19 T. S. *Der Segen von Ehe und Familie.* S.74–82.

Hans-Jürgen Andreß (vyd.). Wenn aus Liebe rote Zahlen werden: Über die wirtschaftlichen Folgen von Trennung und Scheidung. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend: Berlin, 2003

Thomas Altgeld, Petra Hofrichter. Reiches Land, kranke Kinder? Gesundheitliche Folgen von Armut bei Kindern und Jugendlichen. Frankfurt: Mabuse-Verlag, 2000

Betriebswirtschaftliche Effekte familienfreundlicher Maßnahmen: Kosten-Nutzen-Analyse. Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2003

Christine Brinck. Mütterkriege: werden unsere Kinder verstaatlicht?. Freiburg: Herder, 2007

Karl H. Brisch, Theodor Hellbrügge (vyd.). Der Säugling – Bindung, Neurobiologie und Gene: Grundlagen für Prävention, Beratung und Therapie. Stuttgart: Klett-Cotta, 2007

Karl H. Brisch, Theodor Hellbrügge (vyd.). Die Anfänge der Eltern-Kind-Bindung: Schwangerschaft, Geburt und Psychotherapie. Stuttgart: Klett-Cotta, 2007

Karl H. Brisch, Theodor Hellbrügge (vyd.). Kinder ohne Bindung: Deprivation, Adoption und Psychotherapie. Stuttgart: Klett-Cotta, 2006

Karl H. Brisch, Theodor Hellbrügge (vyd.). Bindung und Trauma: Risiken und Schutzfaktoren für die Entwicklung von Kindern. Stuttgart: Klett-Cotta, 2003

Vera Bünnagel, Barbara Henmann. **Kleinkinderbetreuung: Wahlfreiheit durch subventionierte Krippenplätze?** Otto-Wolff-Discussion Paper 1/2007. Köln: Otto-Wolff-Institut für Wirtschaftsordnung, 2007. 21. viz www.otto-wolff-institut.de/Publikationen/DiskussionPapers/OWIWO_DP_1_2007.pdf

Christoph Butterwegge u. a. Kinderarmut in Ost- und Westdeutschland. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwiss., 2005

Theodor Hellbrügge, J. Hermann von Wimpffen. Die ersten 365 Tage unseres Kindes. München: Knauer, 1976 (199645, řada dotisků, přeloženo do více než 30 jazyků)

Paul Josef Cordes. Die verlorenen Väter: Ein Notruf. Freiburg: Herder, 2003

Deutsche Liga für das Kind in Familie und Gesellschaft. Neue Erkenntnis der Bindungsforschung. Berlin: Deutsche Liga ..., 1996

Matthias Franz u. a. **Wenn der Vater fehlt: Epidemiologische Befunde zur Bedeutung früher Abwesenheit des Vaters für die psychische Gesundheit im späteren Leben.** Zeitschrift für psychosomatische Medizin 45 (1999): 260–278 (Kurzfassung in Psychologie heute 3/2004: www.vafk.de/themen/wissen/psycho/wenn_der_vater_fehlt.htm)

Markus M. Grabka, Peter Krause. **Einkommen und Armut von Familien und älteren Menschen.** Wochenbericht des DIW Berlin (2005) 9: 155–162

Karin Grossmann, Klaus E. Grossmann. Bindungen – das Gefüge psychischer Sicherheit. Stuttgart: Klett-Cotta, 2004

Gabriele Haug-Schnabel, Joachim Bensel. Kinder unter 3: Bildung, Erziehung und Betreuung von Kleinstkindern. Freiburg: Herder, 2006

Theodor Hellbrügge. Erlebte und bewegte Kinderheilkunde. München: Prokon-Verlag, 1994

Theodor Hellbrügge, Klaus Döring. Das Kind von 0 – 6. München: Herbig, 2003 (dotisk 10. vydání.)

Gerda Holz u. a. Zukunftschancen für Kinder?! Zur Wirkung von Armut bis zum Ende der Grundschulzeit: Endbericht der 3. AWO-ISS-Studie. Arbeiterwohlfahrt Bundesverband: Bonn, 2005

Franz-Xaver Kaufmann. Schrumpfende Gesellschaft: Vom Bevölkerungsrückgang und seinen Folgen. Frankfurt: Suhrkamp, 2005

Krippenausbau in Deutschland – Psychoanalytiker nehmen Stellung: Memorandum der Deutschen Psychoanalytischen Vereinigung“. www.dpv-psa.de/html/Pressespiegel/artikel/Memorandum%20vom%2012.12.07%20-DPV-KR_Psyche.htm; www.psychoanalyse-aktuell.de/kinder/krippenausbau.html

Glenn T. Stanton. Why Marriage Matters. Colorado Springs (CO), 1997

Kinderarmut. Themenheft. Aus Politik und Zeitgeschichte (26/2006). Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2006 (5 statí) (hledejte pod www.bpb.de)

Josef Langmeier, Zdeněk Matějček: Psychische Deprivation im Kindesalter: Kinder ohne Liebe. München, Wien, Baltimore: Urban und Schwarzenberg, 1977

Dieter Lenzen. Vaterschaft: Vom Patriarchat zur Alimentation. Reinbek: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1991, 2002

Bridget Maher (vyd.). The Family Potrait: A Compilation of Data, Research and Public Opinion on the Family. Washington: The Family Research Council, 2002

Zdeněk Matějček. Neue Erkenntnisse der Bindungsforschung: Prager langfristige Studien. S.91–102 in: Deutsche Liga für das Kind in Familie und Gesellschaft. Neue Erkenntnis der Bindungsforschung. Berlin: Deutsche Liga ..., 1996

Zdeněk Matějček. *Neues über die psychischen Bedürfnisse von Kindern*. Sozialpädiatrie 15 (1993): 276–278

Zdeněk Matějček. *Der Begriff der psychischen Subdeprivation*. Sozialpädiatrie 10 (1988): 488–496

Christa Meves. Geheimnis Gehirn. Gräfeling: Resch, 2005; 20082

Andreas Mehringer. Verlassene Kinder: Ungeborgenheit im frühen Kindesalter ist nur schwer aufzuholen: Erfahrungen e. Heimleiter mit seelisch verkümmerten (deprivierten) Kleinkindern. Schriftenreihe der Deutschen Liga für das Kind in Familie und Gesellschaft 11. München, Basel: E. Reinhardt, 1985

Nachhaltige Familienpolitik im Interesse einer aktiven Bevölkerungsentwicklung: Gutachten im Auftrag des Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2003

Ann Kathrin Scheerer. *Fremdbetreuung im frühen Kindesalter*. Psychoanalyse Aktuell. www.psychanalyse-aktuell.de/kinder/fremdbetreuung.html

Anneke Napp-Peters. *Armut von Alleinerziehenden*. S.107–122 in: Karl-Jürgen Bieback (vyd.). Neue Armut. Campus Verlag: Frankfurt, 1995

National Institute of Child Health and Human Development. The NICHD Study of Early Child Care and Youth Development (SECCYD): Findings for Children up to Age 4 1/2 Years (05–4318). Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 2006, http://www.nichd.nih.gov/publications/pubs/upload/seccyd_051206.pdf

The NICHD Early Child Care Research Network (ed.). Child Care and Child Development: Results from the NICHD Study of Early Child Care and Youth Development. New York: The Guilford Press, 2005

Daniela Niederberger. *Kinder wollen keine Krippe*. Die Weltwoche (Zürich) 40/2007, www.weltwoche.ch/artikel/?AssetID=17434&CategoryID=91

Daniela Niederberger. *«Nein, das Kind ertrag ich nicht»*. Das Weltwoche-Gespräch. Die Weltwoche (Zürich) 50/2007, www.weltwoche.ch/artikel/?AssetID=17966&CategoryID=62

Horst Petri. Das Drama der Vaterentbehrung: Chaos der Gefühle – Kräfte der Heilung. Freiburg: Herder, 20063

Frank Pittman. Warum Söhne ihre Väter brauchen: Der schwierige Weg zur Männlichkeit. dtv: München, 1996

David Popenoe. War Over The Family. New Brunswick (NJ): Transaction Publishers, 2005

David Popenoe, Mark Kassop. Sociology. Upper Saddle River (NJ): Prentice Hall, 200011

Kyle D. Pruett. Fatherneed: Why Father Care is as Essential as Mother Care for Your Child. New York: Broadway Books, 2000

Heike Schmoll. *Verlust der Lebenssicherheit*. faz.net ze dne 22. prosince 2007

Brigitte Sellach, Ursache und Umfang von Frauenarmut. Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend: Bonn, 2001

Uta Rasche. Schöne neue Krippenwelt. Frankfurter Allgemeine Zeitung ze dne 31.12.2007. S.1

Dorthea Siems. *Mehr Staat hilft den Kindern nicht*. Die Welt ze dne 20.12.2007. S.3

Robert E. Rector u. a. The Harmful Effects of Early Sexual Activity and Multiple Sexual Partners Among Women: A Book of Charts. 23.6.2003. Washington: The Heritage Foundation, 2003. 25 s. (pdf-file na www.heritage.org)

Linda J. Waite (vyd.). The Ties That Bind: Perspectives on Marriage and Cohabitation. Hawthorne (NY): Aldine de Gruyter, 2000

Linda J. Waite, Maggie Gallagher. The Case for Marriage: Why Married People Are Happier, Healthier, and Better Off Financially. New York: Doubleday, 2000

Linda J. Waite, Evelyn L. Lehrer. „The Benefits from Marriage and Religion in the United States: A Comparative Analysis“. Population and Development Review 29 (2003) 2: 255–275

John Wall u. a. (vyd.). Marriage, Health, and the Professions. Grand Rapids (MI): Wm. B. Eerdmans, 2002

Why Marriage Matters: Twenty-One Conclusions from the Social Sciences. New York: Institute for American Values, 2002. 28 s.

Informace a články o Zdeňku Matějčkovi naleznete zde:

Německy:

de.wikipedia.org/wiki/Zdeněk_Matějček

Česky:

cs.wikipedia.org/wiki/Zdeněk_Matějček

www.vira.cz/rozhovory/rozhovor.php?sel_rozhovor=14

www.gradac.cz/setkani-s-autory/autor/prof-phdr-matejcek-zdenek-csc/

www.rodina.cz/rubrika/matejcek

www.osud.cz/hledajici/detail.php?id=539&action=autor

Dětem to nejlepší. Pečující rodiče a pečovatelský stát

PhDr. Iva Šmídová, Ph.D.

Stanovisko: prezentace z pozice expertky: socioložka, odbornice na genderovou strukturu společnosti (genderová studia, kritická mužská studia), neangažovaná profesně ve státní politice anebo v politické straně či aktivní stranické politice. Jako expertka prezentuji kritickou reflexi touto konferencí nastolených témat. Mé stanovisko je sociologické: strukturní, konstruktivistické, orientované mj. odbornou profilací v genderových studiích. (Každá prezentace hájí určité stanovisko, typ přístupu k nazírání na společnost a sociální mechanismy, jež její fungování udržují či mění. Neexistuje objektivní, pravdivá věda, ale setkáváme se s vědeckými prezentacemi, jež svůj přístup zastírají – vědomě či z nedostatku reflexe.)

Témata nastolená touto konferencí jsou: stát, rodina, děti, péče (raná); v tomto konferenčním bloku doplněná o termíny: občanská společnost, současnost (celé 21. století), vzájemný vztah a jeho podstata. Mezi dalšími bloky jsou příspěvky na témata: Problémy rodičovské péče; Náhradní pečovatel – stát; Alternativní, nerodičovská péče a srovnání s rodičovskou; Finanční podpora (státu) péči a její změny, vývoj; Stanoviska politických činitelů.

Struktura mé prezentace se bude těchto nastolených oblastí a jejich vzájemných vztahů také držet. Klíčovým tématem konference je raná péče o děti a role jmenovaných aktérů v jejím ustavení či žádoucí změně. Konference explicitně netematizuje mezinárodní kontext tohoto fenoménu, ale příspěvky zahraničních kolegů a pravděpodobně i dalších vnesou do tématu „české rané péče“ srovnání se situací za hranicemi ČR. Minimálně pravidla a nastavení v zemích Evropské unie jsou relevantními. Dalším aspektem je možnost historické inspirace přímo ze zkušenosti s ranou péčí na území dnešní ČR v dřívějších obdobích (např. Hašková 2007). Nutně vnese do diskuse i současná relevantní „nová témata“: kulturní pluralitu (romská rodinná péče), socio-ekonomický status (děti chudých do dětských domovů?), genderové vzorce (pečující muži a ženy s kariérou; i oba obojí).

Mezi řádky je nastolena otázka po povaze rané péče a toho, „Kdo rozhoduje o tom, jaká raná péče je nejlepší?“. V českém prostředí má dominantní postavení dosud jednoznačně stát. Státní paternalismus, „etatismus“ svými legislativními opatřeními, státní sociální politikou, ale i dalšími kroky jasně naznačuje,

že to nejsou nejen rodiče, ale ani občanské aktivity, kdo mají rozhodující slovo. Jakkoliv stát diktuje, co je správné a normální v oblasti rané péče, zdá se, že nezvládá úplně dobře zajistit podmínky aktérům, jež k tomu povolává.

Praxe v ČR: dominantní role státu

- Ad hoc politická rozhodnutí a vlivy
- Normativní definice rané péče selským rozumem
- Dominance expertního vědění diskursem lékařským, případně populární vývojovou psychologií
- Disproporční role jiných expertů, rodičů, aktérů občanské společnosti, (děti)
- Vliv situace na trhu práce a politicky relevantních témat „sladování“ a „harmonizace“

Vliv klíčových aktérů:

Stát:

Panika, jež také v ČR zavládla v souvislosti se stárnutím populace a tzv. „nedostatkem“ dětí (tedy budoucí pracovní síly, jež bude vydělávat na důchody) zatím u nás nevedla k zásadním reformám, jež by – pokud se budu držet tématu naší konference – systematicky usnadnila těm, kdo ještě děti mít chtějí, aby je měli a měli více než jedno. Mladé rodiny, rodiny s více dětmi a rodiny s jedním pečovatelem se pravidelně ocitají na nejnižších stupních společenského blahobytu a opatření státní sociální politiky jsou pro tyto skupiny nejméně efektivní (Sirovátka 2004). Navíc, český stát v případě, že shledá rodinnou péči o dítě dle svých měřítek neadekvátní, prostě dítě/děti rodičům sebere (do ústavní péče) nebo naopak těm, kdo chtějí (třeba i další) dítě vychovávat, adopci a pěstounskou péči maximálně komplikuje.

K uvedenému stavu vedou minimálně dvě sady důvodů/faktorů: bariéry institucionální a diskursivní. Do první sady patří současná legislativní nastavení, ignorace „poptávky a nabídky“ – nedostatek flexibility ze strany státních institucí. V oblasti rané péče jde o kritický nedostatek zařízení (především typu jesle), jež by umožnil státem navrženou vícefázovou rodičovskou dovolenou. V oblasti diskursivní má silnou moc dominantní rétorika dosavadních expertů na ranou péči: populární (vývojová) psychologie, medicínský přístup k ranému dětství spíše než kombinace se sociálně motivovanými i pedagogickými. Tradované vhodné

přístupy k rané péči jsou mnohdy jen prodloužením setrvačnosti zastaralých přístupů nebo, hůře, ideologickými tlaky k udržení jediného modelu rodiny.

Rodina:

Dalším klíčovým aktérem na této konferenci je rodina. Rodiče a další příbuzní každodenně naplňují to, co nazýváme „raná péče“. Řada z nich by třeba uvítala existenci institucí, jež by jejich péči usnadnila (tedy ne jen finanční státní sociální podporu, ale třeba pečovatelská centra apod.) v dostatečném měřítku. To, co na státní úrovni zdaleka není dostatečně promítnuto, je pluralita rodinných forem: ne vždy jde o manželství, ne vždy je rodina tzv. „úplná“ (ne vždy jde o heterosexuální vztahy). Charakter konkrétní rodiny je ovlivněn promítnutím faktorů jako je gender, třída/soc. vrstva (vzdělání a zaměstnanecký status), etnická příslušnost, vyznání, věk apod.; a také počet dětí.

Existují rozmanité životní a partnerské přístupy ke kombinaci rodinného a pracovního života (vždy bude skupina tradičních rodin, kde matka bude na rodičovské dovolené maximální dobu, ale z praxe víme, že existují i jiná rodinná nastavení, jež mají výrazně znevýhodněnou existenci). Některé z nich český stát a EU explicitně formálně podporují, ale fakticky nechávají řešení na individuálních párech.

Př: V úplných rodinách, kde partneři přikládají hodnotu genderově spravedlivému, vyrovnanému přístupu ke sdílení rodičovských povinností ale i k profesnímu růstu nepomůže např. flexibilní pracovní doba či částečné úvazky jen pro ženy (ale ani ty v ČR stejně nejsou). Zapojení mužů do pečovatelských aktivit, genderová citlivost spolu s třídní a etnickou.

Občanská společnost:

Ta je tradičně vnímána jako onen spojník mezi soukromými domácnostmi a odosobněným státem. Rozumný stát občanským aktivitám nejen naslouchá, ale také je přizve k návrhům řešení nastalých sociálních problémů, jež aktéři občanské společnosti artikulují a pružněji reagují na poslední společenský vývoj. Těžko říci, kde by ČR stála v mezinárodním srovnání, nebýt řady nestátních neziskových organizací (v tématu rané péče pak např. mateřská centra), jež suplují nesystémový přístup státu. Přitom se nabízí, aby stát pracoval na systematickém přístupu k řešení sociálních problémů, např. v oblasti rané

péče – může mít roli koordinátora (např. ve spolupráci s nestátními neziskovými organizacemi a s experty na rodinnou problematiku – se sociology v rovině nastavení strukturních pravidel, s psychology v rovině individuální) aktérů, jež přinášejí zkušenosti z praxe a mnohdy také znalosti a inspirace z mezinárodní spolupráce.

Na druhou stranu, i organizace a skupiny aktivní v rámci občanské společnosti jsou různorodé a zastávají širokou škálu přístupů k řešení „rané péče“. I tady narazíme na anachronismus, či demagogii spolu s inspirujícími přístupy a „meziřesortní“ zkušenostmi. Specifickou situaci v této oblasti zastávají česká média (viz např. analýza Hany Havelkové).

Kam směřovat a jak?

Jsmo na půdě MPSV, státní instituce, takže se vracím k tomu, co stát?

- pozitivní příklad je série těchto konferencí pod záštitou státní instituce (MPSV), těším se, co z toho bude (a co je z minulých?)
- otevřená platforma pro verbalizaci kritické reflexe statutu quo: malá flexibilita v oblasti státních politik, ad hoc politická rozhodnutí (populismus, absence systematických přístupů)

situace:

- systémové znevýhodnění rodin s více dětmi, neúplných rodin a jiných mladých domácností, méně vzdělaných domácností: s důsledky chudoby a sociální deprivace, nedostatečné sociální inkluze, jež narušuje celkovou sociální kohezi (Sirovátka 2004)
- absence propojení státních politik v oblasti klíčových sociálních problémů (zdravotní, sociální a vzdělanostní aspekty)
- nedostatečná komunikace s dalšími aktéry v občanské společnosti, ale především s potřebami rodin s malými dětmi
- to vše v situaci, kdy k plnohodnotnému (v dikci nastavení dnešní tržní společnosti) zapojení občanů do společnosti patří placená práce a minimalizace výpadků na pracovním trhu. Pokud stát nadále spoléhá na loajalitu mladých občanů, že jaksi stejně děti budou mít (což je hodnota v jiném systému životních priorit než tržním: tam jsou děti jasnou investicí, která se nevyplatí)

Př. vícefázová rodinná dovolená v situaci, kdy je kritický nedostatek institucí péče o děti a přísná pravidla (např. hygienická), jež omezují možnost vzniku jak alternativních zařízení, tak např. lokálních a dočasných, např. sezónních institucí) inspirace historická v ČR (dětské útulky) a mezinárodní

- stav vzájemného vztahu v nadpisu konference jmenovaných klíčových aktérů je v současné ČR jednoznačně hierarchický, mocensky výrazně nerovně nastavený, kde dominantní, rozhodovací postavení má stát, který ovšem spoléhá na to, že si to individuální aktéři prostě nějak sami zařídí

Stát: Koordinátor, garant akcí, meziresortní řešení

Expert: interdisciplinární analýzy a evaluace, reflexe plurality forem i přístupů

Občanská společnost: Iniciátor akcí, jednatel (ALE zůstat jen jednou ze složek)

Rodina: Aktéři na individuální rovině, inspirace, zkušenost, pluralita forem

Návrhy „řešení“? Spíše shrnutí předešlého do struktury z hlediska sociologie:

S pomocí expertky na analýzu společenské struktury Sandry Hardingové:

1. rovina individuálních životních trajektorií
2. institucionalizovaná rovina dělby práce (ve sféře soukromé i veřejné)
3. rovina symbolická (diskurzy, jazyk, genderové univerzum)

A s pomocí jiného experta, Pierra Bourdieho:

1. investovat do analýzy mechanismů, jež udržují status quo v oblasti rané péče a jež shledává řada aktérů občanské společnosti a rodin jako neadekvátní

2. analyzovat dosavadní legitimizace (platná, věrohodná zdůvodnění) existujícího nastavení vztahu státu – občanské společnosti – a rodiny a zjistit, na čem stojí: jaké stanovisko hájí a společenské uspořádání re/produkuje

3. analyzovat procesy, jež produkuje toto symbolické násilí a aktivně se podílet na jejich změně

- Já jen dodávám, že za hranicemi naší malé republiky je řada nastavení v oblasti rané péče, jež mohou sloužit jako inspirace. Inspirací dokonce může být řada dnes již historických kroků v této oblasti na území dnešní ČR. A to, co opakovaně nabízí expertní sociologický pohled na věc, je důraz na strukturní propojenost stratifikačních elementů každé společnosti: jaký je genderový režim, jež v daném státě převládá, jaká je stratifikace společnosti z hlediska socio-ekonomického (vzdělanostní, příjmová) a jaká je skladba majoritních a minoritních etnických populací? A kdo ze současného nastavení státní politiky vychází systematicky jako vítěz a kdo opakovaně jako znevýhodněný? Jaké zájmy za tím vězí? Kdo je sdílí?

Na každou komplexní otázku existuje jednoznačná, rychlá a stručná, špatná odpověď. Těším se, že třeba z této konference vzejdou návrhy k odpovědím méně jednoznačným, ale přesto systémovým, na jejichž hledání se budou podílet různí aktéři, ale jejichž koordinaci zaštití, a především umožní, stát. To je totiž podle mě jeho role.

A možná bychom jako aktivní aktéry mohli vtáhnout i samotné děti. Jistě přispějí svým „jazykem“ k odpovědi na otázku, co je pro ně nelepší.

Děkuji za pozornost.

Orientační literatura:

Acker, Joan (1991). Hierarchies, jobs, bodies, A theory of gendered organisations. In: The Social Construction of Gender. SAGE. str. 162 – 176

Hašková, Hana (2007). Public and Private Childcare and Pre-School Education in the pre-1989 and post-1989 Czech Society. Přednáška na FSS MU. Brno 7. 11. 2007.

Badinter, Elisabeth (1999, orig. 1992). XY identita muže. Bratislava: Aspekt.

Badinter, Elisabeth (1998, orig. 1980). Materská láska od 17. storočia po súčasnosť. Bratislava: Aspekt.

Beck, Ulrich (2004, orig. 1986): Riziková spoločnosť: na cestě k jiné moderně. Praha: Sociologické nakladatelství.

Bourdieu, Pierre (2000). Nadvláda mužů. Praha: Karolinum.

Bourdieu, Pierre (1998). Teorie jednání. Praha: Karolinum.

Connell, Robert William (2002): Gender. Polity Press.

Fialová, Ludmila: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. Praha : Sociologické nakladatelství, 2000.

Giddens, Anthony (1998, orig. 1990). Důsledky modernity. Praha: Slon.

Harding, Sandra (1986): The Science Question in Feminism. London: Ithaca.

Hochschild, Arlie a Anne Machung (1990). The Second Shift - Working Parents and the Revolution at Home. London: Pitkus.

Holter, Øystein Gullvåg. (2003): Can Men Do It? Men and Gender Equality – The Nordic Experience. Copenhagen: Temanord 2003:510, Nordic Council of Ministers.

Rodičovství (2005). Monotematické číslo časopisu Gender – Rovné příležitosti – Výzkum. Gender a Sociologie. SoÚ AV ČR. Praha, Vol. 6, N. 1.

Sirovátka, Tomáš (2004). Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin. FSS MU a Georgetown. Brno.

Statham, June (1986). Daughters and Sons - Experiences of Non-sexist Childraising. Oxford a California: Blackwell.

Šmausová, Gerlinda (2002). Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví. In: Sociální studia 7, 2002. 15-27

Šmausová, Gerlinda (2004). Normativní heterosexualita bez nátlaku k prokreaci?. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum. roč. 5, 2-3/2004.1 - 4

Šmídová, Iva (2004a): Partnerky pečujících otců a „jiných mužů“. In: Jolana Darulová, Katarína, Košťalová, (Eds): Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história. Banská Bystrica: FHV UMB. 321 - 328

Šmídová, Iva (2004b): Rodiny, kde pečují otcové. In: Gender – Rovné příležitosti – Výzkum. roč. 5, 4/2004. 10 – 12

Valentová, Marie: Rovnováha mezi rodinným životem a pracovní kariérou v kontextu ženské zaměstnanosti. VUPSV Praha 2004.

West, Candace a Zimmerman Don H. (1991). Doing gender. In: Lorber, Judith/ Farrell, Susan A. (eds.), The social construction of gender, Newbury Park, London, New Delhi, s. 125 – 147

Ženy a muži v datech 2005. (2006). MPSV a ČSÚ. Praha.

Nejmladší děti v české společnosti podle aktuálních demografických prognóz

RNDr. Boris Burcin, RNDr. Tomáš Kučera, CSc.

V našem příspěvku se zabýváme otázkou vývoje početní velikosti kontingentu nejmladších dětí v České republice. Řešíme tak základní otázku, kolik dětí do tří let můžeme v České republice v dlouhodobé perspektivě očekávat. Vycházíme přitom z aktuálních prognostických představ, jmenovitě z naší poslední, nepublikované demografické prognózy, kterou jsme sestavili v roce 2006.

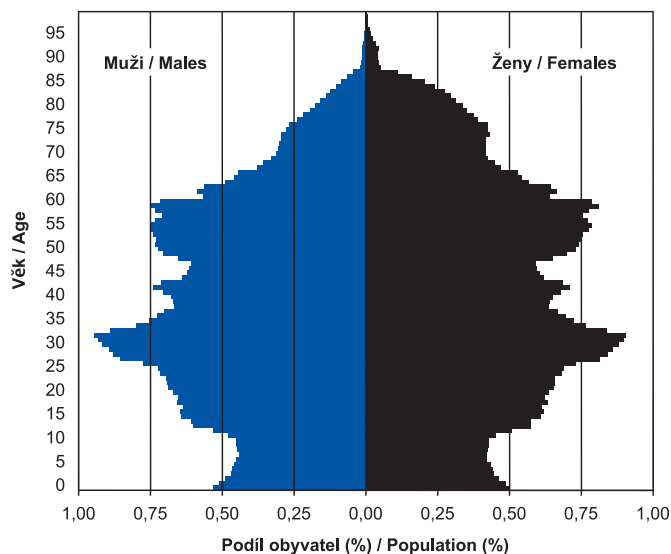
Na úvod si dovolíme několik poznámek ke vztahu jednotlivých dílčích procesů tvořících složky populační reprodukce a počtu nejmladších dětí.

Počty nejmladších dětí jsou určovány v první řadě úrovní porodnosti, tedy intenzitou plodnosti a početním stavem žen – potenciálních matek a jejich rozdělení podle věku. V minulosti hrála výraznou úlohu také kojenecká úmrtnost. Její dnešní role je však již téměř zanedbatelná. Česká republika se v oblasti kojenecké úmrtnosti totiž nalézá spolu s několika dalšími evropskými zeměmi na čele světových tabulek. Přičítáme-li k tomu dnešní poměrně nízkou úmrtnost v raném dětském věku, dá se říci, že třetích narozenin se z každého tisíce živě narozených dětí nedožívají přibližně čtyři děti. Jen pro zajímavost je možné dodat, že v dobách historických se věku tří let běžně nedožívalo 30 až 40 % ze všech narozených dětí, ve 30. letech 20. století to pak bylo asi 12 % a ve druhé polovině 80. let přibližně 1,2 % neboli dvanáct z tisíce živě narozených dětí. Aktuálně nejdiskutovanější složkou populačního vývoje je migrace. Z hlediska republiky jako celku však migrace nejmenších dětí není příliš významným faktorem vývoje jejich celkového počtu, neboť vzhledem k aktuální povaze mezinárodní migrace u nás nejsou nejmladší děti jejími častými účastníky. Pokud se podíváme do statistik, zjistíme, že velikost migračního salda ve věkové skupině 0 let je aktuálně přes 400 dětí za rok, přičemž do tří let věku činí celkový bilanční zisk jen něco přes 600 dětí. Ve věku jeden a dva dokončené roky je tedy velikost migračního salda jen asi čtvrtinová ve srovnání s prvním rokem života. Tato na první pohled poněkud zarážející disproporce je však poplatná spíše praxi statistiky obyvatelstva, než skutečnému stavu výměny obyvatelstva se zahraničím. Dítěti po narození se totiž přisuzuje trvalý pobyt v místě trvalého pobytu matky. Pokud její matka má v zahraničí, dítě se do Česka musí „přistěhovat“, byť by jeho území vůbec neopustilo.

Jak to vypadalo a v současnosti vypadá s porodností u nás dnes již asi každý díky sdělovacím prostředkům ví. Všichni máme v živé

paměti 90. léta 20. století a bezprecedentně hluboký pokles porodnosti. Minimální hodnoty celkové porodnosti bylo dosaženo v roce 1999, přičemž historicky nejnižší počty narozených (kolem 90 tis. dětí ročně) spadají do období mezi lety 1997 a 2001. Po roce 1999 jsme zaznamenali nejprve velice pozvolný růst porodnosti a teprve v posledních třech až čtyřech letech pozorujeme jeho významnější nárůst. V současnosti se rodí ročně asi o pětinu až čtvrtinu více dětí než koncem 90. let. Tento nárůst vede k určitým očekáváním, a to zejména v politických kruzích. Mnozí politici si nepokrytě mnou ruce a někteří dokonce růst porodnosti vydávají za výsledek své práce. Ve skutečnosti je však podíl politik a politiků přes vynaložené úsilí nepoměrně menší a tedy jen velmi malý, obzvláště posuzujeme-li vlivy přímé.

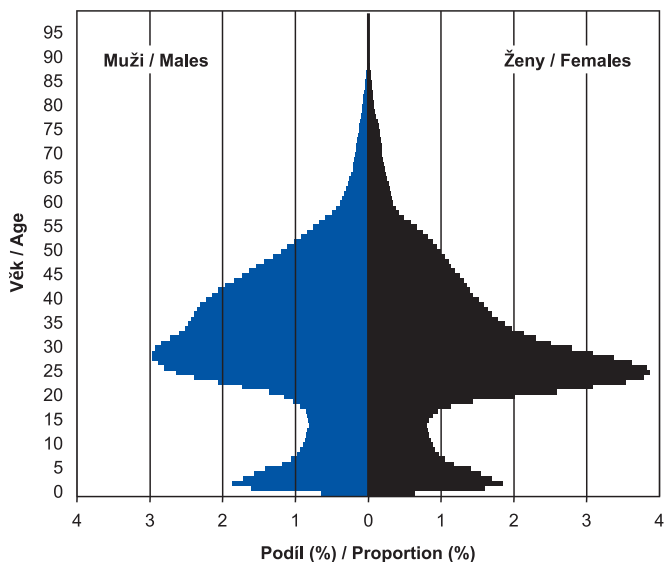
Pozorovaný růst porodnosti ovlivňuje celá řada faktorů. Těmi hlavními, které se odrážejí na současném vývoji počtu narozených a budou ovlivňovat i jejich vývoj budoucí, a tím pádem i počty dětí ve věkové skupině nula až do dvou dokončených let, jsou především počet a věková struktura žen v rodivém věku, resp. ve věku, kdy jejich plodnost je nejvyšší, tedy v současnosti mezi 25 až 35 lety života. Velice významný vliv na to, kolik se vlastně dětí narodí, pak mají a budou mít nepravidelnosti věkové struktury. Právě tyto nepravidelnosti jsou u nás velmi značné.

Z grafu na obr. 1 vyplývá, že největší vlnu na věkové struktuře způsobují ženy, které v současnosti postupně opouští věk nejvyšší intenzity plodnosti a které budou velice brzo vystřídaný podstatně méně

početnými generacemi žen. Rozdíl v početní velikosti uvažovaných generací žen je natolik značný, že nemůže zůstat bez vlivu na celkový počet narozených dětí.

Samozřejmě významnou roli hraje a bude hrát také velikost a pohlavně věková struktura migračního salda. Od té doby, co jsme při splnění určitých časových požadavků začínali započítávat mezi obyvatele České republiky cizince s dlouhodobým pobytem (od roku 2001), můžeme tvrdit, že Česká republika získává ročně desítky tisíc nových obyvatel. V posledních letech roční migrační saldo překračuje hranici 50 tis. obyvatel, přičemž z našeho hlediska by mohla být zajímavou především věková struktura žen tvořících výsledné saldo.

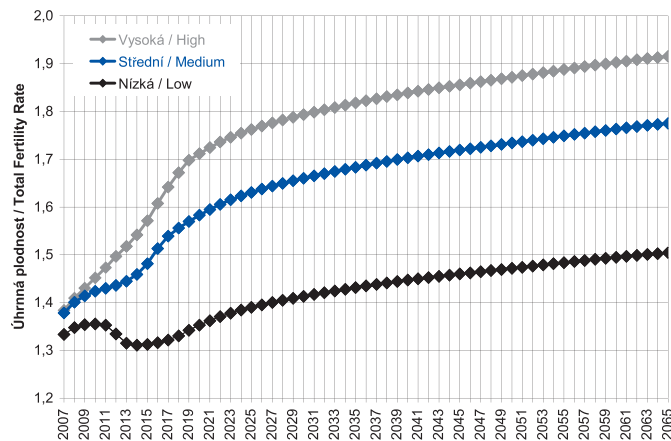

Graf na obr. 2 ukazuje, že převážná část migračního salda žen je koncentrována do věku vysoké a nejvyšší plodnosti. Průměrným přistěhovalých žen se tak poměrně významně navyšuje celkový reprodukční potenciál naší populace. Jiná věc však je, do jaké míry tyto migrantky naše naděje, nebo u někoho možná i obavy, naplňují. Prozatím je naplňují poměrně málo. Jejich plodnost je totiž ve srovnání s ostatními ženami v naší populaci přibližně třetinová. Přitom, kdyby cizinky rodily s takovou intenzitou podle věku jako tyto ostatní ženy, bylo by možné jejich příspěvek označit za hodný zřetele. Současné úroveň porodnosti imigrantek je ovlivněna zejména povahou aktuální migrace, která nese převážně charakter migrace pracovní, a také faktem, že většina imigrantek pochází ze zemí, v nichž celková úroveň plodnosti je obdobná, ne-li nižší než v České republice.

Dalšími determinantami současné porodnosti jsou právě celková intenzita plodnosti a její rozdělení podle věku. Průměrný věk ženy při narození dítěte se v posledních patnácti letech velmi výrazně posunul do vyšších hladin a přiblížil se k třiceti letům, přičemž i tato hranice by měla být brzy překročena, pokud se tak již nestalo. Zjištěné rozdělení intenzity plodnosti podle věku je poplatné současné hodnotové orientaci mladých lidí. Všichni víme, že jejich hodnotová orientace je poněkud odlišná od orientace lidí v reprodukčním věku, která převládala před deseti či patnácti lety, a úplně jiná, než jakou jsme mohli pozorovat před 20, 25 a 30 lety.

Plodnost významně ovlivňuje též dostupnost bydlení. O tomto faktoru a jeho významu se v minulosti vedly jisté diskuse, nicméně dnes je jasné, že bydlení je v současné době faktorem velmi podstatným. Tam, kde se intenzivněji staví, tam se obvykle děti také rodí. Potvrzují to zejména regionální a lokální demografické studie, věnované například určitým částem hlavního města Prahy nebo některým městům v České republice, v nichž se v posledních letech rozeběhla rozsáhlá bytová výstavba.

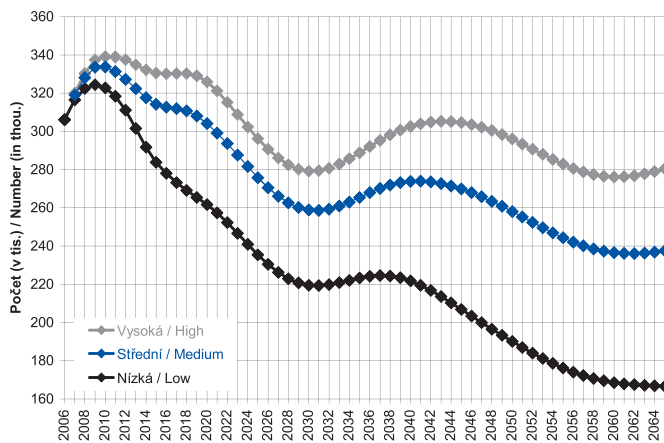
Poledním z faktorů ovlivňujících v současnosti významně plodnost a tím i porodnost, který ne vždy bereme v úvahu, je pocit existence dlouhodobé stability, takové sociálně ekonomické situace, která poskytuje určité životní jistoty toho, co můžeme označit za víru v zítřek nebo pojímat jako čitelnost budoucnosti. Pokud pocit stability vývoje mezi lidmi existuje, a nemusí se přitom jednat o vyhlídky jednoznačně pozitivní, potom se děti rodí obvykle s větší intenzitou než v době, kdy mezi lidmi převládá pocit neurčitosti. V historii bychom mohli pro toto tvrzení najít nejednu oporu.

Na obrázku 3 jsou třemi liniemi zachyceny tři varianty naší prognózy plodnosti. Použitým ukazatelem je úhrnná míra plodnosti, která říká, kolik dětí se narodí průměrně ženě za celé

její reprodukční období, a to za předpokladu, že úroveň plodnosti podle věku odhadnutá z dat daného roku nebo daných let zůstane po celé její reprodukční období nezměněná. Střední z prezentovaných variant představující nejpravděpodobnější scénář budoucího vývoje podle našich zjištění odpovídá reálnému vývoji prakticky po celé období od vzniku této prognózy. Statistický úřad nedávno publikoval odhad, že v prvním pololetí roku 2007 dosáhla míra úhrnné plodnosti hodnoty 1,4 dítěte na jednu ženu. V naší prognóze přitom předpokládáme, že hodnota tohoto ukazatele dále stoupne nehledě na podstatnou redukci dynamiky jejího růstu. Očekávané zpomalení v nadcházejících letech bude způsobeno tím, že ženy z generační vrstvy, která se v 90. letech rozhodující měrou zúčastnila hromadného odkládání rodičovství a v současnosti jej naopak hojně realizuje, nám budou postupně přecházet přes věkovou hranici 40 let, kde mateřství prozatím je a patrně ještě nějakou dobu zůstane spíše výjimečným jevem.

Jaké jsou tedy perspektivy vývoje počtu nejmladších dětí, konkrétně dětí ve věku do tří let? Vývoj porodnosti v Česku po roce 2003 charakterizovaný vzestupem počtu narozených je, jak již bylo naznačeno, pouze dočasným jevem. Není pochyb o tom, že poměrně brzy skončí. Jestli bude ještě pokračovat dva, tři, nebo čtyři roky, je obtížné odhadnout, ale o mnoho déle vzestup porodnosti již trvat nemůže vzhledem k přechodným specifickým současně plodnosti. Počet nejmenších dětí v populaci bude v dlouhodobé perspektivě velmi pravděpodobně klesat, což je možné považovat za klíčový závěr této prezentace.

Podle našich propočtů jsme dnes těsně pod vrcholem souhrnného počtu dětí ve věkových skupinách 0 až 2 dokončené roky,

tzv. ve věku do tří let. Děti v této věkové skupině je v současné době něco málo přes 300 tisíc. V horizontu přibližně tří, maximálně čtyř let by mělo být dosaženo maximální hodnoty zhruba 330 tis. dětí, přičemž dále bude jejich počet velmi pravděpodobně již jen klesat. Současně však věříme, že očekávaný pokles nebude příliš dramatický. Reálně lze totiž předpokládat, že v dlouhodobé perspektivě dojde k poklesu počtu nejmenších o deset až dvacet, a v závěru maximálně o pětadvacet procent.

K uvedenému poklesu v dohledné budoucnosti dojde s vysokou pravděpodobností. Do našich perspektivních odhadů je totiž zakomponováno poměrně značné saldo zahraniční migrace. Ve svém důsledku to znamená, že předpovídaný pokles může být ještě hlubší, než odpovídá výsledkům, které jsme získali aplikací našeho modelu, neboť v něm není brán ohled na fakt, že cizinky, jimž přisuzujeme intenzitu plodnosti stejnou jako všem ženám v populaci, všeobecně nerodí s takovou intenzitou, jako ostatní ženy v populaci. Právě proto může být výsledný počet dětí ještě o něco nižší, než zde prezentujeme.

Přestože demografie pracuje primárně kvantitou, neznamená to, že by bylo v našem případě účelné se omezit pouze na ni. Navíc nic z toho, co zde bylo uvedeno neznamená, že bychom měli při našem hodnocení setrvat čistě na kvantitativních kritériích. Plně si uvědomujeme, že za kvantitou je nutné vždy vidět také určitou kvalitu. Je zcela zřejmé, že dětí do tří let věku bude nejen o deset, patnáct, až dvacet procent méně, ale že tyto děti budou navíc kvalitativně odlišné. Je to dáno tím, že tyto děti vyrůstají a budou vyrůstat v odlišném prostředí, než vyrůstaly předchozí generace.

Například jsme v devadesátých letech zaznamenali řadu pozitivních posunů v hodnotách většiny demografických ukazatelů. To co se nám ale nepodařilo, je snížit vysokou míru rozvodovosti. Současně víme, že se nám rodí čím dál více dětí mimo manželství, existuje na to velice pěkná recentní studie Sociologického ústavu ČSAV. V souvislosti s mimomanželskou plodností převládal i v odborných kruzích poměrně výrazný názorový stereotyp, že se většina dětí narozených mimo manželství rodí do tzv. nesezdaných soužití. To však úplně tak pravda není. Jak ukázal uvedený sociologický výzkum, existuje poměrně vysoký podíl osamocených matek, které přivádějí na svět děti, aniž by s někým žily v partnerském svazku. Pod tímto úhlem pohledu se dá kupříkladu říci, že čím dál větší část dětské populace bude mít zkušenost s životem v neúplné rodině.

Na druhé straně bude v naší populaci narůstat kupříkladu podíl dětí počatých jiným než přirozeným způsobem. Jinými slovy to

znamená, že poroste podíl dětí, které přicházejí na svět s pomocí technik asistované reprodukce. V rámci asistované reprodukce se u nás v současné době rodí přibližně tři a půl až čtyři procenta dětí. U dalších přibližně asi deseti procent početí musí lékaři asistovat, většinou s použitím hormonální léčby či operativních zákroků. Asistovaná reprodukce a hormonální léčba neplodnosti přitom ve svém důsledku výrazně narušují statistiku vícečetných porodů. Dříve platilo, že dvojčata se rodí přibližně v poměru 1:100 a černost výskyt trojčat v populaci je 1:1000. Dnes jsou však tyto poměry významně vyšší, neboť například pro zvýšení úspěšnosti léčby metodou IVF se u nás systematicky zakládá vyšší podíl zárodečných buněk. V důsledku toho jsou podstatně častější vícečetné porody se všemi z toho vyplývajícími důsledky pro zabezpečení a výchovu dětí v rodině.

Z uvedeného vyplývá, že vedle pokračujícího, jen na krátkou dobu přerušeno poklesu porodnosti a tím i zastoupení nejmladších dětí v populaci jako celku dochází na tomto poli také k významným kvalitativním změnám. Na jednu stranu například roste podíl dětí vyrůstajících v neúplných rodinách a často i bez dalších sourozenců, na druhou stranu postupně vzrůstá počet případů, kdy se rodiče musí starat o dvojčata nebo trojčata. Jelikož již jen nastíněné ilustrativní změny budou nepochybně znamenat významný posun kvality prostředí, v němž se péče o nejmenší děti realizuje, domníváme se, že námi zde prezentované a další obdobné poznatky a představy by měly být odpovídajícím způsobem zakomponovány do koncepčních úvah o rodinné politice s ohledem na nejmladší děti, která je předmětem této konference.

Dítě mezi dvěma vychovateli? Rodina a rodičovství

JUDr. Eliška Wagnerová, Ph.D.

1. Úvod

Česká ústavněprávní garance se vztahuje k rodinnému životu, tedy šířeji chápáno k rodině (čl. 10 (2) Listiny) a k rodičovství, chápanému jako práva a povinnosti rodičů k dítěti a práva a povinnosti dětí k rodičům (čl. 32 (4) Listiny). Je zajímavé, že oproti tomu není výslovně chráněno manželství, ač je zmiňována i prvorepubliková Ústavní listina. V tomto ohledu Listina zřejmě navázala na, v řadě ohledů problematickou tradici, již dala základ francouzská revoluce z roku 1789, z níž mj. vyšel i odpor proti mocenským oprávněním plynoucím z rodinných (manželských) svazků. Ty byly bez dalšího považovány za antiindividualisticky a antiliberálně nastavené a bylo proto zapotřebí je vymýtit. To, co mělo zůstat jako skutečný obsah rodiny coby právního institutu, mělo být nově stanoveno (v. Mangoldt, Klein, Starck GG Kommentar, Band 1, 5. vyd., Verlag Franz Vahlen, München 2005, s. 674).

V josefínském období se v Rakousko-uherské monarchii utužoval etatismus. Tak platilo, že škola (obecná povinná) má poskytovat především Erziehung, tj. výchovu a nejen Bildung, tj. vzdělání, neboť v mocnářství nebyly uznávány žádné partikulární soukromé cíle. Stát ve smyslu vlast, tj. kde se člověk narodil, kde bydlí a požívá bezpečnosti a kde je toto území vymezeno vládou jednoho panovníka, měl mít přednost před jednotlivcem, resp. takto vymezená vlast (stát) je účelem, který jednotlivec svým chováním naplňuje.

I v první Československé republice byl zachován racionalismus a etatismus. Tak Ústavní listina (ústavní zákon č. 121/1920 sb.) v čl. 119 uváděla: Veřejné vyučování budiž zařízeno tak, aby neodporovalo výsledkům vědeckého bádání. V čl. 120 (2) bylo pak uvedeno, že státní správě přísluší vrchní vedení a dozor na veškeré vyučování a vychovávání. Čl. 126 pak stanovil, že manželství, rodina a mateřství jsou pod zvláštní ochranou zákonů. Z formulace posledně uvedeného ústavního ustanovení by bylo možno dovozovat, že ústavodárce tyto právní instituty nekonstituoval, nýbrž je pouze uznal jako existující bez ohledu

na ústavní text a jejich důležitost uznal zdůrazněním povinnosti zákonodárce poskytovat jim zvláštní ochranu. Z druhé strany ovšem z ústavní formulace jednoznačně nevyplývá, že jde o subjektivní negativní práva, která by měla sloužit i jako ochrana před ingerencemi státu. A vzhledem k citovanému obsahu zejména čl. 120 lze uzavřít, že tato práva nebyla míněna jako subjektivní negativní práva. Ostatně, i v tomto ohledu šlo o návaznost na poslání francouzské revoluce, která práva obsažená v Deklaraci práv člověka a občana nechápala jako subjektivní negativní práva, nýbrž jako cíle a úkoly pro stát, který je měl svou činností, zejména zákonodárnou, naplňovat.

Samostatnou kapitolu tvoří ústavy vydané v období nesvobody (tzv. Ústava 9.5 z roku 1948 a ústavní zákon č. 100/1960 sb., tj. první socialistická ústava), což je ovšem samostatná kapitola, kterou nelze v plnosti pojmut do obsahu této stati. Jen ve zkratce lze uvést, že před rokem 1989 byla nemyslitelná přímá aplikovatelnost Ústavy soudy. Veškerá základní práva se ve smyslu subjektivních veřejných práv tedy realizovala, pokud vůbec, pak až v rozsahu stanoveném prostým zákonem. Nebyla také pojmána jako jistý hodnotový kánon, který svazuje zákonodárce i moc výkonnou při výkonu jejich kompetencí, včetně kompetence normotvorné, jakož i soudy při výkladu a aplikaci právních norem. Konečně, chyběl tu, vyjádřeno schmittovsky „hlídač dodržování ústavnosti“ (viz blíže E. Wagnerová, *Přetrvávající tendence z minulosti v činnosti soudů a obtížnost jejich odstraňování*, in V. Šimíček (ed.) *Role nejvyšších soudů v evropských ústavních systémech – čas pro změnu?*, MU a MPU Brno 2007, s. 60–71). Socialistická ústava v čl. 26. (1) stanovila, že mateřství, manželství a rodina jsou pod ochranou státu. Rodičovství v tomto výčtu chybí, a to zcela plánovaně, neboť odst. 2 citovaného ustanovení stanovil, že stát a společnost pečují o to, aby rodina byla zdravým základem rozvoje mládeže. Zkrátka řečeno, rodičovství ve smyslu, k němuž se dostaneme níže, bylo touto ústavou zlikvidováno.

S tímto nepřilíš povzbudivým a se soudobým evropským přístupem zcela nekomparabilním dědictvím, či spíše zátěží, bylo přistupováno k formulacím práv garantovaných Listinou. Jistou bezradnost a neujasněnost prozrazuje i to, že rodinný život, tedy rodina, je garantována čl. 10 (2) Listiny v souvislosti s právem na soukromí, které tak má výslovně i dimenzi rodinného života a náleží k základním lidským právům a svobodám (viz název Hlavy druhé Listiny, jakož i jejího oddílu prvního). Rodičovství je

pak garantováno čl. 32 (4) Listiny a je otázkou, zda jej ústavodárce chápe jako právo sociální či kulturní, když jeho chápání jako práva hospodářského lze vyloučit (viz název Hlavy čtvrté Listiny).

Lze uzavřít, že Listina se opatrně, avšak přesto, vymanila z neudržitelného etatistického a komunitaristického dědictví zatěžujícího instituty rodiny a rodičovství a zdrženlivě se posunula k individualizaci a subjektivizaci jejich obsahu, který má být ústavněprávně chráněn. Zřetelná je také jednoznačná sekularizace. O to významněji vystupuje do popředí ústavní zakotvení těchto institutů, neboť obsah ústavního pořádku plní i stabilizační funkci, která je významným korelátem relativity práva nahlíženého v čase.

2. Funkce základního práva na rodinný život a účel rodiny

Přes shora řečené nelze rodinu chápat jako jakýsi abstraktní rigidní čistý právní institut, nýbrž vždy jen tak, jak odpovídá panujícím většinovým představám ve společnosti, které více či méně zdařile nalézají odraz v zákonné úpravě. S tímto odůvodněním je třeba přistupovat k odstavci prvému čl. 32 Listiny, který na první pohled paradoxně staví rodinu pod výhradu zákona ve smyslu čl. 41 (1) Listiny, čímž ji jakoby „olupuje“ o charakter klasického základního práva, jež je naopak měřítkem pro zákonodárcovu činnost. Tato koncepce zmíněného ustanovení však je jen vyjádřením a uznáním dynamičnosti institutu rodiny tak, jak se vyvinula zejména v posledních zhruba šedesáti letech, kterou by se zákonodárce při své činnosti měl snažit nepřehlížet, neboť v případě rodiny jde o přirozený útvar, který, je-li uchopen právně, pak s respektem k jeho přirozenému obsahu.

Tu uznal i náleze Ústavního soudu ze dne 20. 2. 2007 sp. zn. II. ÚS 568/06, když upozornil na to, že normy obsažené v ústavním pořádku nespécifikují, jaké a jak založené vztahy je třeba zahrnout pod institut rodiny, resp. rodinného života. Uvedl, že v rodině je třeba jako první respektovat biologickou vazbu jejích členů, avšak je třeba ji chápat i jako sociální realitu, která je právě tím fenoménem, který v posledních 50 letech prochází velikými změnami, a tato fakta jsou teprve následně anticipována právní úpravou.

Z jisté podřízenosti právní úpravy na úrovni zákona realitě, a to biologické a sociální, vychází při ochraně rodiny i Evropský soud pro lidská práva (dále ESLP), který v rozhodnutí Orion

a další proti Nizozemí v bodu 40 uvádí: „Respekt k rodinnému životu vyžaduje, aby biologická a sociální realita převážila nad právní domněnkou...“

2.1 Základní právo garantované čl. 10 (2) Listiny

Především je třeba uvést, že ústavněprávně je rodina chápána jako životní a výchovné společenství, jehož funkce se mění v čase. Je-li v tradičním rodinném uspořádání, tj. rodiče a děti nejprve funkcí rodiny poskytovat dětem prostředí pro tělesný a duševní rozvoj, mění se funkce rodiny spolu s dospíváním dětí. Postupně se rodina stává společenstvím, v němž se osoby k ní náležející nerušeně setkávají, kde si dospělí lidé poskytují vzájemnou pomoc a podporu při řešení obtížných životních situací. Jde o společenství založené na dialogu dospělých lidí, což odpovídá duchovní přirozenosti člověka. Účelem takového společenství je přispívání k duchovní stabilitě členů rodiny v prostoru, který je garantovaný jako soukromý, a proto se v něm každý z členů rodiny může svobodně a volně, tj. bez jakékoli vnější kontroly, projevat ve vztahu k ostatním členům rodiny. Tím také rodina přispívá k socializaci svých členů, v čemž lze spatřovat její sociální a akulturační funkci.

Ústavněprávně je samozřejmě chráněna i sama rodina jako samostatný, do sebe uzavřený životní prostor, v níž se odehrává rodinný život. Rodinu jako jednotku a její vlastní odpovědnost za sebe samu musí právní řád a jeho interpreti uznávat, tj. respektovat a podporovat. Tam, kde není rodina sama, pomocí vlastních sil, schopna plnit své funkce (viz předchozí odstavec), tam musí stát (přirozeně v mezích svých ekonomických možností) podpořit obnovení vlastních sil a vlastní odpovědnosti rodiny jako takové, a to cestou vhodných podpůrných opatření. Jinými slovy, selhávali rodina ve svých funkcích, nesmí být okamžitě „vygumována“ zásahy státu, resp. veřejné moci.

Tento postoj k povinnosti státu činit vhodná podpůrná opatření ve vztahu k rodinám, které si nemohou jako přirozená jednotka pomoci samy, vyjádřil Evropský soud pro lidská práva i ve svém nedávném rozhodnutí *Havelka v. Česká republika*. V tomto případě odmítl Ústavní soud ústavní stížnost, když dospěl k závěru, že obecné soudy neporušily právo na rodinný život stěžovatele, když rozhodly o umístění dětí v dětském

domově situovaném mimo místo bydliště rodiny, resp. posléze jen otce. Stěžovatel jako otec měl děti ve své péči, když matka v rodině nežila. Je pravda, že otec pobíral mnoho sociálních dávek, s nimiž zjevně neuměl hospodařit, neboť dlužil i vysokou částku na nájemném. Evropský soud pro lidská práva tyto svízele rodiny a nedostatky či sociální nekompetence otce nepřehlédl. Avšak přesto v rozhodnutí vyjádřil přesvědčení, že bylo povinností orgánu sociální péče dále hledat možnosti, jak by rodina obtížnou situaci překonala. Jinými slovy - stát měl otci v oblasti jeho selhávání poskytovat poradenství. Přitom Evropský soud pro lidská práva poukázal na přiměřené použití závěrů, které učinil ve věci *Walla, Wallová v. Česká republika* (zejména body 74, 75 rozhodnutí). Dále soud vlastně českému Ústavnímu soudu vytkl, že nepodrobil rozhodnutí obecných soudů testu proporcionality, když nevážil proč obecné soudy nevyhověly alespoň návrhu otce na umístění dětí do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 46 (2) zákona o rodině), které poskytuje péči rodinné povahy a v němž rodiče mohou děti denně navštěvovat, což by byl přece jen mírnější zásah do práva stěžovatele na rodinný život ve srovnání s umístěním dětí do dětského domova.

Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života - konstatuje čl. 10 (2) Listiny, který je poněkud nepřesnou kopií čl. 8 (1) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále „Úmluva“). Ten zní: každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydli a korespondence. Rozdíl mezi koncepcemi obou článků spočívá v tom, že Úmluva jazykově vyjadřuje základní právo na rodinný život v jeho nejvlastnější a nejpůvodnější a zároveň základní liberální podobě, totiž v podobě negativního práva, které jasně vyjadřuje přirozenoprávní charakter rodiny, resp. rodinného života, do něhož stát vstupovat nesmí. A naopak je povinností státu toto negativní právo každé fyzické osoby toliko respektovat.

Že lze i jen takto vyjádřené základní právo na rodinný život posléze skrze soudy interpretovat i jako pozitivní právo, tj. právo rodiny na určitá plnění od státu, resp. právo očekávat od státu ochranu rodinného života i před zásahy do tohoto práva ze strany třetích osob, je výsledkem postupně se utvářející dogmatiky základních práv, kterou zjednodušeně řečeno charakterizuje respekt veřejné moci k základním právům (výraz jejich negativní funkce) a povinnost veřejné moci tato práva chránit (výraz jednak jejich

pozitivní funkce ve vztahu ke státu, který je tak nucen přijímat různá, především legislativní opatření chránící rodinu a rodinný život, a dále je to i výraz jejich uznání v poloze hodnot, které prozařují celým právním řádem a ovlivňují obsah, resp. interpretaci i civilistických disciplin, a tak vlastně zprostředkovaně normativně působí na chování třetích soukromých osob). Onu ochrannou funkci práva na rodinný život, přes jazykovou formulaci čl. 8 (1) Úmluvy svádějící na první pohled jen k interpretaci tohoto práva jako práva negativního, uznává i Evropský soud pro lidská práva, jak dokazuje např. rozhodnutí ve věci Kutzner v SRN (viz zejména bod 61).

Z důvodů právě uvedených je třeba interpretovat jazykové vyjádření obsažené v čl. 10 (2) Listiny (slova „právo na ochranu“) nejen gramaticky, ale zejména ve světle funkcí, které základní práva plní, mezi něž na prvním místě patří právě vytvoření prostoru svobody jednotlivce od státu v oblasti, kterou pojmenovává příslušné základní právo, a dále pak i jako ústavní uznání hodnot, na nichž je postaven český ústavní pořádek. Z různých funkcí základního práva na rodinný život vychází i judikatura Ústavního soudu (viz nálezn. sp. zn. II. ÚS 568/06).

Tak jako každé skutečné základní právo (za taková naopak nelze považovat ta práva, obsažená v Hlavě čtvrté Listiny, tj. taková hospodářská, sociální a kulturní práva, která stojí pod výhradou zákona podle čl. 41 (1) Listiny), lze i právo na rodinu a rodinný život omezovat jen zákonem za předpokladu, že omezení představuje opatření v demokratické společnosti nezbytné a dále omezení smí většinou sledovat jen limitovaný okruh účelů a užívat co nejšetrnější prostředky, jimiž ještě lze dosáhnout sledovaný cíl. Článek 10 Listiny neobsahuje, narozdíl od čl. 8 Úmluvy, výčet účelů (ba ani blanketově neodkazuje na zákon, který by mohl základní právo omezit), pro které lze základní právo na rodinný život omezit. V takové situaci se, dle judikatury Ústavního soudu (např. sp. zn. Pl. ÚS 42/02) navazující na německou teorii základních práv (viz např. Ch. Starck Praxis der Verfassungsauslegung, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1994, s. 25 a celá řada rozhodnutí Spolkového Ústavního soudu), předmětné právo dá omezit jen za účelem, který je, ať již v podobě jiného základního práva a nebo v podobě veřejného zájmu, tj. v podobě ústavněprávně chráněných statků, obsažen v ústavním pořádku. Rozšíření množiny účelů nad statky obsažené v Ústavě není možné proto, že by se tak popřela nejvlastnější funkce Ústavy – totiž funkce

omezující vládnutí veřejné moci jen v materiálních hranicích vytyčených Ústavou, a to vše ve prospěch jednotlivce a v zájmu záruk jeho svobody.

3. Funkce základního práva na rodičovství a jeho účel

Právě základní právo na rodičovství (čl. 32 (4) Listiny), které stejně jako rodina má jasný přirozenoprávní původ, prodělalo značný vývoj směrem k individualizaci a subjektivizaci. To je především patrné v oblasti výchovy dětí, do níž patří nepochybně i jejich vzdělávání, které co do obsahu již není ve výhradní dispozici státu, ale naopak jeho obsah je do značné míry ovlivňován rodiči dítěte skrze výběr typu školy (viz také čl. 33 (3) Listiny). Právo na rodičovství garantované jako základní právo je výrazem ideje lidského života v dimenzi, která přesahuje jednu generaci a naopak činí z generační sounáležitosti potvrzující vlastní život, ústavní princip.

Rodičovské právo je základním právem v klasickém smyslu. Je to především negativní základní právo vytvářející kolem osob „val“, který je chrání před zásahy státu. K omezení tohoto základního práva může dojít jen za podmínek, za nichž může dojít k omezení i jiných základních práv – viz shora. Ustanovení čl. 32 (4) Listiny neobsahuje katalog účelů, pro které by bylo možné základní právo na rodičovství omezit. Je otázkou, jak interpretovat ne právě šťastnou formulaci Listiny vztahující se k omezení práv rodičů a k jejich nedobrovolnému odloučení od dětí „rozhodnutím soudu na základě zákona“. Jde o blanketní normu adresovanou zákonodárci, který by pak mohl toto základní právo omezit z jakéhokoli důvodu? Proč ale pak ústavodárce vyčlenil odst. 4 čl. 32 z režimu čl. 41 Listiny? Chtěl si oním banketním odkazem vytvořit prostor pro „usměrňování výkonu rodičovských práv“? Avšak byl by takový záměr proporcionální s ohledem na koncepci autonomního jednotlivce, byť v pozici rodiče, na níž stojí fundament pojetí právního státu? Mnoho otázek a zatím málo odpovědí v podobě relevantní judikatury Ústavního soudu. Judikatura obecných soudů, zdá se alespoň autorce, není vždy ústavně aprobatelná.

Pouhý odkaz na zákon, jak uvedeno shora, aniž by byl v ústavněprávní rovině definován alespoň velmi hrubě účel zásahu do rodičovských práv, klade velké nároky na soudní

rozhodování, které si musí dobře ujasnit, jaká základní práva jsou ve hře, jakož se i musí pokusit definovat přípustný účel jejich omezení. Jen tak totiž lze posoudit proporcionalitu omezení základního práva na rodičovství, popř. i jiných v úvahu připadajících základních práv. Porovnáme-li naši úpravu obsaženou v odst. 4 čl. 32 listiny s úpravou obsaženou v čl. 6 německého Základního zákona, vidíme, že naše úprava se jasně inspirovala úpravou německou, kterou však recipovala nedbale, zjevně bez vědomí důležitosti detailů. Úprava obsažená v odst. 3 německého Základního zákona zní: „Proti vůli osob oprávněných k výchově smějí být děti odloučeny od rodiny jen na základě zákona, pokud osoby oprávněné k výchově zklamou, nebo pokud dítěti z jiných důvodů hrozí zpustnutí.“ I tyto obecně formulované účely jsou schopny tvořit zábranu bezbřehým zásahům zákonodárce, byť náročnost pro jejich interpreta zůstává.

Preference rodičovských práv, resp. restriktivní výklad účelů přípustných pro omezení těchto práv se jasně podává ze shora uvedené judikatury Evropského soudu pro lidská práva k rodinnému životu, který je neodmyslitelně spojen i s rodičovskými právy, byť nejen s nimi. Měl-li ústavodárce potřebu normovat rodičovská práva jako základní práva samostatně, pak nelze než tuto skutečnost interpretovat jako zdůraznění jejich samostatného významu.

Základní právo vyjádřené v komentovaném ustanovení Listiny představuje jak subjektivní právo rodičů a dětí na rodičovskou péči a výchovu, tak je třeba je interpretovat jako institucionální garanci rodičovství, která zesiluje jeho individuálněprávní funkce. Institucionální garance pokrývá model individuální a rodinné péče a výchovy. To znamená, že tato garance zároveň brání tvorbě systémů anebo i jen nahodilých zákonů, které by zaváděly nucenou kolektivní výchovu. Stejně tak tato garance brání přijetí takových opatření, které by děti systematicky odcizovaly jejich rodičům.

3.1 Péče a výchova

Péče a výchova představují dva aspekty jednoho celku, jímž je komplexní zaopatření dítěte. V literatuře bývá uváděno (např. GG Kommentar – viz shora, s. 704 a násl.), že péče se vztahuje k zajišťování fyzické existence a tedy tělesného blaha

dítěte, zatímco výchova je spojována spíše s psychicko-duševní existencí, avšak žádný ostrý předěl hledán nebývá, neb k tomu není nalézán důvod. Přesto je třeba hledat materiální obsah obou aspektů vztahujících se k rodičovskému právu nejprve ve výkladu obou pojmů jako slov. Tak péče jistě není poškozování a výchovou není úplné zanedbávání. Další obsah je třeba nalézt ve stanovení rozsahu základních práv samotných dětí. Ústavně–právně ovšem nelze chápat práva dětí jako jakási konkurenční základní práva ve vztahu k právům rodičovským. Listina nekonstruuje konfrontaci práv rodičů a dětí, nýbrž strukturuje pro jejich poměr životní společenství jako stále k sobě se vztahujících spolubytí jeho členů.

3.2 Blaho dítěte a jeho poměr k rodičovské odpovědnosti

Blaho dítěte je centrální účel komentovaného ustanovení, byť nikoli jediný (dalším účelem je jistě i rozvoj osobnosti rodičů – viz níže a nalezi bychom možná i další účely). Komentované ustanovení se od jiných ustanovení Listiny odlišuje tím, že předpokladem nerušeného výkonu tohoto práva je zcela zřejmě povinnost rodičů o dítě pečovat a vychovávat je. Jakým způsobem však bude výchova rodiči prováděna a jaký bude mít obsah, to v první řadě určují právě rodiče. Listina vychází z ideje, že jsou to právě a především rodiče, kteří díky svému přirozenému spojení s dítětem mají nejlepší předpoklady k zajišťování blaha dítěte. S tím koresponduje i přesvědčení o tom, že dětskému blahu nejvíce prospívá, nachází-li se dítě v přímé péči svých rodičů. Výchova nezletilce matkou a otcem v harmonickém rodinném prostředí je považována za nejlepší pojistku toho, že z dítěte vyroste osobnost, která bude schopna odpovědnosti za sebe samu. Na tomto přesvědčení nemohou změnit nic ani zcela opačné trendy ve společnosti. Ostatně jejich relativní krátkodobost nedovoluje činit závěry. Rodičovskou péči a výchovu nemohou přiměřeně nahradit žádné jiné její substituční formy. Rodiče přitom nejednají z jakéhosi pověření státu, nýbrž jen a pouze na základě vlastního práva a u vědomí vlastní rodičovské povinnosti.

Přirozeně, že ani při upřímné snaze o harmonický vztah, nelze vyloučit konflikty mezi rodičovským právem a zájmy dítěte. Tím spíše je třeba řešit konflikt mezi rodičovským právem a základními právy dítěte tam, kde byl již narušen původní rodinný život

např. tím, že dítě bylo umístěno do pěstounské péče. Rodiče budou svou snahu o zpětné získání dítěte do vlastní výchovy opírat o své základní právo na rodičovství, dítěti může svědčit právo na ochranu rodinného života, který se utvořil v pěstounském prostředí, anebo toto právo ve spojení s právem na svobodný rozvoj osobnosti odvoditelný z práva na lidskou důstojnost (čl.10 (1) Listiny). Při rozhodování o takovém konfliktu základních práv by se soud musel pokusit zachovat co nejvíc z obou konkurujících si práv, a pokud by to nebylo možné, musel by dát přednost tomu z práv, jemuž svědčí obecná idea spravedlnosti, při úzkém propojení jejího hodnocení na skutkové okolnosti řešené věci. O tom, jak důležité je nastolení praktické konkordance mezi konkurujícími si právy, tj. že zájem dítěte, resp. jeho práva je třeba vyrovnávat s právy jeho rodičů, vypovídá i judikatura Evropského soudu pro lidská práva (viz např. Sahin v. SRN), na kterou Ústavní soud navázal v nálezu II. ÚS 568/06.

Je otázkou, zda rodičovství začíná již početím dítěte, anebo až jeho porodem. Zodpovědět tuto otázku jde nad možností této stati, a proto zůstaneme jen u její identifikace. Jisté je, že rodičovství končí smrtí nositele základního práva. Smrt dítěte naopak rodičovství neukončuje. Rodičovská odpovědnost se dál projeví např. v určení způsobu pohřbu dítěte apod. Rodičovství je proces, na jehož konci je cíl v podobě dospělé, za sebe odpovědné osoby. Právně je tento cíl stanoven plnoletostí. S růstem schopností samostatně jednat a rozhodovat zároveň klesá odpovědnost či rozsah povinné péče rodičů. Stát je povinen zajišťovat tento rostoucí prostor svobody dětí i ve vztahu k rodičům, a to pomocí přijímání odpovídajících zákonů. S rostoucím věkem musí být dán dětem prostor pro vzrůstající počet samostatných rozhodnutí, k nimž děti nebudou potřebovat souhlas rodičů, a která mohou dokonce učinit i proti vůli rodičů. Stát také nemůže libovolně měnit hranici dospělosti. Faktická potřeba dítěte po péči a výchově tvoří z hlediska času spodní hranici, jejich základní práva vyžadují horní hranici. Rodičovská práva však nekončí vždy s dosažením zletilosti (právo na plnění z veřejných rozpočtů např. při studiu dětí, péče o postižené děti apod.).

Ostatně rodičovské právo není závislé na tom, zda si chování rodičů zaslouží označení rodičovské, neboť by to bylo v rozporu s uznáním rodičovského práva jako práva přirozeného, a to jak z hlediska jeho biologického základu, tak z hlediska jeho předstátní existence, kterou stát toliko uzná a zaváže se ji respektovat

a chránit. Uznání rodičovského práva jako přirozeného práva má i kulturní dimenzi, která s sebou nese s kulturním společenstvím spojené očekávání, že rodiče budou při rozhodování o výběru výchovných cílů a výchovných prostředků brát ohled na věk dítěte, resp. na jeho přirozenou touhu po dospělosti a rozhodovací autonomii.

Uznání přirozenoprávního základu rodičovského práva jej dostává do velmi těsné blízkosti, resp. do společnosti těch práv, která tvoří jádro ústavního pořádku, a tak i materiální obrysy podstatných náležitostí demokratického právního státu, jejichž změna je ve smyslu čl. 9 (2) Ústavy nepřijatelná.

3.3 Rodiče

Tradičně byli biologickými rodiči otec a matka žijící v manželství, kteří tvoří rodinné společenství a společně pečují a vychovávají své děti. Jak bylo ovšem řečeno shora, český ústavní pořádek nevytváří triádu manželství – rodina – rodičovství, když na rozdíl od posledních dvou neposkytuje manželství ústavní ochranu (na právo uzavřít manželství a založit rodinu je ovšem pamatováno v čl. 12 Úmluvy). Listina nerozděluje či neindividualizuje rodiče na matku a otce, hovoří o nich jako o rodičích, čímž je chápe jako jednotku, které náleží rodičovská práva. Ústavněprávní pozice jako rodiče však trvá nezávisle na tom, jak došlo k oplodnění, či dítě ve skutečnosti žena v těhotenství ve svém těle nosila, či zda šlo o narození dítěte chtěné či nikoli a zda se to vše odehrálo v souladu s právem či nikoli. Protože komentovaný článek Listiny staví na přirozeném právu rodičů (viz výše) je třeba jej primárně vztahovat k přirozené souvislosti rodičů a dětí a rovněž zákonodárce musí tento vztah respektovat. Kvůli blahu dětí musí však právní řád rozšířit okruh nositelů rodičovského práva (adoptivní rodiče), avšak zcela volnou úvahu při definici rodičovství zákonodárce nemá.

Nositelem rodičovských práv je i neprovdaná matka. Zde může zákonodárce vycházet z toho, že matka nežije s otcem, a mohl by proto jistě přijmout úpravu, dle níž je dítě svěřeno do výchovy a výživy matce. Odpovídá to právu dítěte na jasnou a spolehlivou úpravu jeho osobních poměrů. Nemanželský otec je samozřejmě rovněž rodičem, jeho postavení by měl zákonodárce upravit diferencovaně s ohledem na skutečnost, zda takový otec vůbec projevuje zájem o vývoj svého nemanželského

dítěte. Při uplatnění právní domněnky otcovství ve vztahu k manželovi matky, svědčí rodičovské právo jak manželskému páru, tak biologickému otci dítěte. Přitom je právem muže, jemuž svědčí domněnka otcovství, vědět, zda opravdu otcem dítěte je (viz zajímavý případ řešený německým Spolkovým ústavním soudem rozhodnutím ze dne 13. 2. 2007 sp. zn. 1BvR 421/05, který dospěl k závěru, že takový muž musí mít k dispozici řádný procesní prostředek k ověření svého otcovství – zde pozor, nejde o institut popírání otcovství, a pokud jej nemá, jde o protiústavní mezeru v procesním předpisu). Multiplikované otcovství a mateřství z hlediska ústavního přinášejí inseminální technologie a „půjčené mateřství“, z nichž může povstat mnoho problémů, které zatím Ústavní soud neřešil. Také adoptivní rodiče jsou z pohledu ústavního rodiči, avšak ústavně zůstávají vedle nich rodiči i rodiče biologičtí. Jejich postavení a práva jsou však obvyčejným zákonem silně omezena, a to v zájmu dítěte, nicméně mohou se aktivovat s rostoucím věkem dítěte, resp. s jeho zletilostí.

Oproti tomu osobám poskytujícím pěstounskou péči nesvědčí rodičovská práva. To proto, že nahrazují jen některé rodičovské funkce a poměr mezi nimi a dětmi je ze zákona časově omezený. Vykazuje-li však skutečný vztah mezi těmito osobami rysy rodiny, mohou být jejich práva chráněna skrze čl. 10 (2) Listiny. Rovněž opatrovník není vybaven rodičovskými právy.

Prarodičům sice zpravidla rovněž nesvědčí rodičovská práva, avšak v případě, že mají dítě svěřeno do své péče, bylo by možno připustit, že se zde snoubí jak biologická, tj. přirozená, tak sociální, resp. právní vazba v tom rozsahu, že je tento vztah možno považovat za rodičovský. V každém případě je takový svazek chráněn právem na rodinný život (viz nálezný sp. zn. II. ÚS 568/06). Rodičovským právem nejsou vybaveny ani jiné osoby, jimž bylo dítě svěřeno do výchovy a výživy.

S rostoucími možnostmi rozmnožovacích technologií (klonování, umělé dělohy apod.), a s jejich ne vždy neproblematickým uplatněním, by se patrně přece jen mohl zmenšit význam biologických vazeb, na nichž stojí několikatisíciletý základ vztahu rodičů a dětí ve prospěch funkcionálních vztahů mezi nimi. V neposlední řadě někteří autoři (GG Kommentar – viz shora, s. 710) z ústavně zakotveného základního práva rodičovství vyvozují i povinnost státu obstarat dětem rodinu a odpovědné rodiče.

Pravé či vlastní rodičovské právo, spočívající v právu pečovat o dítě a vychovávat je, je zároveň integrální součástí práva na rozvoj vlastní osobnosti ve smyslu lidské důstojnosti. Odebrat dítě rodičům bez opravdu vážného a nutčivého důvodu, anebo oloupit rodiče o jejich přirozenou rodičovskou odpovědnost, představuje velmi závažný zásah do jejich lidské důstojnosti a bylo by tomu tak i v případě, že by rodičovská práva nebyla garantována čl. 32 (4) Listiny.

4. Struktura odpovědnosti rodičů

Mezi zásady, které ovládají strukturu odpovědnosti rodičů, patří potřeba obvyčejného zákona, neboť bez právního zmocnění ve vztahu k dítěti a ke třetím osobám není možný přiměřený výkon péče a výchovy.

Zákonodárce přitom především a v první řadě musí umožnit individuální a na skutkové okolnosti jednotlivého případu orientované opatření či rozhodnutí. Teprve pokud toto nestačí k zajištění blaha dítěte, resp. k naplnění dalších účelů rodičovských práv, je možné, aby zákonodárce zasáhl do práva vychovávat obecnými zákazy.

Rodičovské právo nelze štěpit, každé oprávnění rodičů ve vztahu k dítěti je doprovázeno rodičovskou povinností k němu. Rodičovská odpovědnost se uplatňuje ve vztahu k celé osobnosti dítěte. Rodičovská odpovědnost je realizována zásadně oběma rodiči. Výkon rodičovské odpovědnosti v rodině zásadně nepodléhá zásahům ze strany veřejné moci. Je věcí rodičů, jak uspořádají život v rodině tak, aby dostáli svým náboženským a světonázorovým přesvědčením.

Při konfliktu mezi rodiči by měla nastoupit veřejná moc nejprve v podobě mediátora, který dopomůže k urovnání sporu a teprve v případě neúspěchu mediace lze přistoupit k autoritativnímu rozhodnutí. Z primátu rodičovské odpovědnosti před rozhodováním veřejné moci plynou i určité procesní nároky. Řízení spornému musí předcházet a být k dispozici řízení orientované na smíření rodičovských neshod.

Rodičovská odpovědnost přetrvává i po rozvodu manželství, a to i v případě, že je dítě svěřeno do péče pouze jednoho rodiče. Právo styku s dítětem a rodičovská péče jsou důsledkem

či projevem rodičovské odpovědnosti. Ze základního práva na rodičovství plyne zákonodárci možnost přijmout úpravu, podle které by bylo možno svěřit dítě do péče jednoho z rodičů jen za předpokladu, že bude souhlasit s navrženou úpravou styku druhého rodiče s dítětem a nebude-li následně přijaté rozhodnutí respektováno, pak poměry obrátit – to vše přirozeně za předpokladu, že to dovolí skutkové okolnosti případu.

K přirozenému právu vychovávat dítě patří i individuální rozhodování o sexuální výchově. Tak německý Spolkový ústavní soud (BVerfGE 7, 320, 324) rozhodl, že výchova ke svobodné tělesné kultuře se pohybuje v rámci práva na výchovu. Je jasné, že blaho dítěte je vázáno na výchovu odpovídající těm představám společnosti, které jsou pro ni přijatelné tak, aby se dítě mohlo ve společnosti socializovat. Je však třeba vždy vycházet z presumpcie společnosti, která je názorově pluralitní a tolerantní.

4. Stát

Výkon rodičovského práva předpokládá, že rodiče jsou schopni a ochotni toto právo vykonávat ku prospěchu dítěte. Státu z textace komentovaného ustanovení a jeho rozumného výkladu vyplývá povinnost vystupovat v zájmu dítěte. Zohledňovat zájem či blaho dítěte proto musí stát při každém rozhodování o dítěti. Důvodem pro angažmá státu však není jen blaho konkrétního dítěte, ale i veřejný zájem na tom, aby příští generace daného společenství navazovaly na kulturu současníků, k nimž se v dospělosti budou hlásit a s nimiž budou ochotni se solidarizovat.

Přesto je třeba neustále zdůrazňovat, že veškeré zásahy státu musí vyrůstat z konkrétních skutkových okolností jednotlivých případů, že prostor pro uplatňování plošných, resp. obecných zásahů je velmi omezený. To proto, že zásadně platí subsidiarita zásahů veřejné moci v poměru k rodičovskému právu. Stát proto smí rodičovskou odpovědnost chránit, podporovat a bdít nad jejím výkonem, avšak nesmí ji vytlačovat nebo krátit. Stát také nesmí prosazovat na úkor rodičovských práv své představy o nejlepší možné výchově dětí. Proto teprve tam, kde rodiče nemohou sami vykonávat rodičovskou odpovědnost, resp. tam, kde trvale selhávají tak, že dítě je ohroženo trvalými negativními následky z takového selhávání, teprve zde stát smí a musí zasáhnout poskytnutím pomoci. Tuto povinnost státu lze odvodit již z povinnosti chránit lidskou důstojnost dítěte.

Povinnost státu přijmout opatření nepředpokládá žádné zavinění rodičů, neboť konečně blaho dítěte může být ohroženo i tam, kde rodiče jednají v dobré víře a dle svých nejlepších schopností.

4.1 Mediační, pomocná a ochranná funkce

Je žádoucím výrazem obecného principu proporcionality, když stát při výkonu svých dozorových funkcí vykonávaných pro blaho dítěte uskutečňuje v případě konfliktu mezi rodiči ohledně výkonu rodičovských práv nejprve mediaci. Mediace je samozřejmě také odůvodnitelná předností výkonu rodičovských práv před zásahem státu.

Je však třeba mít na paměti, že ne každé selhání nebo nebdalost rodičů opravňují stát k zásahu, který má za následek převzetí odpovědnosti státem namísto rodičů. Jak moc rodiče selhali a co je skutečně v zájmu dítěte, musí být stanoveno v opatření, které státní orgán přijímá. Podle posouzení konkrétních okolností by pak stát měl odstupňovaně nabídnout pomoc a podporu přirozeným rodičům tak, aby byli schopni dostát své rodičovské povinnosti (viz shora uvedený případ rozhodovaný Evropským soudem pro lidská práva Havelka v. Česká republika). Přechnodné, nebo dokonce trvalé odnětí rodičovských práv nebo některých jejich komponent jako nezbytné ochranné opatření ve vztahu k dítěti přichází v úvahu jen jako svého druhu ultima ratio prostředek, který opravdu nastupuje jen tam, kde není již žádná jiná pomoc možná a představitelná. Opatření, která jsou pečlivě individualizovaná a která odpovídají zjištěným skutkovým poměrům, jakož i individualizovaným potřebám, mají jednoznačnou přednost před opatřeními obecnými a typizovanými, předvídanými ve prospěch dětí.

K výkonu svých funkcí musí stát samozřejmě disponovat informacemi o poměrech potenciálně ohrožených dětí v jejich rodinách. Umožňuje-li sběr těchto informací zákon, nesmí přesto jeho aplikace vést ke stavu, který by mohl být rodiči a dětmi vnímán jako výkon poručnictví nad nimi, neboť i tímto způsobem by mohlo dojít k likvidaci primátu rodičovské odpovědnosti. Teprve jsou-li k dispozici oprávněná a podložená podezření z toho, že blaho dítěte je ohroženo, může být přikročeno k návštěvě v bytu. Výkon státního dozoru musí být ovlivněn hodnotovou představou obsaženou v Listině o tom, že prioritou pro výchovu dětí má

rodina. Proto, upravuje-li zákon důsledky selhání přirozených rodičů, musí z důvodu ústavního hodnotového rozhodnutí přijmout takovou úpravu, která usnadní rychlou možnost adopce dítěte tak, aby se co nejrychleji opět dostalo do poměrů odpovídajícím jeho přirozeným potřebám po úzké rodinné vazbě. Adopce by proto měla mít jednoznačnou přednost před umístěním v dětském domově.

Nicméně při rozhodování o odloučení dětí od rodičů proti vůli zúčastněných by měl nalézt uplatnění velmi striktně aplikovaný princip proporcionality, z něhož vyplývá, že je v každém jednotlivém případě nutné zkoumat, zda byly vyčerpány prostředky mediační a všechny formy pomoci, které jsou k dispozici. Bez doloženého vyčerpání těchto prostředků nelze považovat odloučení dětí od rodičů za proporcionalní řešení problému.

Ostatně stát by měl vykonávat dozor nejen v rovině individuálních případů, nýbrž i v rovině obecné, zejména se zaměřit na to, jak přijímané zákony umožňují očekávat, že budou vytvořeny podmínky pro rozvoj příštích generací.

Moderní rodičovská péče o děti a její problémy

Zařízení celodenní péče o malé děti: důvody zřizování a možnosti jejich rozvoje (příklad Paříže)

Olga Trostiansky

Během posledních šesti let bylo zlepšení péče o děti mladší tří let prioritou pařížské radnice. Byla jsem pozvána, abych se s vámi podělila o své zkušenosti. Situaci v Paříži rozhodně nelze označit za ideální, stále před námi zůstává mnoho práce. Věřím ale, že se nám podařilo vytvořit nástroje a přístupy, které by mohly být zajímavé pro řadu místních úřadů v České republice.

Svůj výklad o způsobu naší práce zahájím krátkým seznámením se situací malých dětí ve Francii a v Paříži. Ve Francii žije 2,4 milionu dětí ve věku od 0 do 3 let:

28 % dětí je opatrováno rodičem na rodičovské dovolené pobírajícím příspěvek, který je vyplácen CAF (Caisse d'allocations familiales – Pokladna pro rodinné přídatky),

20 % získává finanční podporu na plat pečovatelky (jedná se o řádně registrovanou a orgánem veřejné správy prověřenou osobu, která děti hlídá ve svém bydlišti),

11 % dochází do kolektivních zařízení (jesle, a tzv. „halte-garderie“ – kolektivní forma hlídání dětí jen na část dne, půldenní jesle)

8 % dochází do školky,

1 % je opatrováno placenou chůvou v domě svých rodičů, na jejíž plat rodiny získávají finanční příspěvek od CAF a od státu.

Celkem 68 % dětí ve věku od 0 do 3 let je tedy opatrováno s pomocí různých finančních podpor státu nebo CAF. Zároveň ale v případě 73 % párů jsou oba dva rodiče aktivní (pracují nebo si hledají práci). Velké množství dětí tedy nevyužívá dotované péče.

Ve vyšším věku dětí jsou podmínky pro všechny stejné: mezi 3. – 6. rokem má každé dítě nárok na bezplatnou péči v mateřské škole. Mezi 6. – 16. rokem je povinná bezplatná školní docházka.

Tato celonárodní situace v sobě skrývá velké regionální rozdíly. V Paříži:

11,9 % dětí je opatrováno v rámci rodičovské dovolené,

29,6 % dochází do jeslí,

18,9 % navštěvuje půldenní jesle,

5,5 % je hlídáno u pečovatelky,

11,1 % je opatrováno placenou chůvou v domě svých rodičů

Během posledních šesti let se v Paříži o 20 % zvýšily kapacity zařízení pro kolektivní péči (jeslí a půldenních jeslí) o děti mladší tří let.

Popíši vám nyní náš postup:

I. – k vytvoření místní veřejné služby je nutné poznat a definovat potřeby, kterým má sloužit:

A – Potřeby rodičů

Skutečnost, že oba rodiče pracují, je v Paříži dlouhodobý jev. Ženy zde jsou aktivní již dlouho, míra zaměstnanosti žen ve věku od 20 do 49 let je tu 77,8 %. Práce na částečný úvazek je zde méně obvyklá než v jiných částech Francie: 21 % Pařížanek a 9 % Pařížanů pracuje na částečný úvazek.

Pro představu o tom, jak by měla nabízená péče o děti vypadat, je třeba vzít v úvahu časový rozvrh a pracovní rytmus rodin. Práce v noci, práce o víkendech, práce do pozdních hodin nebo naopak brzy ráno, přesuny do místa výkonu zaměstnání: přesná znalost povahy zaměstnání rodičů dovolí vytvořit službu, která bude rodinám užitečná. Znalost způsobu práce se musí kombinovat se znalostí toho, jak je činnost spojená s péčí o rodinu rozdělena mezi oba rodiče.

Podporujeme profesionální pečovatele v tom, aby povzbuzovali v péči o děti otce, a tedy aby péče o ty nejmenší nespočívala pouze na matce.

Počet domácností s jedním rodičem je také důležitým faktorem, který je třeba zohlednit v úvahách o péči pro malé děti. Děti z takových rodin často potřebují delší péči, protože jeden rodič disponuje menší časovou flexibilitou. V jedné čtvrtině pařížských rodin žije pouze jeden rodič, 80 % z těchto rodin je tvořeno samotnou ženou s jedním nebo více vlastními dětmi.

B – Jak jsme postupovali v Paříži?

Díky víceleté smluvní spolupráci mezi městem Paříží a CAF jsme mohli financovat mezi lety 2002 – 2006 4100 míst v zařízeních pro péči o děti. Tato místa jsou financována:

- investicemi CAF a města
- jejich chod společně zajišťují CAF (60 %), město (20 %) a rodiče (20 %).

Celkem bylo v jeslích a půldenních jeslích během mandátu této radnice (březen 2001 – březen 2008) v Paříži vytvořeno 5800 míst. Je to pětkrát více než za předchozího složení radnice. Péče o malé děti byla politickou i rozpočtovou prioritou pařížského starosty.

Abychom své úsilí efektivně rozložili, rozvrhli jsme počet zařízení podle čtvrtí, přičemž jsme brali v úvahu počet dětí, o které je zde pečováno za pomoci příspěvků a podpory, a počet dětí, jejichž oba rodiče jsou aktivní. Jejich počet se v roce 2001 pohyboval podle čtvrtí mezi 50 a 120 %.

Rozhodli jsme se masivně investovat do kolektivní péče, neboť město Paříž nemá k dispozici žádné rozhodovací mechanismy pro následující způsoby péče:

- Pečovatelky, které pečují o jedno až tři děti ve svém bydlišti, získávají registraci na základě svých vychovatelských schopností a podle kapacity bytu. Bytová problematika v Paříži nedovoluje uvažovat o tom, že by bylo možné vytvořit větší množství míst u těchto asistentek.
- Hlídnání dítěte v jeho bydlišti: zaměstnávání chůvy rodiči je podporováno státem, CAF i městem Paříží. Tento způsob péče o děti je uplatňován rodiči s vysokými příjmy. Přesto jsme podpořili možnost, aby mzda chůvy byla dělena mezi dvě rodiny, což by dovolilo společné využití podpor.

- Posílání dětí do mateřských škol od dvou let by mohlo být v Paříži rozšířenější, kdyby stát zvýšil počty jejich zaměstnanců. Tak tomu ale nyní není a počet malých dětí docházejících do mateřských škol se v našem městě snižuje.

Náš přínos při zlepšování služeb poskytovaných rodičům spočívá především ve zřizování zařízení zajišťujících kolektivní péči. Můžeme v rychlosti popsat tato zařízení a jejich fungování. Městská zařízení mohou přijmout maximálně 66 dětí, jejich součástí je zahrada, herna, bazének... Upřednostňujeme model, v němž se rodiče podílejí na chodu zařízení. Spolková zařízení, která dotujeme, jsou obvykle menší. Poplatky za městská i spolková zařízení jsou stanoveny na základě příjmu rodičů (10 % příjmů u rodiny se dvěma dětmi).

II. – Jaké služby poskytovat?

A – Široká škála poskytovaných služeb

Zajištění péče o malé dítě v době, kdy rodiče pracují, si francouzské rodiny nemohou právně nárokovat. Jedná se o možnost, jejíž využití omezuje řada nerovností odvíjejících se od místa bydliště a příjmů. V Paříži je naším cílem vytvořit funkční veřejnou službu zajišťující péči o malé děti.

Tato veřejná služba pracuje se všemi způsoby péče. To dovoluje vytvořit skutečně rozmanitou nabídku nejen v podobě různých pedagogických přístupů, ale vycházíme vstříc i velmi rozdílným potřebám jednotlivých rodin (časový rozvrh, péče o dítě s hendikepem, hlídání starších dětí po skončení vyučování...)

Nicméně se domnívám, že k tomu, aby takový systém obnášející různé typy péče mohl fungovat, musí být splněny dvě podmínky: za prvé je to rovnost přístupu rodin ke každému způsobu péče a za druhé stejné náklady, bez ohledu na to, který typ péče rodina zvolila.

Dalším důvodem, který hovoří pro nabízení různorodých způsobů péče rodinám, je rozmanitost pracovních míst nabízených zaměstnancům těchto zařízení. Sladit rodinný a profesní život rodiny s pomocí různých způsobů péče o malé děti se pokouší především ženy. Většina zaměstnanců, pečujících o malé děti, jsou ženy. Pařížská radnice se snaží, aby tento soulad byl možný i pro ně. Jsou-li využívány všechny způsoby péče, je možné spojit různé časové možnosti a způsoby péče, aniž by některé ženy pečovaly pouze o děti z bohatších rodin.

B – Vytvořit prostředí vstřícné vůči rodinám

V posledních desetiletích Paříž opustilo velké množství rodin. Do jisté míry se stěhovaly za většími bytovými prostory, k čemuž jim můžeme gratulovat. Ale zároveň to svědčí o tom, že Paříž je městem, kde není snadné žít s dětmi. A s touto stránkou věci jsme chtěli něco udělat. Paříž se vydala několika cestami, aby se stala městem pro rodiny příjemným:

- vybavení (jesle, sportoviště...),
- přídatky (na bydlení, na hlídání dětí),
- kvalita života (přizpůsobení dopravy, volnočasové aktivity pro rodiče a děti, lékařská péče...).

Služba zajišťující péči o malé děti je pilířem rodinné politiky, protože se v ní protíná hned několik problematik: emancipace žen, spokojenost dětí, soulad mezi rodinným a profesním životem. To je důvod, proč jsme naši rodinnou politiku zaměřili nejprve na malé děti.

Aniž bychom rodinám nařizovali nějaké normy a aniž bychom měli jakékoli demografické záměry, tak služba, kterou předkládáme, má za cíl nabídnout všem rodinám příjemné, vstřícné město. Služba určená malým dětem a jejich rodinám se neomezuje pouze na vlastní hlídání dětí. Izolace některých rodin, ekonomická nejistota domácností s jedním rodičem, integrace dětí pocházejících z nefrankofonních rodin (40 % z dětí narozených v Paříži má za jednoho z rodičů cizince) – to jsou problémy, se kterými se děti ve věku od 0 do 6 let často potýkají. Odborníci mají tedy před sebou ještě další úkoly: rodičovská výchova, prohloubení role otce, výpomoc při hledání zaměstnání, podpora při integraci, ochrana dětí v nebezpečí.

Závěrem

Paříž si přála vytvořit zvláštní politiku zaměřenou na rodiny. To by nebylo možné, pokud bychom neměli celkový přehled o životní situaci rodin (místní středisko pro studium rodiny bylo založeno v roce 2006) a opíráme se též o síť kompetentních odborníků, kteří jsou dobře seznámeni s prostředím. Poté, co se z Paříže od konce 60. do začátku 90. let odstěhovalo 50 000 rodin, se zdá, že se nám podařilo zastavit pokles natality a odliv rodin na předměstí a na venkov.

Nové poznatky vývojové psychologie útlého dětství jako jeden z předpokladů rodinné politiky

PhDr. Jaroslav Šturma

Moderní psychologie a pediatrie potvrzují staletou zkušenost lidstva, že tím skutečně „připraveným prostředím“ (M. Montessori) pro plnou aktualizaci lidství a naplnění pozitivního vývojového potenciálu je rodina založená na trvalých vztazích mezi rodiči – ženou a mužem. Jde tu, jak to vystihl prof. Matějček, o vzájemné naplňování potřeb mezi rodiči a dětmi. Zhruba před 50 lety popsali badatelé – průkopníci, jako byli John Bowlby, René Spitz, Theodor Hellbrügge, Zdeněk Matějček a Josef Langmeier obraz a následky dlouhodobého nenaplňování životně důležitých psychologických a sociálních potřeb dítěte – psychickou deprivaci – a probudili účastný a účinný zájem na řešení tristní situace dětí vyrůstajících mimo rodinu. Tak se naplno i u nás rozvinula náhradní rodinná péče, humanizuje se a alespoň po organizační stránce se modelu rodiny přibližuje život dětí v ústavech, k nimž vyrůstají i další alternativy.

Teprve výzkum posledních desetiletí, představovaný Mary Ainsworthovou, manželi Papouškovými, kteří svých jedinečných poznatků dosáhli také díky mnohaleté podpoře prof. Hellbrüggeho v jím založeném Dětském centru v Mnichově, manželů Grossmannových z Řezna, letošních nositelů Gesellovy ceny, však dovolil nahlédnout i do jedinečné dynamiky vztahů v rodinách, kde děti vyrůstají s rodiči, a vyjevil, jak se společný život rodičů a dětí v moderní době mění. Konstatujeme přitom, že z psychologického hlediska tyto změny mnohdy vůbec neznamenají růst kvality života dětí a nedějí se zdaleka jen k blahu dětí a k blahu rodičů. Šťastí dětí a šťastí rodičů jsou přitom úzce spjaty. Evoluční psychologie a biologie prokazují, že se vztahy mezi rodiči a malým dítětem často velmi vzdálily od svého původního antropologického smyslu. B. Hassenstein vytvořil typologii těchto vztahů u vyšších živočichů. Rozlišuje mláďata – „neposedy“ (Nestflüchter), jako je tomu např. u hříbat či antilop, které záhy po narození běhají za svými matkami. S nimi kontrastují „hnízdilové“ (Nesthocker), jako jsou třeba kočata či vlaštovky, jejichž rodiče se od nich vzdalují, aby jim případně donesli ulovenou potravu, což je vlastně prací těchto rodičů. Konečně máme „nošence“ (Traglings), kteří se rodí nezralí pro samostatný

život, jako „fyziologicky nezralí tvorové“, jak je charakterizuje Portman, mezi něž např. patří klokani, mláďata lidoopů a také naše lidské děti. Svůj vývoj k životaschopnosti dovršují v těsném tělesném kontaktu s matkou, jež je nosí v břišním vaku, nebo přichycené na těle (to je nepochybně původní smysl prvotního úchopového reflexu novorozence) či třeba zabalené v šátku. Skutečnost je taková, že se ke svým kojencům a batolatům chováme spíše jako hnízdilové než jako nošenci. Jiřina Prekopová se zdarem užívá blízkého fyzického a psychologického kontaktu mezi dítětem a rodiči k obnově popř. facilitaci a prohloubení nosných vztahů v případech jejich narušení či je-li třeba je nově navázat, jako tomu je v náhradní rodinné péči. Pevné objetí (Festhalten) je chápáno jako výraz životního stylu i jako forma psychoterapie. Ukazuje se, že doba základního psychologického osamostatňování (spočívající v uvědomění sebe sama, vytvoření prvotního nosného vztahu ke klíčové osobě a jeho rozšiřování na úzký okruh dalších vztahových osob) trvá v užším slova smyslu tak dlouho, jako těhotenství, v širším slova smyslu pak do konce batolecího období.

V průběhu prvních 7 – 8 měsíců se totiž na základě těsného soužití s klíčovou osobou, jíž může být v zásadě žena i muž (ten s výjimkou kojení), skrze tisíce a tisíce úkonů vzájemné směny podnětů, zvaných interakce, přinášející vzájemné potěšení a obohacení, vytváří, zdaří-li se to, pevný, jedinečný, trvalý, stálý a nosný, bytostný vztah, zvaný přilnutí (attachment, Bindung). Charakter přilnutí výrazně ovlivňuje osobnost dítěte a jeho další vztahy, a to až do dospělosti a v důsledcích do dalších generací. Mary Ainsworthová (1985) v této souvislosti říká: „Přilnutí je afektivní pouto, v němž vztahové postavy nejsou nikdy plně zaměnitelné či nahraditelné jinými.“ Toto přilnutí se vytváří tedy před 1. rokem a v dalších dvou letech se upevňuje, posiluje a postupně přenáší na další osoby rodinného a sousedského okruhu, řečeno s Rilkeem „v rostoucích kruzích“ („in wachsenden Ringen“), aby se vstupem do předškolního věku, tedy po třetím roce věku, dosáhlo širšího okruhu vrstevníků, kteří se pak postupně stávají lákavými partnery pro hru. Teprve tehdy překračuje dítě psychologicky práh domova a dozrává – s individuálními variacemi – pro pobyt v denním kolektivním zařízení typu mateřské školy.

Přerušení tohoto výlučného vztahu na delší čas (separace) představuje pro dítě vážnou zátěž a stresovou situaci a dítě se tomuto rozdělení ze svého hlediska právem brání. Závažnost

problému nám dobře ilustruje aktuální případ záměny dvou kojenců v třebečské porodnici. 6. října jsem v článku na toto téma naléhavě doporučoval dopřát dětem a matkám dostatek času na to, aby se primární pevné pouto nepřerušovalo a neoslabovalo, dokud se zároveň nevytvoří bezpečné vazby k druhotným vztahovým osobám, tj. k biologickým matkám. Abruptní či rychlé přerušování existujících vztahů, jak se o něm snad v našem případě uvažovalo, by vedlo k vážným stresům u dětí i matek. Zde je třeba velké trpělivosti a podpory. Uvedl jsem tehdy, že vztahové přeladění si vyžádá měsíce, což vývoj problému ukazuje, a že je nutno počítat s časovou rezervou tak velikou, jako byla doba, po kterou se vytvářely prvotní vazby. Zde je i důvod, pro který nelze považovat hospitalizaci předškolního a menšího dítěte společně s klíčovou vztahovou osobou (v případě nemoci má dítě tendenci regredovat na nižší vývojovou úroveň) za luxus či nadstandard. Patří to k základním potřebám dítěte stejně jako strava či teplo.

Dítě, ač při porodu fyzicky nezralé, je nicméně vybaveno komunikačními kompetencemi, jež vtěluje do svého chování a zejména do citových projevů, které partner vnímá jako výraz jeho potřeb. Tak se rozbíhá dlouhý proces, v jehož průběhu si dítě vytváří specifický vztah k dospělé pečující osobě, a to bez ohledu na kvalitu její péče. Tato potřeba dítěte je tak silná, že dítě má tendenci upnout se i k nedokonalé mateřské osobě: u manželů Harlowových (1971) v případě šimpanzích mláďat dokonce k neživým náhradním mateřským figurám, u dětí třeba i k osobě, jež je týrá (vzpomeňme zážitku, kdy dítě odebírané z nekvalitní rodičovské péče se přesto domáhá své matky).

Po 8. měsíci projevuje dítě v situacích odloučení od vztahové osoby a při opětovném sjednocení s ní s jistým zjednodušením trojí typ chování, vyjadřující typ přilnutí: bezpečné, nejisté – vyhýbavé a nejisté – ambivalentní či rezistentní. Děti bezpečně připoutané mají i v situacích vztahové zátěže postavu klíčové osoby zvnitřněnou tak, že je jim útočištěm a zdrojem opory, jistoty a naděje. Mají k ní svobodný, přiměřeně se projevující vztah a jejich aktivované vztahové chování není v důsledku dlouhodobého chování matky ani příliš tlumeno, ani kompenzačně nadměrně iritováno. Tento typ chování, jenž nacházíme asi u dvou třetin až tří čtvrtin dětí v rodinách, má svůj zdroj v interakci s osobou, jež je pro dítě v případě potřeby dobře dostupná, popřává mu dostatek přímého tělesného kontaktu a pohotově, vnímavě a citlivě odpovídá

na jeho signály, potřeby a tísně. Takové děti na konci 1. roku méně pláčou a ochotněji spolupracují. Oba dva typy nejistého přilnutí mají u zrodu společnou zkušenost soužití s osobou, jež pro dítě není dostatečně disponibilní a dostupná a nemohla se tak pro ně stát zdrojem bezpečí a důvěry. Biochemickým ukazatelem stresu je hladina hormonu kortizolu, zjišťovaná ze slin. Děti nejistě upoutané vykazují v situacích i dočasného odloučení od matky zvýšenou hladinu kortizolu, zatímco u dětí bezpečně navázaných se hladina kortizolu v těchto situacích nemění (Spangler – Grossmann, 1993).

Charakter přilnutí má tendenci přetrvávat přes celé dětství až do dospělosti. Zvnitřněná zkušenost s klíčovou osobou je kadlubem či měřítkem, jímž jedinec poměřuje všechny ostatní významné vztahy ve svém životě. Ukazuje se, že osoba, jež byla svému dítěti zdrojem nejistého přilnutí, patří převážně do skupiny těch, jimž se v útlém věku samotným nedostalo dobrodiní bezpečného připoutání. Proces, ústící ve vytvoření a upevňování bytostného přilnutí dítěte k pečujícím osobám, vyžaduje ovšem fyzickou blízkost a soužití v reálném čase, který v prožívání dítěte dostává jiný charakter a priority než v prožívání dospělého. Pro tříleté dítě je rok významným a formativním úsekem života, pro třicetiletého mladého člověka zlomkem jeho života. Dospělý člověk může některé zkušenosti a životní úkoly posunout či odložit, dítě vzhledem k existenci senzitivních vývojových období nikoli. V této souvislosti shledávají některé studie, že právě mezi jeslovými dětmi se nachází více těch, jejichž přilnutí ke klíčové osobě je charakterizováno jako nejisté (Ziegenhain a kol., 1998, Clarke – Stewart, 1998). Připomeňme, že u nejistě připoutaných dětí byla shledána zvýšená hladina kortizolu jakožto signálu zvýšeného zatížení.

Pobyt dítěte do 3 let mimo okruh vztahových osob, tedy mimo rodinu na výraznější část dne může pro dítě představovat významnou zátěž, a to tím větší, čím je dítě mladší a čím je separace delší. Ukazuje se (např. Ahnert a kol., 2004), že u malých dětí v denní kolektivní péči se výrazně zvyšuje hladina kortizolu jakožto ukazatele stresové reakce. Při delším každodenním odloučení neklesá tato hladina ani po návratu dítěte domů, stává se trvalou charakteristikou biochemického reagování dítěte a korelátorem toho, co v psychologické rovině můžeme charakterizovat jako chronický rizikový stav trvale zvýšených obranných reakcí, jako by trvale zapnutého alarmu. Další nálezy této výzkumné skupiny ukazují,

že přes opakovaně potvrzovanou stálost typu přílnutí může delší pobyt v denním kolektivním zařízení vedle zvýšení kortizolové hladiny vést také k znejištění nosného citového pouta (v dané studii během 2-3měsíčního pobytu v jeslích došlo u 41 % z celkem 56 dětí ke změně typu přílnutí: ubylo jistých a přibylo nejistých vazeb).

Někdy se připomíná i podélná studie NICHD, jež v r. 1991 na vzorku čtyřletých dětí konstatovala, že děti, které od útlého věku a po více hodin denně navštěvovaly jesle, vykazují – ve srovnání s dětmi vychovávanými doma – poněkud zvýšený sklon k nápadnému chování, což se potvrzuje i v jejich 12 letech, kdy se mezi nimi shledává o něco vyšší počet dětí s rušivými a neklidnými projevy v chování. Zároveň se ovšem ukazuje, že jde o záležitost povytce komplexní, že hodně záleží na kvalitě vztahu mezi dítětem a rodiči doma, mimo kolektivní zařízení, i když, jak říká známý švýcarský pediatr Remo Largo: „Čas, který dítě tráví s matkou a v rodině, nemůže být libovolně redukován.“

Na 400 účastníků Mezinárodního symposia na Universitě J. W. Goetha ve Frankfurtu nad Mohanem v květnu 2007 si spolu s předními odborníky včetně prof. Hellbrüggeho v závěrečném usnesení znovu zdůraznili tezi o principiálním významu intenzivního vztahu mezi dítětem a jeho klíčovými osobami v prvních třech letech se závažnými důsledky pro celoživotní citový a sociální vývoj jedince. Zařízení typu jeslí představují sociálně pediatrickou instituci, jež by měla být k dispozici pro děti a rodiny především v případech výjimečné sociální a psychologické indikace, kdy by alternativou jinak bylo ještě výraznější oddělení dítěte od rodiny. Badatelé se shodují v tom, že k minimalizaci rizik a zátěže spojených s pobytem dítěte v denním kolektivním zařízení by bylo třeba omezit čas zde strávený na dobu co nejkratší a podmínky pro péči o děti by bylo třeba upravit tak, aby počet dětí na co možná stálou pečující osobu nepřevyšoval poměr 3-4:1. Spíše se doporučuje rozvoj alternativní pomoci vytvářením podpůrné sítě mateřských center, jež by mohla být centra pro děti a rodiče, vzájemnou výpomocí rodin, které se navzájem dobře znají, či za pomoci „denních matek“. Ty by ovšem, než by převzaly péči o dítě, se v časově možná náročném procesu musely nejprve stát pro dítě sekundárními vztahovými osobami, podobně jako by tomu mělo být se zaměněnými dětmi třebíčskými. Nový zákon o sociálních službách skýtá inspiraci pro variantu, podle níž by rodiče dostávali do rukou v souladu s možnostmi společnosti důstojnou finanční částku a sami

by se rozhodli, zda jí chtějí užít jako kompenzace ušlé mzdy v době rodičovské dovolené, anebo investovat do pobytu dítěte v kolektivním zařízení. Přispělo by to i k tomu, aby osobní péče rodičů o dítě útlého věku získala na společenském ohodnocení, neboť není jen právem a potěšením rodičů, nýbrž i naplňováním významného poslání v zájmu celé společnosti. Na společnosti pak je, aby pro rodiče malých dětí vytvářela dětem přátelsky nakloněné prostředí, k němuž patří i to, že rodiče s malými dětmi nebudou v zaměstnání považováni za přítěž, ale že budou mít stále víc příležitostí k dalšímu vzdělávání po dobu rodičovské dovolené a k zaměstnání na částečný úvazek. Jsem si vědom, že se to snadno vysloví. Zde je třeba spojit síly všech přístupů i oborů a celé občanské společnosti.

Literatura:

- Ahnert, L. a kol. (2004): Transition to Child Care: Associations With Infant – Mother Attachment, Infant Negative Emotion, and Cortisol Elevations. *Child Devel.*, Vol.75, Nr.3, Pp.639 – 650
- Clarke-Stewart, K.A. (1989): Infant day care – maligned or malignant? *American Psychologist*, 44, 266 – 273
- Grossmann, K.E. – Grossmann, K. (2003): Universality of Humanm Social Attachment as an Adaptive Process
- Harlow, H.F. (1971): *Learning to Love*. San Francisco: Albion
- Hassenstein, B. (2001): *Verhaltensbiologie des Kindes*, 5. vyd., Spektrum Akademischer Verlag, Heidelberg – Berlin
- NICHD – studie viz např. www.blackwell-synergy.com/links/toc/cdev/74/4
- Prekopová, J. (2007): *Nesena řecku lásky*. Cesta, Brno
- Šturma, J. (2004): Familien- oder Krippenerziehung. Přednáška na mezinárodním kongresu J. Prekopové „Ohne Nestwärme kein freier Flug“, Salzburg
- Šturma, J. (2005): Dítě, jesle, rodiče. Připsáno památce Z. Matějčka. Sborník sdělení ze Slovenských psychologických dnů, Bratislava

Systémový pohled na rané fáze rodičovství. Praktické důsledky.

PhDr. Josef Zeman, CSc.

Systémový přístup ke studiu biologických, psychologických a sociálních jevů nepatří v současnosti k nejpropracovanějším teoretickým konceptům. Přinesl však několik důležitých a stále platných poznatků. Dovolte mi na začátek několik teoretických tezí, které se dále pokusím aplikovat na aktuální a praktickou tematiku.

Systém vzniká podle Luhmanna¹ procesem diferenciaci, ohraničováním se od okolí. Pro vznik jeho vlastní struktury/organizace je rozhodující proces samoorganizace, autopoiesy. Tento princip byl popsán jinými autory dříve², ale teprve Luhmann propracoval jeho rozšíření i na sociální systémy. V podstatě tato teze říká, že pro chování systému je rozhodující jeho vnitřní uspořádání, nikoli podněty z jeho okolí. Proces samoorganizace je pak řízen hledáním smyslu. Ten je Luhmannem definován jako „horizont možností systémem vnímaných“.^{3,4}

Tato pozoruhodná definice smyslu je dobře na rodinu aplikovatelná: je jistě možné vidět smysl jak v prospěchu dětí, tak v prospěchu rodičů, eventuálně zvláště v prospěchu matky a otce. Zde však přichází zásadní otázka: Je možné jedno bez druhého? Může se systém funkčně samoorganizovat, když je to na úkor některé jeho části? Odpověď je tvrdá: může! Rodinní terapeuti popisují takovýto systém jako paradoxní hru, z níž není pro rodinu úniku⁵. Vytváří totiž „systém determinovaný problémem“⁶, ve kterém je homeostáza udržována i za cenu strádání některé části.

Nesčíslné reference rodičů malého dítěte, vyjádřené žensky výrokem jako „užívám si mateřské“ a mužsky hrdě třeba jako „konečně

jsme rodina“, svědčí o jiné než racionální motivaci pro fungování rodinného systému. Psychologicky si lze snadno představit, že její působení nemusí být zcela vědomé. Osobně vidím v této souvislosti jako významný objev a empiricky podložený popis instinktivního rodičovství Hanuše Papouška⁷, protože umožňuje srozumitelnější vysvětlení otázky, proč mladí lidé touží po dítěti a vzápětí většinou zvládají náročnou péči o něj, když zisky z této investice jsou tak sporné. Zdá se, že naplnění a uspokojení rodičovské touhy jsou jen obtížně vysvětlitelné jako racionální rozhodnutí. Naopak představa o značném vlivu autoregulačních sil systému, ne zcela reflektované, při tom však velmi účinné hledání smyslu jeho existence, se jako vysvětlení nabízí.

Řada sociologických studií uvažuje o hodnotě dítěte v termínech jako jsou potřebné náklady, ušlé příležitosti, rizika atd. a často připojuje dosti vágně formulovaný dodatek, týkající se hodnot emočních. Dítě jako uspokojovatel emočních potřeb, hlavně emočních potřeb matky. K tomu je však nutno dodat zásadní upřesnění. Dítě uspokojuje emoční potřeby rodiče pouze za podmínky, že rodič v předstihu uspokojí emoční potřeby dítěte. Nešťastné dítě rodiče neuspokojuje. Emoční uspokojení z rodičovství má tedy principiálně systémový, na vzájemnosti stojící charakter.

Z hlediska našeho uvažování záleží v praxi na tom, jak naléhavě muž či žena svoji rodičovskou angažovanost prožívá. Zda ji vnímá jako součást svého životního příběhu a zda je pro něho svým průběhem a svými výsledky vysoce nebo jen částečně významná. I v tomto máme možnost volby, bohužel, obávám se, nikoli volby zcela svobodné. Rodiny sice konstruují svůj vlastní smysl, své vlastní hodnoty, ale komunikují též se svým okolím. Mají-li v oblasti společensky akceptovaných hodnot k dispozici pouze vychýlený životní scénář, který nezahrnuje mezi životní úspěchy jiné než úspěchy profesní a společenské, nemá faktickou svobodu volby. Toto tradičně mužské a z jistého pohledu důležitější úspěchu, tedy preference úspěchů profesních a společenských před úspěchy vztahovými a rodičovskými, je stále více vnučováno i ženám prostě tím, že se nepřipouští nebo znehodnocuje alternativa.

Úspěšné rodičovství jako soubor schopností a dovedností reagovat na potřeby dítěte, sdílet jeho prožívání, nabízet pomoc

1 Luhmann 2002 – původně 1982

2 Maturana a Varela 1980

3 Šrubař (2002, s. 265)

4 Luhmann tedy jako radikální konstruktivistka prohlašuje, že celý, pro systém existující svět, je produktem operací systému. Maturana později (2004 in Plhánková 2006, s. 270) zdůrazňoval, že autopoiesis, samoorganizace, je validní pouze u živočichů a tím vrátil celý koncept do sféry biologie. Nicméně teoretici systemické rodinné terapie Luhmannův princip samoorganizace u rodinných systémech prokazují a v praktické práci s rodinami se respekt k tomuto předpokladu ukazuje jako velmi užitečný.

5 např. Ludewig (1994, s. 72)

6 za autora termínu je označován Goolishian (1988 in Schlippe 2001, s. 73)

7 Ditrichová a kol. 2004

a bezpečí, podněcovat aktivitu a zvědavost, ale i schopnost mít radost z obyčejných věcí, které se společně podařily, je osobnostní výbava rozvinutá procesem učení. Proces učení, jak známo, probíhá tím lépe, čím více je za ním pozitivní motivace. Rodiče novorozence k učení se rodičovským dovednostem vysoce motivování jsou a většinou se též podaří tyto dovednosti dobře zvládnout a prožívat uspokojení. U některých rodičů však začíná toto uspokojení během měsíců slábnout. Jedním z možných vysvětlení je právě pokles motivace k získávání dalších rodičovských dovedností, které již nemají pouze charakter péče, ale začínají se v něm více objevovat i prvky spolupráce, porozumění, vzájemného respektu. Z více biologického a instinktivního se rodičovství stává, dejme tomu kolem dvanáctého měsíce věku dítěte, více kulturním a společenským. Tento přelomový bod je dle mého názoru pro pečujícího rodiče velmi významný, protože otvírá nové obzory nejen pro dítě, ale i pro rodiče. Rodič se učí, tak říkajíc „na vlastním dítěti“, společenským dovednostem, které jsou již obecně uplatnitelné, např. i v profesním životě⁸.

V některých západních zemích se pro tyto záležitosti ujal termín rodinné kompetence. Snaží se označit soubor výše jmenovaných a dalších dispozic, které rodič pečící o dítě a obecně životem v rodinném systému získává. V Rakousku například jsou prokázány rodinné kompetence důvodem k získání tzv. Certifikátu rodinné kompetence, který může žena použít při vstupu na trh práce.

Uvažování o rodinných kompetencích má z psychologického hlediska zásadní důležitost. Takovýto společenský diskurz totiž umísťuje do „horizontu možností rodinného systému“⁹ další podnět, cíl, ze kterého rodina může zkonstruovat, v duchu Luhmannovy teorie, další smysl své existence. Od důrazu na kvalitu péče o dítě se posouvá k důrazu na další přínosy fungování rodinného systému, které mají charakter vztahových a osobnostních zisků u všech členů systému. Ze společenského hlediska nejde o nic menšího než o schopnosti zlepšování mezilidských vztahů, o kultivaci tzv. lidských zdrojů, o rozšiřování sociálního kapitálu.

Koncept rodinných kompetencí má i u nás již konkrétní podobu. Stal se základem vzdělávacího programu pro ženy,

⁸ Dalo by se namítnout, že rodič má být zralá osobnost a slušnou míru sociálních dovedností má mít k dispozici. V aktivním kontaktu s dítětem, zvláště v situacích různých stresů, je však vždy co zdokonalovat a tím získávat další pozitivní zkušenosti..

⁹ Luhmannova definice smyslu systému

který byl vytvořen ve spolupráci Národního centra pro rodinu a Centra pro rodinu a sociální péči Brno. Tento program se realizuje v kurzech pro ženy a pokouší se na jedné straně pomoci k novému pohledu matky malých dětí na sebe samu, tedy pomoci jí jako pečujícímu rodiči uvědomit si konkrétní dovednosti a zisky, které v této fázi rodičovství získává. Na druhé straně jí pomáhá uvědomit si trvalou hodnotu těchto dovedností a jejich použitelnost a uplatnitelnost v dalším životě včetně života profesního. Na základě projektu Podpora žen s dětmi na trhu práce, podpořeného Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR, se vzdělávací program realizuje v centrech pro rodinu na 8 místech v ČR. V minulých měsících absolvovalo kurzy více jak 500 žen.

Vraťme se však k přetrvávajícímu problému. Tendence k minimalizování rodičovství a ke zužování jeho smyslu na péči o dítě, byť péči co nejkvalitnější, je jak z hlediska dětí a rodičů, tak z hlediska společnosti deficitní. Ignoruje též teoretické výdobytky systémového myšlení. Nejčastější dnešní forma tohoto deficitu, tedy „problémem determinovaný rodinný systém“, jsou dnes děti bez sourozenců, rodiče rezignující na své původní reprodukční plány, výchovná nejistota rodičů nebo matky nespravedlivě podhodnocené v pozdějším zaměstnání. Kromě výše uvedené možnosti, jak se pokusit čelit těmto problémům, chci upozornit ještě na jeden moment. Tyto problémové rodinné systémy mají tendenci se mezigeneračně reprodukovat. Šťastná¹⁰ cituje autory, kteří potvrzují, že děti se neidentifikují pouze s osobou rodiče, ale také se vztahem mezi rodiči, z našeho pohledu se systémem původní rodiny. Mezigeneračně se tedy bude reprodukovat buď více funkční nebo více problémovým, deficitem determinovaný systém. Nahlížejme tedy současnou tendenci k minimalizaci rodičovství i z tohoto hlediska.

Literatura:

Dittrichová, J., Papoušek, M., Paul, K. a kol.: *Chování dítěte raného věku a rodičovská péče*, Grada 2004

Hamplová, D., Šalamounová, P., Šamanová, G. (eds): *Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy*. Sociologický ústav AV ČR. 2006.

¹⁰ Šťastná 2006

Ludewig, K.: Systemická terapie. *Základy klinické teorie a praxe*. Pallata. Praha. 1994

Luhmann, N.: *Láska jako vášně*. Prostor. 2002 (pův. Liebe als Passion Suhrkamp Verlag. 1982)

Luhmann, N.: *Sociální systémy*. CDK 2006 (pův. Soziale Systeme. Suhrkamp Verlag. 1984)

Maturana, H.R., Varela, F.: Autopoiesis and Cognition: *The Realisation of the Living*. Reidel. Dordrecht. 1980 in Luhmann 2002

Plháková, A.: *Dějiny psychologie*. Grada 2006

Schlippe, von A., Schweitzer, J.: *Systemická terapie a poradenství*. Cesta. 2001

Šrubař, I.: *K architektuře Luhmannovy teorie autopoietických systémů*. In Luhmann 2002

Šťastná, A.: Rozvody a děti: vliv rozvodu rodičů na životní dráhu dětí. In Hamplová, D. et al. 2006

Zeman, J.: *Rodina jako civilizační problém*. Universum. 2005. roč. XV. č.2 s. 14–17.

Zeman, J.: *Společenské determinanty angažovaného rodičovství. Příspěvek na konferenci „Rodina a rodičovství na prahu 21. Století*. MPSV Praha, Emauzy 10.–11. 11. 2005

Mění se otcovství a mění se otcové?¹

PhDr. Hana Maříková

Podle amerického badatele Lamba (1986) prošlo otcovství v našem kulturním okruhu během posledních dvě stě let čtyřmi etapami: nejprve zosobňoval otec v rodině morální autoritu, poté byl vzdáleným živatelem, v další etapě představoval zejména mužský rolový model a nakonec je to tzv. nový otec, pečující a aktivně se podílející na péči a výchově dítěte od jeho nejútlejšího věku.

Podle LaRossy (1992) je však nutné od sebe teoreticky odlišovat „sociální praxi“ otcovství, tj. realitu otcovského chování (neboli to, co otcové dělají) od roviny „kultury otcovství“, tj. od obecně sdílených ideálů, hodnot a významů spojovaných s muži-otci a otcovstvím. I když se skrytě předpokládá synchronizace obou rovin čili to, že chování otců odpovídá normám a očekáváním, není tomu tak. Kultura otcovství se podle LaRossy mění rychleji než chování otců samých.

Formování otcovské praxe, i když má nebo může mít „svou vlastní logiku“ (jak na to upozornil LaRossa), je nicméně vždy „nějak“ (byť ne přímočaře) ovlivněno sociálními tradicemi, hodnotami a normami. Ty jsou vtěleny v četných sociálních institucích a organizacích, a to jak těch méně formálních a vlastně soukromějších, jakými jsou užší a širší rodina, vrstevnické skupiny, kamarádi, přátelé neboli skupiny blízkých, tak těch, které jsou formálnější jako škola, právo, morálka, medicína včetně politiky státu, kultury zaměstnavatelských organizací atd., masmédiá nevyjímaje. Otcovství je pak výraznou měrou formováno jak těmito právě zmíněnými institucemi, tak ale i diskurzů těchto institucí, které jsou mnohdy protikladné a soupeřící mezi sebou (viz např. Lupton a Barclay 1997). A tak je na jedné straně vykreslován a ve veřejných diskurzích prezentován obraz „nového“ neboli pečujícího a odpovědného otce, na druhé straně otce „nepřítomného“ – nezodpovědného, neplnícího si svou otcovskou roli.

Vrátím-li se zpět k ústřední myšlence LaRossy, pak je legitimní se ptát: Jak se „reálně“ chovají otcové v naší společnosti a mění se vůbec jejich chování? Protože rodiny s oběma (byť ne nutně

¹ Práce Hany Maříkové na tomto příspěvku byla podpořena řešením projektu „Podpora společenské akceptace a efektivního prosazování genderové rovnosti ve veřejné sféře“, GA AV ČR, č. grantu IQS700280503 a grantového projektu „Změny v uspořádání genderových rolí v rodině a domácnosti po návratu muže z rodičovské dovolené zpět do práce“, GA AV ČR, č. grantu IAA700280504.

vždy vlastními) rodiči jsou stále (ještě) přes svůj klesající počet převládajícím typem rodinného uspořádání s dětmi (viz SLBD 2001), zaměřím se výlučně na tento typ rodiny a participaci otců v nich.

V odpovědi na uvedenou otázku jsem se nechala inspirovat i zahraničními poznatky z longitudinálního výzkumu provedeného v USA na konci 80. a počátku 90. let, jehož zjištěné poznatky komparuji se skrovnými poznatky z doposud provedených, převážně kvantitativních výzkumů u nás.

1. „Americká“ zkušenost - otcovství v úplných rodinách v USA

Longitudinální výzkum National Surveys of Families and Households provedený v USA v letech 1987-1988 a 1992-1993² dospěl v empirické rovině k následujícím důležitým zjištěním týkajícím se úplných rodin.

Vliv zaměstnanosti rodičů:

- Na statistických datech bylo opakovaně prokázáno, že ženy věnují jak dětem, tak domácnosti stále více času než muži, přestože i ony vykonávají placenou práci. Zatímco v první fázi výzkumu mnohé matky nepracovaly anebo pracovaly jen na částečný úvazek, v dalším období již převážná většina z nich byla zaměstnána. Nenaplnil se tak předpoklad (Hochschild 1990), že začnou-li ženy pracovat, výrazně se sníží, resp. se vyrovnají disproporce mezi časem věnovaným dítěti či dětem a domácnosti u obou rodičů.³
- Podle některých (Perry-Jenkins a Folk 1994) je tato disproporce vysvětlitelná skutečností, že muži tráví v práci stále více času než ženy. V souladu s teorií časových nákladů na dítě se potvrdilo, že čím více času stráví muži v práci, tím méně ho

2 Výzkum byl sice proveden na celém vzorku populace, nicméně pro některé další analýzy, které budou uvedeny v tomto textu, byl zúžen: a to na rodiny úplné v obou fázích výzkumu, kdy nejmladšímu dítěti v době konání prvního výzkumu bylo méně než 5 let (N = 762 rodin).

3 I když existuje vzájemná souvislost mezi péčí o dítě a starostí o domácnost, faktory, které predikují jejich výkon se v případě mužů liší (Deutsch, Lussier a Servis 1993). Pro muže je mnohem vnitřně přijatelnější starat se o děti než dělat domácí práce, nejspíš proto, že péče o děti je jimi vnímána jako příjemnější a je spojena větším sociálním oceněním (srov. Coverman a Sheley 1996). Jak zmiňují některé badatelky či badatelé (Coltrane 1996, Peterson a Gerson 1992) u žen jsou tyto dvě oblasti činností více provázány a jsou jimi zpravidla vnímány jako zatěžkávací a nedostatečně oceněné.

věnují dítěti.⁴ V této souvislosti byla prokázána tendence, že muži s vyšším vzděláním se dítěti/dětem do 5 let věnují méně než skupiny mužů s nižším vzděláním.

- Na druhé straně se ale prokázalo, že čas, který žena tráví ve své práci, je pozitivně korelován s časem, který manžel věnuje malému dítěti neboli čím více hodin žena stráví v práci, tím více je otec zapojen do péče o malé dítě.

Vliv rané péče otců

- Počet hodin strávených v práci mužem se promítá negativně do času stráveného s dítětem, ovšem pouze tehdy, pokud otec nezačal o dítě pečovat v průběhu prvního roku jeho života.
- Prokázala se tak souvislost mezi zapojením otce do péče o dítě v raném věku dítěte a péčí o toto dítě v pozdějším období. Otcové, kteří se více starali o dítě když bylo malé, měli tendenci se více starat i o 5 let později v porovnání s jinými otci. V případě včasného zapojení otce do péče o dítě se s velkou pravděpodobností vytváří vzorec chování v rámci individuálního života muže, který je dodržován i v pozdějších fázích rodinného cyklu.

Vliv péče o dítě a domácnost jednoho z rodičů na druhého

- Čas, který otcové věnují svému dítěti/dětem je pozitivně korelován s časem, který mu věnují matky: to jinými slovy znamená, že čím více se žena věnuje svému dítěti, tím více se mu věnuje i muž a naopak.⁵ Tento poznatek pak podle (Aldouse et al. 1998) odporuje tvrzení konzervativních badatelů (např. Parka 1996), že ženy se snaží zamezit mužům v péči o děti, protože nechtějí přijít o moc, kterou v této oblasti disponují.

4 V první fázi výzkumu, když nejmladšímu dítěti v rodině bylo méně než 5 let, matky v průměru věnovaly tomuto dítěti 5,9 hodiny denně, zatímco otcové 2,3 hodiny. Matky však pracovaly v této fázi rodinného cyklu v průměru méně než 20 hodin týdně, otcové okolo 44 hodin týdně. Ale i když matky byly zaměstnány ve srovnatelně stejném rozsahu jako otcové (tj. na plný pracovní úvazek), věnovaly dítěti v průměru 4,9 hodiny denně, otcové 2,4 hodiny. Věk rodičů se do doby věnované dítěti vůbec nepromítl. Ve druhé fázi, kdy nejmladšímu dítěti bylo od 5 do 9 let včetně, se počet hodin strávených s dítětem snížil u obou rodičů, a to v průměru na 6 hodin za týden u matek a 4 hodiny týdně u otců. (Aldous et al. 1998, 815–817)

5 Toto zjištění zároveň upozorňuje na důležitou skutečnost, a sice, že i výkon mateřství je značně variabilní a nabývá různé úrovně (případně „kvality“) u různých (skupin) žen.

- V případě ženy, pak výkon domácích prací nemá žádný vliv na čas, který žena věnuje nejmladšímu dítěti (neznamená to tedy, že dělá-li žena méně domácích prací, více se věnuje dítěti, ale ani naopak).
- Důležité v této souvislosti je i to, že výkon domácích prací u ženy nemá žádný vliv na zapojení otce do péče. Neznamená to tedy, že čím více matka dělá domácích prací, tím více se otec věnuje nejmladšímu dítěti. Nedochozí tady k žádné (časové) reciprocitě – směně.

Vliv příjmu matky

- Nepotvrdila se signifikantní souvislost mezi výší podílu ženy do rodinného rozpočtu a časem, který otec věnuje nejmladšímu dítěti. Podle teorie relativních zdrojů tedy neplatí, že vyšší podíl příspěvku ženy do rodinného rozpočtu znamená navýšení participace muže směrem k dítěti.

Vliv genderové ideologie

- Otcové se zapojují více do péče o malé dítě (věnují mu více času), pokud zastávají egalitárnější genderové postoje. Postoj ženy v tomto směru ale nemá na participaci muže na péči o dítě žádný vliv.

Vliv věku, pořadí a pohlaví dítěte

- Čas věnovaný dítěti či dětem souvisí s věkem a často i s pohlavím dítěte, a to u obou rodičů. Obecně oba rodiče věnují více času dítěti, když je malé. V případě více dětí je pak více času vynaloženo na první dítě než další v pořadí, nejméně pak na nejmladší dítě (i když celkový objem času věnovaný dětem má tendenci se s jejich počtem zvyšovat).
- Otcové s tradiční genderovou optikou se věnují více svým synům než dcerám. Totéž platí pro matky v období dospívání dcer. Je to vysvětlováno působením tradičních genderových norem, resp. tradiční genderovou socializací, která vytváří předpoklad větší blízkosti pro osoby stejného pohlaví, resp. genderu (srov. např. Harris a Morgan 1991).

Vliv spokojenosti s manželstvím

- Spokojenost s manželstvím podle teorie rodinného systému vede k většímu zapojení do péče o děti a naopak (Cumming a Davies 1994), a to u obou partnerů. Jak však poukazují

někteří autoři (například Belsky et al. 1991), u mužů bývají oba subsystémy, tj. manželství a rodičovství vzájemně více propojené, resp. méně oddělené než u žen, a tak se dá předpokládat, že manželské neshody by se mohly u mužů promítnout i do snížení participace v oblasti péče a výchovy dítěte. Na daném podsouboru manželských dvojic respondentů se však tento předpoklad nepotvrdil, resp. se neprokázalo, že spokojenost/nespokojenost s manželstvím by se statisticky signifikantně promítla do času, který otec věnuje dítěti.

Na základě zjištění z amerického výzkumu se dá shrnout, že otcové v úplných rodinách, kteří méně participují na péči o dítě jsou ti muži, kteří:

- jsou více orientovaní na práci, resp. tráví v práci více času,
- zastávají genderově stereotypní postoje,
- nevěnují se dítěti od nejtělejšího věku (od kojeneckého období jeho života).

Naopak aktivními (aktivnějšími) otci bývají obvykle muži, pokud:

- jejich manželky pracují na plný pracovní úvazek,
- oni sami zastávají genderově nestereotypní postoje (pozitivní přístup k roli ženy mimo rodinu, stejně tak jako roli muže v rodině, pozitivní přístup ke spravedlivější dělbě práce v rodině),
- participují v prvním roce života na péči o dítě,
- jejich manželky věnují dítěti více času v porovnání s ostatními matkami.

Větší participace muže v péči o dítě předpokládá zpravidla „přehodnocení“ v životě muže (mužů): reorganizaci jeho života ve prospěch většího zapojení se v rodině a domácnosti a udělení menší důležitosti sféře placené práce a méně výrazné angažovanosti se v ní.

2. Česká společnost, otcovství a otcové v úplných rodinách

2.1 Představy vs. realita?

Podle názoru většiny lidí žijících s partnerem či partnerkou ve společné domácnosti (70,3 %) by se měli muži více než doposud podílet na péči o děti (viz ISSP 2002: ženy 80,9 % a muži 52,2 %). Zapojení mužů na této péči nedosahuje podle tohoto zjištění „očekávané“ úrovně.

Nedosahuje jí ale ani podle jiných výzkumů. Přitom onu „očekávanou“ úroveň je stejná (rovná) participace obou rodičů na péči o dítě či děti, jak je zřejmé z výzkumů „Naše společnost“ provedených v letech 1998 a 2003. Výsledky těchto šetření potvrzují disproporce mezi rovinou postojovou (představami) a rovinou reflektovaného chování, neboť představy lidí o dělbě činností rodičů vážících se k péči o dítě a jejich reflexí této dělby se od sebe výrazně liší právě v případech oné rovné participace („oba stejně“).

Tabulka č. 1 Péče o děti za období 1998 až 2003 (v %)

Sledovaná rovina/Varianta odpovědi a rok	Muž			Oba stejně			Žena		
	'98	'00	'03	'98	'00	'03	'98	'00	'03
Představa o rozdělení činnosti	0	1	1	51	49	59	49	50	40
Skutečné rozdělení činnosti	0	0	4	27	28	36	45	50	57
Rozdíl skutečnost - představa	0	-1	+3	-24	-21	-23	-4	0	+17

Pramen: Rozdělení rolí v rodině 2003.

Pozn. 1: Dopočet do 100 % v řádcích Představa o rozdělení činnosti a Skutečné rozdělení činnosti za jednotlivé roky tvoří odpovědi „nevím“.

Pozn. 2: Údaje o Představách o rozdělení činnosti jsou za reprezentativní vzorek celé populace, data za Skutečné rozdělení činnosti jsou za skupinu osob vdaných a ženatých, dále žijících se stálým partnerem či partnerkou.

2.2 Generační posun v chování otců (a matek)

Sledujeme-li generační posuny v chování otců (a matek) mezi původní (tj. orientační) rodinou a vlastní, založenou (tj. prokreační)

rodinou, pak podle výsledků výzkumu „Naše společnost 2003“ je z nich zřejmé, že se mezigeneračně zvyšuje podíl rodin, kde se na výkonu některých aktivit směrem k dítěti podílejí oba rodiče „souběžně“⁶ nebo rodin, kde se rodiče dětem věnují „střídavě“⁷ podle toho, který z rodičů má právě čas.⁸ Dochází tedy k posunu od individuálního výkonu určitých činností k participaci obou rodičů na těchto aktivitách (srov. Maříková 2006).

Snižuje se přitom samostatná, individuální angažovanost otců⁹ (spíše než matek) v rodině, kdy některé aktivity dělá převážně jen jeden z rodičů.¹⁰ Porovnáváme-li mezi sebou jen matky a jen otce, pak se stává zřejmým, že matka je stále velice důležitou osobou v rodině. Převážně na ní tak spočívají časově pravidelné, náročné a neodkladné aktivity (každodenní komunikace a základní péče) a mnohdy i časově nejnáročnější aktivity (jako péče v době nemoci, učení) ve vztahu k dítěti, což potvrzuje nejen výzkum z roku 2003 „Naše společnost“, ale také šetření „Rodiče 2005“.

2.3 Otec v současné rodině v ČR

a) Participace otce na péči o dítě po nutnou dobu péče

Matka stále ve většině rodin zajišťuje každodenní, časově náročné aktivity, aktivity vázané do určitého momentu, které jsou časově a prostorově „svazující“.

Otec se spolupodílí na těch aktivitách, které jsou směřovány spíše k větším dětem, aktivitách, které nejsou tak obligatorní ve smyslu závaznosti a časové urgentnosti. Otec převážně participuje na volnočasových aktivitách, které nemají charakter každodennosti a povinnosti, nemusejí být prováděny naléhavě, neodkladně, kde je větší míra svobody výkonu, neboli které mohou ale také nutně nemusejí být provedeny (v daný moment, případně vůbec).

6 „Oba společně“: výlety a sport nárůst o (11,6 %), rozhodování i studiu, povolání (11,1 %), trestání dítěte (11,1 %), ale i povídání si s dítětem (10,4 %).

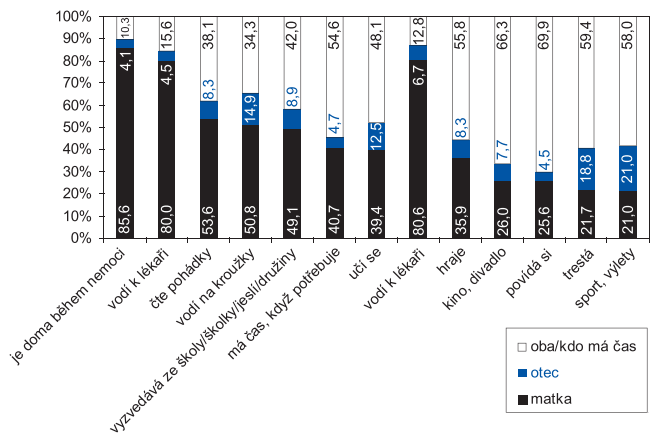
7 „Kdo právě čas“: čas na dítě, když potřebuje (nárůst o 6,2 %), ale i chození k lékaři (o 5,7 %), učení se s dítětem (4,2%).

8 Tento případ je však nejednoznačný, a tedy poněkud zavádějící. I nadále se totiž doma zdržují více převážně ženy, a tak se fakticky dětem věnují stále více ony, i když to nevyklučuje možnost, že někdy (zpravidla na požádání, nebo když není jiná možnost apod.) je zastoupí.

9 Převážně na otcích bylo v orientačních rodinách trestání dítěte, kde dochází v prokreačních rodinách k poklesu o -11,8 %, rozhodování o studiu (-10,7 %), učení se s dítětem (-6,8 %), výlety a sport (-6,0 %).

10 U matek se u některých aktivit jejich zapojení snižuje, u jiných (časově značně náročných) se naopak zvyšuje (viz učení se s dětmi, výlety, sport, divadlo i četba pohádek, apod.).

Graf č. 1: Kdo co s dětmi v rodině dělá? (v %)

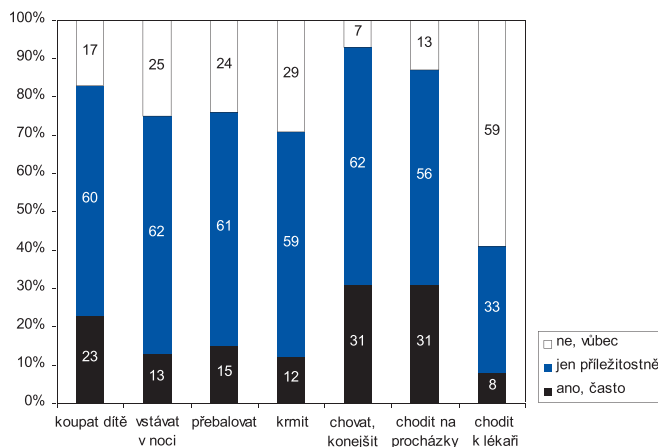
Pozn.: Pouze dotázané osoby, které žijí ve společné domácnosti s manželkou či partnerkou. N=1544

Zdroj: Rodiče 2005

b) Participace otce na péči o kojence

Z hlediska participace na péči o nejmenší dítě, která může mít určující charakter pro jeho další angažovanost směrem k dítěti, se ukazuje, že existuje poměrně velká skupina otců s nejmladším dítětem do 18 let, která na každodenní péči o dítě v jeho kojeneckém období participovala pouze příležitostně či dokonce vůbec. Z hlediska věku jsou ve skupině otců nezapojených do rané péče o dítě statisticky významně častěji zastoupeni muži nad 45 let, z hlediska vzdělání muži s nižšími stupni vzdělání než středoškolským s maturitou. Toto zjištění podporuje domněnku, že dochází ke generačnímu posunu v péči o kojence, stejně tak jako domněnku, že pečovatelské otcovství (srov. Šmídová 2007) se pravděpodobně i u nás stává atributem životního stylu vzdělanější vrstvy mužů (anebo přinejmenším její části).

Graf č. 2: Péče mužů o dítě v prvním roce životě (podle jejich vlastního vyjádření) v %

Pozn.: Pouze ti muži, kteří žijí ve společné domácnosti s manželkou či partnerkou. N_M = 743

Zdroj: Rodiče 2005

c) Časové „investice“ do dětí u otců (a matek)

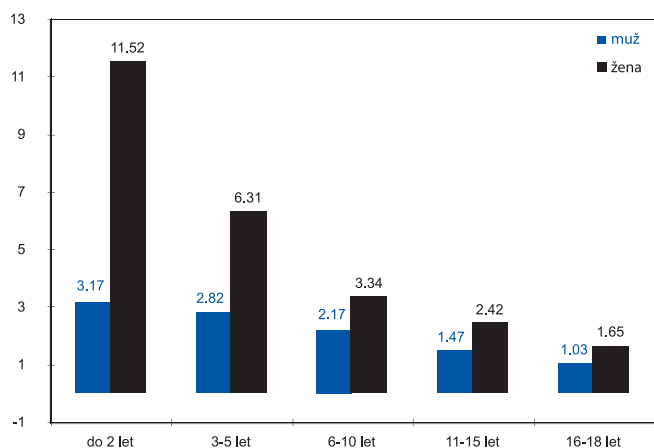
Všeobecně nízká míra participace otců na rané péči o dítě, ale neznamená, že se otcové v této době svým dětem vůbec nevěnují. Jejich participace na péči a výchově dětí může být dokonce nejvyšší v porovnání s následujícími obdobími (viz následující graf).

Čas věnovaný dětem pak souvisí s rodinným a životním cyklem (věkem nejmladšího dítěte) a věkem obou rodičů; je ovlivněn u obou rodičů spíše ekonomickou ne/aktivitou a flexibilitou práce než počtem odpracovaných hodin v placeném zaměstnání; není ovlivněn vzděláním, nýbrž rodinným stavem. Čas věnovaný dětem u obou rodičů silně koreluje s časem vynaloženým na domácnost; u matek slabě koreluje s časovým zapojením otce do péče; u žen, nikoli však u mužů, souvisí s vyšší jejich výdělkem.¹¹ Péče o dítě nesouvisí s genderovými postoji testovanými v dotazníku, a to ani u otců, ani u matek.¹²

¹¹ Čím více žena vydělá, tím méně hodin se věnuje dítěti. Výše podílu ženy na rodinném příjmu ale neovlivňuje participaci muže-otce na péči o dítě.

¹² To ale ještě nutně neznamená, že genderová ideologie nemá vůbec žádný vliv na toto časové zapojení (srov. oddíl 1). Dá se odůvodněně předpokládat, že diferencujícími postoji mohou být v tomto kontextu jiné postoje než ty právě testované.

Graf č. 3: Počet hodin strávených péčí o děti podle věku nejmladšího dítěte (v h/den)

Pozn.: Pouze ti, co žijí ve společné domácnosti s partnerem/kou. N = 1544

Zdroj: Rodiče 2005

Základní zjištění týkající se časových nákladů rodičů:

- V období předškolního věku dítěte jsou rozdíly v čase věnovaného dítěti mezi otcem a matkou v rodině největší, stejně tak jako v rodinách, kde je 3 a více dětí, a to v neprospektech matek. Narození dítěte, stejně tak jako větší počet dětí v rodině podporuje tradiční dělbu péče, resp. práce v rodinách.
- Z hlediska rodinného stavu se potvrzuje, že manželství „odvádí“ nejvíce otce od participace na péči o děti, zatímco u žen je tomu naopak.¹³ Norma manželství ve svém důsledku připoutává ženu k rodině (a domácnosti) a snižuje možnost její nezávislé existence mimo ni, zatímco muži umožňuje méně participovat v soukromé sféře a naopak více participovat ve sféře placené práce, což zvyšuje jeho svobodu a nezávislost na druhých (srov. Nock 1998).

¹³ Muži se věnují nejvíce dětem, když jsou svobodní 2,89 (ale jen velmi malé zastoupení v souboru - 37), dále pak rozvedení 2,46 (59) a ovdovělí 2,43, nejméně ženatí 2,01 (661). U žen je poslušnost z hlediska rodinného stavu jiná, i když opět „vedou“ svobodné 8,16 (126), po nich následují vdané 5,20 (697), rozvedené 3,53 (270), nejméně času na děti mají vdovy 2,61 (33).

- Čas věnovaný dětem výrazně (statisticky významně) ovlivňuje ekonomická neaktivita, a to obou rodičů!¹⁴ Ekonomická neaktivita zvyšuje časové zapojení jedince v péči o dítě, stejně tak jako flexibilita práce rodičů.

Shrnutí:

I když dochází ke generačnímu posunu v chování otců a i když se v rámci rodinného (a životního cyklu) snižuje disproporce mezi časem věnovaným dětem oběma rodiči v období, kdy matka začíná zase pracovat na trhu práce, časové rozdíly v péči o děti nicméně přetrvávají a jsou zpravidla i nadále značné. Vyrovnaného podílu na starosti o děti dosahuje jen 24 % párů, mezi nimiž jsou statisticky významně častěji zastoupeny rodiny s dětmi nad 11 let a statisticky méně často rodiny s 3 a více dětmi. Poslední charakteristika platí i pro 6 % rodin, kde otcové věnují svým dětem minimálně o 1 hodinu času denně více než ženy.

Výsledky „amerických“ i „českých“ výzkumů potvrzují, že péče o dítě úzce souvisí se starostí o domácnost. Zjednodušeně řečeno, ten, kdo pečuje o dítě, se pak také stará o domácnost. I když to neznamená, že muži se na domácích pracích vůbec nepodílejí, převážná většina jak domácích prací, tak péče a starosti o dítě je stále záležitostí - povinností - odpovědností v první řadě matky spíše než otce. Sepětí žen s domácí sférou je i nadále silné a muži sem pronikají jen zvolna a pomalu. V prostředí naší společnosti se na péči o nejmenší děti podílejí nejvíce mladší otcové a otcové vzdělanější. Péče o dítě v tomto i následném období u mužů souvisí výrazně s jejich ekonomickou neaktivitou a flexibilitou práce spíše než s jinými ukazateli a charakteristikami.

Na základě toho, co bylo doposud uvedeno, se dá položit otázka: Jakou cestou chceme jako společnost jít, pokud jde o péči o dítě a podporu této péče? Stojíme jako společnost o participaci otců v rodině, případně v jaké míře?

Tradiční model péče, který je odrazem strukturálního rozdělení společnosti (na sféru „produkce“, tj. sféru veřejnou a sféru „reprodukce“ neboli sféru soukromou), ve svém důsledku odvádí otce od rodiny, snižuje jeho možnost být (více) s dítětem. Obvyklý model péče, který u nás převládá, neboli modifikovaný model živitele, kdy oba rodiče sice pracují, ale větší díl zátěže za péči o dítě a jaksi „automaticky“ i za celou domácnost spočívá a ženě, představuje uspořádání, kde reálně je muž spíše jen oním

¹⁴ Zatímco ekonomicky neaktivní muži (studenti, nepracující důchodci, nezaměstnaní) věnují v průměru dětem 3,7 hodiny, ekonomicky aktivní 1,9. Ekonomicky neaktivní ženy věnují dětem 4,6 hodin, na rodičovské pak 10,6, ekonomicky aktivní 2,8 hodiny.

víkendovým tatínkem - v lepším případě pak pouze kamarádem dítěte pro volný čas, méně často už vychovatelem a onou blízkou a důvěrnou rodičovskou osobou, která má starost a péči o dítě zakomponovánu do svého každodenního života jako jeho pravidelnou a nedílnou součást.

S tímto stavem spíše nejsme než jsme jako společnost spokojeni, jak to signalizují výsledky mezinárodního komparativního výzkumu. Co však s tím?

V kontextu uvažování o možném navýšení participace mužů-otců v rodinách se zdá být důležitý a opodstatněný požadavek, aby muži měli reálnou, nikoli pouze formální možnost odejít na nějaký čas z trhu práce (obecně utlumit, případně snížit pracovní aktivitu) a být doma s dítětem. Mužova pracovní neaktivita zvyšuje ve svém úhrnu (resp. průměru) participaci na péči o dítě. Zkušenosti ze zahraničí pak dokládají, že pokud jsou vhodně nastavena opatření a vytvořeny nikoli hypotetické, ale reálné možnosti pro to, aby se otcové mohli svým dětem věnovat, muži této příležitosti využívají (srov. Brandt a Kvande 2001). Nejedná se nutně jen o otcovskou dovolenou a rodičovské kvóty v rámci rodičovské dovolené, jakkoli jsou podstatné a na svém počátku důležité, ale i o částečné úvazky pro muže-otce, speciální dny volna pro otce apod., obecně jde o všechna možná opatření umožňující také mužům reálně kombinovat práci s rodinou.

Takže v samém závěru se znovu, byť trochu jinak ptám: „Kudy kam?“

Děkuji za pozornost.

Literatura:

- Aldous, J., G. M. Mulligan, T. Bjarnason. 1998. *Fathering over Time: What Makes the Difference?* *Journal of Marriage and the Family*, 60, 809-820.
- Brandt, B., E. Kvande. 2001. *Flexible Work and Flexible Fathers. Work, Employment and Society*. Vol. 15, No. 2, pp. 251-267.
- Coltrane, S. 1996. *Family Man*. New York: Oxford University Press.
- Cummings, E. M., P. Davies. 1994. *Children and marital conflict*. New York: Guilford.
- Deutsch, F. M., J. B. Lussier, L. J. Servis. 1993. *Husbands at home. Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 1154-1166.
- Harris, K., S. Morgan. 1991. *Fathers, sons, and daughters. Journal of Marriage and the Family*, 53, 531-544.
- Hochschild, A. R., A. Machung. 1990. *The Second Shift*. London: Piatkus.
- Lamb, M. E. (ed.). 1986. *The Father's Role. Applied Perspectives*. New York: John Wiley and Sons.
- LaRossa, R. 1992. *Fatherhood and social chance*. In Booth, A. And A. C. Crouter. *Men in Families*. Mahwah, N.J.:Lawrence Erlbaum Associates. Pp. 448-457.
- Lupton, D., L. Barclay 1997. *Constructing Fatherhood: Discourses and Experiences*. London: Sage.
- Maříková, H. „Genderový aspekt rodičovství“. In Hamplová, D., P. Šalamounová, G. Šamanová, eds. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: SOÚ.
- Nock, S. L. 1998. *Marriage in men's life*. New York: Oxford University Press.
- Park, R. D. 1996. *Fatherhood*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Perry-Jenkins, M., K. Folk. 1994. *Classe, couples and conflict. Journal of Marriage and the Family*, 56, 165-180.
- Peterson, R., K. Gerson. 1992. *Determinants of responsibility for child-care arrangements among dual-earner couples. Journal of Marriage and the Family*, 54, 527-536.
- Rozdělení rolí v rodině*. 2003. *Tisková zpráva CVVM*.
- Šmídová, I. 2007. *Pečovateľské otcovství: rodinné strategie pro skloubení linií životní dráhy*. Heczková, L. (ed.) in *Vztahy, jazyky, těla*. Praha: FHS UK.

Datové zdroje:

Naše společnost 2003. Duben 2003. Výzkum CVVM. Reprezentativní výzkum 1067 respondentů podle pohlaví (521 mužů a 526 žen), věku, vzdělání, stavu, kraje, velikosti bydliště.

Rodiče 2005. Reprezentativní, v jehož rámci bylo v roce 2005 dotazováno na téma kombinování pracovního a rodinného života 1998 rodičů s alespoň jedním dítětem mladším 18 let žijících v České republice. Výzkum provedl Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

SLDB 2001. *Sčítání lidu, domů a bytů v ČR za rok 2001.* Praha: ČSÚ [www.czso.cz].

Péče o děti do tří let – jaká je nejlepší?

PhDr. Ilona Špaňhelová

Vážené dámy, vážení pánové, milí kolegové!

Pro svůj příspěvek jsem zvolila téma „Péče o děti do tří let – jaká je nejlepší?“

Podívejme se nejdříve, co rozumím pod pojmem péče.

Péčí rozumím starostlivost rodiče o dítě a uspokojování jeho základních potřeb, které dítě vyžaduje a na které má právo.

Rodič má dítěti zajistit pocit bezpečí, jistoty, ochrany, lásky a přijetí.

Nejdříve má dítě zakusit, že je milováno, přijato, že patří do společenství rodiny.

Součástí této péče má být již od narození dítěte schopnost jeho výchovy ze strany rodiče a schopnost komunikace s dítětem.

Zpočátku dítě samozřejmě nerozumí obsahu slov, rozumí ale tónu řeči rodiče, rozumí intenzitě hlasu, rozumí tomu, zda je výraz ve tváři rodiče pozitivní nebo negativní.

Důležité je také dát dítěti zakusit pocit důvěry a tvořivosti v rodině. Důvěra dítěte se vytváří nejprve na základě toho, že rodič sám důvěřuje ve své schopnosti a dovednosti. Naučil se je od svých rodičů, naučil se je díky zkušenosti, kterou udělal.

Tyto schopnosti a dovednosti se učí také na základě zkušenosti, která může být v některém případě ve vztahu k dítěti negativní. Rodič například plácne dítě za něco, co udělalo. Ví, že toto plácnutí bylo nepřiměřené, neodpovídá tomu, co udělalo dítě. V danou chvíli si rodič jen „vybývá“ svou nespokojenost, svou unavenost, svůj pocit, že už neví, co s dítětem.

Na základě této zkušenosti je důležité si uvědomit svoji chybu a příště být ostražitější na své projevy. Je důležité se dítěti omluvit.

Tvořivost se vytváří v rodině tím, že si rodič hraje spolu s dítětem, v rané fázi jeho dětství mu obměňuje hračky a vnímá, jaké množství hraček je pro dítě neoptimálnější. Ukazuje mu, co hračka dokáže. Později s dítětem staví mosty, hraje si na doktora...

Jaké jsou a mají být rodičovské kompetence, to znamená pravomoci, ve vztahu ke svému dítěti?

Především je to skutečně dítě vychovávat. Vychovávat dítě především příkladem rodiče.

Důležitost je vychovávat dítě v tomto věku co nejvíc v jednotě a harmonii, která bude mezi otcem a matkou dítěte.

V tomto kojeneckém věku a věku života batolete může rozdílný výchovný přístup dělat v hlavě dítěte zmatek. Dítě si také může vybírat ten způsob, který je pro něj příjemnější, více mu dovoluje. V dalším věku života předškoláka se může dostat do rozporu s autoritou jinou než je rodič – ve většině případů jsou to učitelky v mateřské škole. Pokud by dítě nemělo vytvořená výchovná pravidla, bylo by to pro ně samotné a jistě i pro učitele v mateřské škole náročné.

Vychovávat příkladem je v mnoha směrech ze strany rodiče nejdříve neuvědomělé. Mnohdy rodiče vidí svoje dítě, jak si hraje, že telefonuje a dělá stejné grimasy, jaké vidělo u rodičů. Mnohdy používá dítě stejná slova, která slyší od rodiče. Rodič mu neříká, aby tato slova používal, ale dítě je v určitou chvíli zaregistruje a protože se mu líbí často pro svoji jinakost nebo pro to, v jaké chvíli je rodič použil a jak se při tom tvářil, začne je také používat.

Dalším důležitým prvkem v životě dítěte je konkretizace v komunikaci. Je důležité dítěti říct: „Prosím, nebouchej toho chlapečka, bolí ho to. Pokud chceš, aby ti půjčil bábovku, řekni mu, prosím, půjč mi tuto bábovku.“ Ne tedy říct jen dítěti, nedělej to. Dítě v danou chvíli nemusí vědět, co vlastně nemá dělat.

S touto konkretizací se pojí také vysvětlování dítěti. Pokud je například rodič unavený a chová se k dítěti nepřiměřeně kriticky nebo nervózně, má dítěti říct, jak se v daném okamžiku cítí. I toto řečení – sdělení emoce – v některých případech i samotnému rodiči pomůže. Z mých zkušeností rodič nepřenáší tuto emoci na dítě.

Dalším výchovným prvkem je láskyplná pevnost rodiče ve vztahu k dítěti. Tato pevnost je pro něj velmi důležitá. Dítě například při bouchání vařečkou do televize uslyší vždy ze strany rodiče: „Prosím, nebouchej do televize, mám obavu, že bys ji mohl rozbít. Prosím, nebouchej do ní!“ Tón hlasu a intonace je ze strany rodiče v tuto chvíli naprosto jiná, než když si s ním o něčem vypráví. Na základě této láskyplné pevnosti dítě získává jistotu, že reakce

ze strany rodiče bude při této činnosti dítěte vždy stejná. Postupně, při vždy stejné reakci rodiče, dítě s touto činností přestane.

Také vzájemné sdílení času je pro děti důležité. Toto sdílení znamená společně strávený čas, kdy si rodič i dítě řeknou, jak prožili den, na co se těší... Je to velmi důležitý prožitek, na základě kterého dítě vnímá atmosféru rodiny, vzájemně sdílený čas, vnímá humor. Dítě také vnímá určitou budoucnost rodiny, která mu může dodávat jistotu, že jeho rodina funguje a má svou budoucnost.

Dalším důležitým prvkem ve výchově dítěte do tří let je výchova k respektu k druhému člověku. Dítě má vnímat z reakcí a chování rodiče, že si druhého člověka váží, respektuje ho, má k němu úctu, uznává jeho názory. Příkladem je tedy pro dítě samotné chování rodiče. Podle tohoto příkladu se pak ve většině případů chová i dítě.

Dítě se má také setkat ve svém věku do tří let s tím, co je to kompromis a domluva. Má se setkávat s tím, že vždy nebudou věci tak, jak si ono samo myslí, jak samo chce. Rodič mu má vysvětlit, co kompromis znamená, v čem je jeho přínos. Přínos je v tom, že rodič spolu s dítětem neztrácejí svůj požadavek, svou představu, ale dovedou se dohodnout tak, aby byli uspokojeni oba.

Dalším výchovným prvkem je učit dítě poznávat své vrstevníky, učit se s nimi hrát, poznávat, že každé dítě je jiné.

V této rovině je především zapotřebí, aby rodič s dítětem opravdu byl, aby viděl, co se děje mezi dětmi, aby mohl správně reagovat. Některé děti mají tendenci druhé dítě bít a používat ve vztahu k němu prvky agresivity.

Z mých zkušeností je to však především proto, že dítě buď neumí o dané věci dobře mluvit v tomto věku nebo používá rychleji svoje jednání (chování) než slovní komunikaci. Je zapotřebí, aby jej rodič učil tuto slovní (v některých případech i mimoslovní) komunikaci používat. Na druhou stranu jsou i děti, které jsou velmi hodné, vstřícné v kontaktu s druhým dítětem. Všechno mu půjčí, začnou jej objímat a jsou hned kamarádi. I tomuto dítěti má rodič ukazovat pozitivní stránku jeho chování a upozorňovat ho i na možná negativa z toho pramenící.

Jaké nejčastější problémy si může zažívat mladá rodina s dítětem do tří let?

Je to nový vztah mezi rodiči dítěte. Přibyl mezi ně nový člen. To často utvrdí rodiče v jejich vzájemné lásce a podpoře. Někdy se také může stát, že to jejich vzájemnou harmonii naruší. Je zapotřebí, aby ve chvíli klidu mluvili o této novosti, co jim přináší kladného. Pokud by některý z rodičů vnímal i některé obtíže, které mohou z nové situace nastat (například nevěnování se matky otci), je zapotřebí o této nové situaci hovořit a zaujmout k ní stanovisko.

Velmi důležité je posilovat důvěru ve své rodičovství. Vnímat všechny kladné aspekty nové role, dívat se na věci z kladné stránky. Důvěřovat si. Vnímat známý fakt, že v rodičovství funguje intuice. Věřit, že každý rodič má možnost tuto intuici využívat, věřit jí. Navzájem se má rodič povzbuzovat s druhým rodičem, říkat si kladné zkušenosti i to, co se mu nepodařilo a co může být zdrojem zkušenosti pro příště.

Problematický se může jevit také nový vztah mezi rodiči a prarodiči. V mnoha případech si rodič určuje nové výchovné mechanismy pro svoje dítě, chce si vytvářet soukromí, chce se učit v této nové konstelaci žít a vyznat se v ní.

Prarodič si může připadat odstavený na poslední kolej. Je to novost vztahu, na kterou se mohou rodiče a prarodiče připravit už v období těhotenství. Tato novost má však přinést oběma stranám pozitiva – radost z výměny zkušeností, radost ze společně stráveného času, radost z prožitku, že se dítě narodilo...

Problematickým prvkem může být nedostatek společně stráveného času rodičů spolu s dítětem. V mnoha případech pracovní vytížení tatínků je velmi vysoké. Dítě potřebuje jasně oba dva. Potřebuje nejen vidět samostatně, jak se jeden z rodičů chová, jaké postoje zaujímá, jak reaguje ve chvíli provokace, jak odpočívá, jak se směje i potřebuje také vidět, jak se chovají k sobě oba rodiče. Od nich přebírá modely pro své chování mezi vrstevníky.

Přijetí nové role – role rodiče, je také důležitým úkolem rodičů. Role znamená předpokládaný způsob chování rodiče v nové situaci – v životě se svým dítětem. U rodiče však tuto roli nejde nacvičit. Je to novinka. O způsobu chování rodiče má matka nebo otec zkušenost z té doby, kdy oni sami byli dítětem. Vědí, jak se k nim chovali jejich rodiče. Tento model často chtějí, nebo naopak nechtějí použít. Důležité je, aby se rodič nebál tuto roli přijmout a pustit se do života v nové pozici.

Dalším problémem se může stát sociální izolace matky. Tuto izolaci si může matka prožívat především v začátcích soužití se svým dítětem. Najednou je všechno jinak. Není pro matku typický ranní kolotoč, společně sdílené prožitky se svými spolupracovnicemi, možnost pohybovat se volně podle času, který si ona sama určí. Všechno je jinak.

V této chvíli má právě matce pomoci otec dítěte a širší rodina. Svým společně stráveným časem a komunikací o nové situaci. Pomocť může matce i síť zařízení jako jsou například mateřská a rodinná centra. Tam může matka přijít a přerušit tuto sociální izolaci. V rámci společně stráveného času s druhými pak může nejen být spokojenější ve své nové roli, může se také dozvědět poznatky o výchově svého dítěte.

Tato fáze může kvalitativně velmi pomoci začínající rodině.

Znakem mladého rodiče má být nebát se být rodičem a chtít vychovávat. To znamená být tím, kdo poskytne dítěti základní – již zmiňovaný – pocit bezpečí, jistoty, klidu, otevřenosti. Toto všechno má rodič pociťovat ve svém soužití ve vzájemné vazbě s manželem. Jistotu tohoto pocitu má rodič dávat i svému dítěti.

Dalším znakem mladé rodiny může být obtížnost porozumět svému dítěti, respektovat jeho jiné projevy v chování, než které rodič očekává. Tady je velmi důležitá komunikace s dítětem ze strany rodiče. Rodič se nemá bát dítěti říct, že mu nerozumí, neví, co chce... I když je dítě ještě malé a nereaguje, alespoň rodič tuto emoci uvolní. Má se učit svému dítěti rozumět, vnímat ho.

V neposlední řadě může být problémem mladé rodiny také nová finanční situace. Rodiče v některých případech musí slevit ze svých nároků, na které byli zvyklí před narozením dítěte. Tyto obtíže jim má však vyrovnat a převýšit prožitek toho, že mají dítě.

Pokud se tedy vrátím na závěr příspěvku k původní otázce – jaká má být péče o dítě do tří let, má to být především péče:

- láskyplná
- respektující
- vychovávající
- přinášející jistotu dítěti
- přinášející dítěti pocit přijetí

Kdo má tuto péči vykonávat?

Především je to rodič dítěte. Ten má dát dítěti pocit bezpečí a jistoty. Má to být také pocit toho, že se na něj dítě může vždycky obrátit, zeptat se ho.

Má to být osoba, která se dítěti věnuje, je mu nejbližší, které dítě důvěřuje. Dále má rodič rozšiřovat okruh lidí, se kterými dítě přijde do kontaktu, kdy poznává i jiné výchovné postupy, jiný typ autority pro dítě.

Dítě má tedy chodit mezi jiné děti, poznávat je a poznávat i výchovné postupy jiných rodičů. Nejprve má chodit do těchto zařízení (mám na mysli např. rodinná centra nebo mateřská centra) vždy s rodičem. Rodič pomáhá dítěti, aby se v těchto nových vztazích vyznalo, aby dovedlo porozumět i úplně jiné reakci, než na jakou je zvyklé z domova.

Každé dítě je individualitou. Je třeba poznávat, kdy v tomto období může rodič svěřit dítě do péče na určitou dobu jiné osobě. Tato osoba má nejprve respektovat pravidla, na která je dítě zvyklé z domácího prostředí.

Dítě se pak velmi dobře učí od ostatních dětí. Funguje u něj nápodoba a motivace ze strany jiného dítěte.

Dítě má mít radost z prožitku stráveného času s jinými dětmi.

Stát jako náhradní pečovatel

Význam rodičovského vztahu pro raný vývoj dítěte

Prof. Dr. Dr. hc. mult. Theodor Hellbrügge

Srdečně děkuji za milé pozvání od českého Ministerstva práce a sociálních věcí, neboť vámi organizovaná konference mi dává příležitost znovu navázat staré vztahy, které mezi Mnichovem a Prahou rozvíjím již po desetiletí. Jde mi přitom hlavně o děti, které mají deficit rodičovské péče.

Dva roky po druhé světové válce, která byla doufejme poslední válkou v Evropě, jsem měl možnost zkoumat v rámci poradenství pro matky v Mnichově-Thalkirchenu děti, které pocházely ze sociálně a zdravotně vybraných vrstev, neboť měly tvořit evropskou vůdcovskou elitu budoucího nacistického státu. Tyto děti strávily první tři roky svého života ve státě obzvlášť dobře podporovaných domovech, ale při bližším ohledání se ukázalo, že se nacházejí v žalostném stavu.

Tělesně byly podle kritérií tehdejší medicíny zcela zdravé. Jejich chování však vykazovalo výrazné patologické znaky. Když navazovaly kontakty, dělo se tak formou agrese. Byly zřetelně pozadu v mluvení a jejich sociální chování bylo tak minimální, že nedokázaly ani samy jíst lžící. Toto chorobné chování nebylo popsáno v žádné německé pediatrické učebnici. Bylo proto nutné navázat mezinárodní kontakty. Tak jsem narazil na jedinečné výzkumy profesora Zdeňka Matějčka v Praze a dětské lékařky Dr. Marie Damborské, primářky kojeneckého ústavu v Luhačovicích, a především na film „Děti bez lásky“ pražského režiséra Kurta Goldberga.

Navázání těchto kontaktů nebylo snadné, protože v Praze bylo tehdy vše svázáno přísnými předpisy. Přesto se mi podařilo docílit osobní přímluvou u tehdejšího ministra zdravotnictví toho, že paní Dr. Damborská mohla přijet do Brixenu a Mnichova, aby tam představila výsledky svého výzkumu dětí z kojeneckého ústavu. Zejména film „Děti bez lásky“, který se snad spíše náhodou dostal do české televize, způsobil mezi obyvatelstvem takový rozruch, že raná vazba k matce a syndrom deprivace se staly

politickým tématem. Ihned po převzetí moci komunisty začal stát pod heslem profesního zrovnoprávnění žen tlačit na matky, aby nastoupily co nejdříve po porodu opět do práce a své děti přenechaly celodenní péči státních institucí. Argumenty pro takový přístup se vyskytují ještě dnes, když se v naší zemi uvádí, že stát by měl preferovat výchovu dětí v jeslích jako vzor oproti výchově nevzdělanými rodiči.

Pražský výzkumník Zdeněk Matějček a jeho spolupracovníci mají zásluhu na tom, že v pravidelných intervalech prokázovali na příkladě jednoho středočeského dětského domova, že děti z ústavů v prvních letech života ve vývoji zaostávají. Na základě práce pražského výzkumníka Hanuše Papouška, podle níž zaostávají ve vývoji již dvojčata, protože člověk je v první řadě uzpůsoben k vývoji jako jedinec, jsme získali v Mnichově další impulsy z pražské školy. Zejména základní koncepce Dr. Marie Damborské vedla k tomu, že jsme dokázali díky velké průřezové studii postavit tento systém v Mnichově na pevný základ. Mnichovská funkční vývojová diagnostika měří lezení, sezení, chození, uchopování, percepce, mluvení, porozumění řeči a sociální rozvoj. Výsledky průzkumu již brzy ukázaly, že ze všech funkčních oblastí, které si musí kojeneček osvojit, je sociální rozvoj nejcitlivější. Tento systém jsme ověřovali v Mnichově v rámci velké pediatrické průřezové studie na Institutu pro sociální pediatrii a dorostové lékařství Univerzity Ludvíka Maxmiliána, který jsem založil, a zveřejnili jej pod názvem Mnichovská funkční vývojová diagnostika. Předmětem zkoumání bylo 1 600 dětí ze dvou mnichovských ženských klinik s 400 a 800 pozorováními, resp. měřeními, jejichž vyhodnocení provedl ústav MEDIS – Institut pro lékařskou informatiku a systémový výzkum Společnosti pro výzkum záření a životního prostředí. Výhoda tohoto měřicího nástroje se projevuje zejména u sociálního rozvoje kojenců. Ukázalo se, že každá kolektivní výchova kojenců stejného věku vede k opoždění v sociálním rozvoji. Toto opoždění je tím silnější a výraznější, čím je skupina větší a čím častěji dochází k obměně pečujícího personálu. Jako příklad bych vám chtěl ukázat opoždění nebo vývojový profil deprivovaného dítěte.

Naše výzkumy zaznamenaly stejné výsledky jako v Praze s tím rozdílem, že my jsme výzkum prováděli na vybraných dětech. To mě přivedlo k závěru, že raná rehabilitace by měla být založena především na zapojení rodičů.

Naše kniha pro rodiče „Prvních 365 dnů v životě dítěte“ byla již přeložena do 36 jazyků, mezi nimiž jsou i takové, o jejichž existenci jsem neměl ani potuchy. Mám však dojem, že cizojazyčná vydání ještě nejsou u konce, protože dostávám stále znovu dotazy, zda může být kniha vydána v dalším jazyce. Protože všichni autoři se vzdali honoráře, rád k tomu dávám svolení. Pomocí tohoto systému a porovnáním s vlastním dítětem stejného stáří mohou rodiče brzy zjistit, zda je či není jejich kojeneček opožděn, případně v jakých oblastech. Protože se neměří inteligenční nebo vývojový kvocient, nýbrž opoždění v určitých funkčních oblastech, můžeme získat náměty k vhodné rané terapii.

Chtěl bych zvláště zdůraznit fungování vazby prostřednictvím vizuálních vjemů. Kojeneček se pětkrát až šestkrát denně může při kojení dívat pouze na tvář své matky. Z mnoha výzkumů víme, že kojeneček umí už ve stáří čtyř týdnů bezpečně napodobit každou změnu mimiky v matčině tváři. Tím jsme mohli mimo jiné prokázat, že pro tvorbu vazby a komunikaci mezi matkou a dítětem je důležitý ani ne tak sluch, jako vizuální vjem.

Na celém světě jsou zakládána dětská centra podle mnichovského vzoru, která používají jako rozhodující diagnostické faktory Mnichovskou funkční vývojovou diagnostiku a v případě opoždění v motorickém vývoji kineziologickou diagnostiku podle Vojty. Tak vzniklo po celém světě více než 200 dceřiných dětských center, v nichž úzce spolupracují dětská lékařka, dětská psychologové, dětská psychiatři, fyzioterapeuti, řečoví terapeuti a další, aby nacvičili s otcem a matkou programy, které vedou k normalizaci.

Tak se sociální rozvoj stal rozhodujícím prvkem vývojové rehabilitace, což je pojem, který jsem vymyslel, abych spojil to, co je u dítěte zvláštní oproti dospělému, tedy jeho vývoj, s opatřeními směřujícími k pomoci při odstraňování vývojových opoždění v různých oblastech. Cílem je co největší normalizace, např. rozvoj porozumění řeči v první polovině prvního roku života.

Zdeněk Matějček nám svou imponující vícegenerační průřezovou studií dal poznat, že není lhostejné, zda se příležitosti ke vzniku rané vazby využije nebo ne. Již léta pořádáme v Mnichově v prvním adventním týdnu sympozium o fungování této vazby. Zveme na ně mezinárodní výzkumné pracovníky.

Dosavadní výsledky byly zveřejněny v těchto publikacích:

- Bindung und Trauma (Vazba a trauma)
- Kinder ohne Bindung (Děti bez vazby)
- Die Anfänge der Eltern-Kind-Bindung (Počátky vazby mezi rodiči a dítětem)
- Der Säugling – Neurobiologie und Gene (Kojeneček – neurobiologie a geny)

Na příští rok jsme již pozvali Henriho Parese. Jeho kniha nese název „Uzdravení po holocaustu“ – vzpomínky psychoanalytika. Ve svém výzkumu zdůraznil zejména agresi jako negativní fenomén a myslím, že téma našeho příštího podzimního kongresu v Mnichově bude znít „Agrese a vazba“. Badatelům v oblasti vazby dáváme vyznamenání v podobě medaile věnované památce Arnolda Luciusa Gesella.

Dosavadní nositelé Gesellovy ceny jsou:

- Profesor Dr. Marc Bornstein, National Institute of Child Health and Human Development, Bethesda/Maryland
- Profesoři Dr. Hanuš (†) a Dr. Mechthild Papoušek, oddělení vývojové biologie, Dětské centrum Mnichov
- Profesorka Dr. Marionilla Kolzova (†), bývalá vedoucí dětského oddělení Pavlovova Institutu v St. Petěrburgu
- Profesor Dr. Zdeněk Matějček (†), Psychologický ústav Karlovy univerzity, Praha
- Profesor Dr. phil. Emmy E. Werner-Jacobsen, University of California
- Profesor Dr. h.c. mult. Franz Halberg, University of Minnesota – Professor Dr. Alain Reinberg, Fondation Adolphe de Rothschild, Paris
- Profesor Dr. Sir Michael Rutter, University of London
- Profesor John Kennell, M.D., Case Western Reserve University, Cleveland, Ohio – Profesor Marshall Klaus, M.D., a Phyllis Klaus, Case Western Reserve University, Cleveland, Ohio
- Profesor T. Berry Brazelton, M.D., Harvard Medical School, Children's Hospital Boston
- Profesor Dr. Klaus Grossmann a Dr. Karin Grossmann, Universität Regensburg

Za nejdůležitější výsledek našich studií na téma pražského sympozia považují toto: rané dětství je podstatně spojeno

s utvářecími procesy, které ovlivňuje především vazba. Proto je problémem již každé narušení vztahu mezi dítětem a matkou, které má tím větší vliv, čím větší je skupina a čím častěji dochází ke změně hlavní pečující osoby. Je lepší utratit víc peněz za rodi- nu a méně peněz za jesle!

Nesmíme zapomínat, že každá kultura a každý podnik, a tím spíše celé národní hospodářství, je závislé na zdravých dětech (zajištění ve stáří). Tento nejvyšší statek musí populace udržovat v optimálním stavu. Z hlediska sociálního pediatra, pro něhož je vazba mezi dítětem a rodiči v centru výzkumného zájmu, mohu učinit jediný závěr: více rodiny namísto státu! Jen prostřednictvím našich potomků budeme moci zajistit pro staré lidi péči namísto domovů důchodců a podobných zařízení. Z tohoto hlediska by měl náš vzdělávací program věnovat pozornost mnohem více věcem. Jen kdo pomáhá, stává se samostatným a šťastným.

V 70. letech se rodina dostala ve výchově opět do centra pozornosti. Jaroslav Šturma to zaznamenal ve svém příspěvku v knize, kterou jsem vydal společně s panem Dr. Brischem pod názvem „Kinder ohne Bindung“ (Děti bez vazby).

To se však podaří uskutečnit jen tehdy, budou-li děti více zapojeny do demokratických procesů v tom smyslu, že každé dítě dostane ve volbách také jeden platný hlas. Navrhují, aby každá matka dostala za každé dítě jeden hlas navíc. Matka s pěti dětmi půjde k volbám s hrdostí a dostane se jí pozornosti, jakou si v demokracii zaslouží, neboť zde každý člověk má mít jeden hlas. Nemůžeme vyloučit miliony dětí ze základního demokratického procesu volby. Přenosem volebního práva na děti bychom se velmi brzy dočkali politiky, která je přátelská k rodinám.

V Německu je v současné době hlavním problémem dětská chudoba v dvojnásobném smyslu slova: jednak máme příliš málo dětí, abychom zajistili pokračování naší kultury, a na druhé straně se děti a rodiny s dětmi dostaly na konec stupnice příjmů. Podle oficiálních statistik žijí v chudobě; to přece není v jedné z nejbohatších zemí světa možné. Musíme dát matkám více uznání – a která cesta by byla lepší než poskytnout jim za jejich životní dílo více hlasů ve volbách.

Kolektivní zařízení pro děti do 3 let a jejich postavení v péči o děti v minulosti i současnosti

MUDr. František Schneiberg, CSc.

Než se dostanu k problematice kolektivních zařízení pro děti do 3 let, dovoluji mi, abych ve velmi zhuštěné podobě připomněl několik zásadních, dnes již obecně uznávaných, poznatků z vývojové psychologie, které se právě dotýkají onoho vývojového období, o kterém tato konference jedná.

Mozek dítěte rozlišuje již po narození zvuky lidské řeči od zvuků neřečových. Koncem 2. měsíce se objevuje první úsměv, kterým dítě dává najevo, že je mu příjemná přítomnost jiné osoby, uchopováním od 5. měsíce výše se „zmočňuje světa“, od 7. měsíce se vyvíjí tzv. specifický citový vztah k mateřské osobě, kolem roku se objevují první slova a také první samostatné kroky. Končí věk kojenecký, nastává období batolete. Rychle se rozvíjí řeč. Kolem 2 let dítě získává tzv. „rodinnou identitu“ neboli vědomí příslušnosti ke „svým lidem“ a vědomí určité společenské hodnoty. Teprve po 3. roce začíná dítě překračovat za normálních okolností ochranné hranice své rodiny a vstupuje do společenství vrstevníků, kde získává řadu významných pro sociálních vlastností a postojů, jako jsou spolupráce i schopnost soutěže, projevy soucitu i soustrasti, radosti ze společné hry, především se kladou ale základy přátelství, jsou to tedy takové vlastnosti a postoje, které si dítě neosvojuje primárně v rodině, ale ve společnosti druhých dětí.

Předěl mezi věkem batolete a věkem předškolním není sice zvlášť ostrý, nicméně je zřetelný a mimořádně významný. Je to předěl dvou vývojových epoch. Do 3 let je dítě dítětem rodiny, od 3. roku se stává dítětem dětského společenství. Jak říkal, všem jistě dobře známý, prof. Matějček, právě ve vztahu k projednávané problematice: „Jesle by si samy děti nevymyslely – je to zařízení z přání a potřeby dospělých, kdežto školku si dovedou udělat, neboť je to zařízení vývojově účelné.“

Před nebezpečím nedovede dítě utéci, ani se schovat. Nepohodu a úzkost překonává v matčině náručí („nošenec“ – Trägling – prof. Hassenstein). Nejdříve musí získat životní jistotu v ochranné blízkosti „svých lidí“, aby se až poté mohlo vydat

na dobrodružnou cestu do společnosti svých vrstevníků. Napřed musí získat svou pozitivní identitu, tj. vědomí „kdo jsem a kam patřím“, pak teprve se může ucházet o své místo ve společnosti druhých dětí. Není-li takto zralé a náležitě sebevědomé, jeho úzkost a pocit ohrožení v nezvyklé společnosti neúměrně stoupá. Organismus se takové situaci brání, protože „v úzkosti nelze žít“. Dítě hledá cestu úniku v pasivitě, útlumu, nebo volá svým chováním o pomoc, popř. agresivně odhání potencionální ohrožovatele. (Langmeier, Krejčířová, 1999)

Představa, že jesle jsou jen prodloužená mateřská škola věkově dolů a naopak, je tedy z hlediska vývojové psychologie hrubě nesprávná, scestná, nesmyslná. Tím se dostávám k vlastnímu tématu mého sdělení. Jakou roli hráli, hrají a mohou hrát různá kolektivní zařízení v péči o děti do 3 let věku?! Pro přesnost a úplnost třeba dodat, že nejde jen o jesle, ale také mikrojesle, stacionáře a kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do 3 let.

Dosud stále platná právní úprava přiřazuje 3 z uvedených zařízení (ostatní nebyla zákonně upravena) mezi zařízení léčebně preventivní péče, tedy zařízení zdravotnická, a nijak neodlišuje jejich rozdílné indikace a způsob péče o děti v nich. Pojďme se věnovat jednotlivým zařízením.

Jesle

Historie jeslí, jako zařízení pečujícího v malých skupinách přes den o děti mladší 3 let, je stará více než 200 let. Údajně první jesle na území dnešního Německa založila kněžna Paulina Lippe-Detmold v roce 1802, v roce 1819 pak princezna Alexandrina podobné zařízení v Berlíně. V Čechách se první jesle objevily na konci 19. století. Jejich počet stoupal zejména v chudých průmyslových oblastech, kde byly začleněny do státem garantovaného systému sociální péče. Až do konce II. světové války měly tedy charakter pomoci sociálně slabým matkám a rodinám, které se nacházely v nepříznivé životní situaci. Pro souvislost s dnešním tématem je však třeba se podívat především do 50. let minulého století.

Nástup komunistické ideologie v zemích tzv. východní Evropy vedl k jasnému prosazování kolektivní výchovy před výchovou rodinnou. Kolektivní výchova měla připravit nového socialistického člověka, oproštěného od starých tradic a pořádků a

zároveň umožnit i matkám nejmenších dětí se pracovně angažovat. (Dokladem této zvrácenosti bylo u nás např. zrušení pěstounské péče v roce 1951, kdy cca 6000 dětí náhle ztratilo rodinu a muselo být umístěno v narychlo zřizovaných dětských domovech.) A protože ideová indoktrinace dětí měla začít co nejdříve, staly se i jesle nejen „útlukem“ pro děti zaměstnaných matek, ale i prvním místem v životě dítěte, kde mohlo státem žádanou ideovou působení nastoupit. Protože byl současně v podstatě likvidován sociální systém, byly jesle přiřazeny ke zdravotnictví, což mělo pozitivní vliv na zajištění jisté kvality péče v těchto zařízeních.

Zatímco se např. v bývalé NDR jesle staly dokonce nejnižším (1. stupněm) článkem vzdělávacího systému, vytvořila se u nás ideální představa tehdejších komunistických ideologů, že by do jeslí mělo chodit minimálně 25–30 % dětí příslušné věkové kategorie. Nutnost zaměstnávat ženy, a umožnit dvěma platy v rodině držet slušnou životní úroveň, snadná dostupnost jeslí, téměř bezplatný pobyt dětí, vedla ke jejich slušnému využívání, i když uvedená představa se v podstatě nikdy zcela nenaplnila. A tak vznikaly nové jesle územní, závodní či družstevní, převážně klasické denní, ale i celotýdenní, a také jesle s nepřetržitým provozem.

V jiných zemích tomu bylo jinak a zejména NDR dosáhla absolutního „prvenství“, kdy tam bylo v jeslích umístěno 85 % všech dětí do 3 let, z toho polovina dokonce v jeslích celodenních a týdenních. To vedlo k tomu, že do jeslí byla – na rozdíl od nás – koncentrována i veškerá preventivní pediatriká péče, a dokonce i péče kurativní, kdy tamější jesle mívaly lůžkovou infekční část pro akutně nemocné děti.

Relativně nižší počet dětí v jeslích u nás nebyl jen důsledkem rychlého šíření odborných poznatků o nutnosti rodinného prostředí pro vývoj dítěte, včetně teorie psychické deprivace, ale také důsledkem propopulačních opatření tehdejších politických grémíí na počátku 70. let (prodloužení mateřské dovolené, zavedení mateřského příspěvku, možnost zkrácení pracovní doby atd.).

Společenské změny po roce 1989 se dotkly samozřejmě i jeslí. Zmizely zejména ideové důvody pro jejich státní podporu. Další prodloužení mateřské dovolené na počátku 90. let, změna režimu financování, kdy stát i obce přestaly jesle dotovat a náklady na pobyt dítěte nesla rodina v plné výši, vedly k podstatné redukci zájmu o pobyt dětí v jeslích, a tedy i k výraznému snížení jejich počtu a míst v nich.

Tuto redukci ukazuje tabulka. V roce 2006 bylo u nás 54 jeslí s 1671 místem. To znamená, že tam mohlo docházet cca 0,6 % dětí ve věkové kategorii do 3 let. Zajímavý je vývoj na území tzv. nových spolkových zemí v Německu, tedy bývalé NDR. Tam dochází také k redukci jeslí a počtu míst v nich, ale řádově na zcela jiné rovině. Zatímco kapacita jeslí v roce 1991 tam byla ještě k dispozici pro více než 80 % dětí do 3 let, pak v roce 1994 již jen pro necelých 40 % dětí.

Zdálo se, že problém jeslí je vyřešen ve prospěch dětí. Dokonce se ani v návrzích nových zákonů o zdravotnických zařízeních u nás s jeslemi nepočítalo a byly ponechány v kompetenci živnostenského zákona jako vázaná živnost, tedy, že je musí provozovat osoba se způsobilostí k výkonu zdravotnického povolání – zdravotní sestra.

S cca sedmi až osmiletým zpožděním, kdy tato diskuze probíhala v Německu, se znovu otázka jeslí dostává do povědomí veřejnosti i u nás, a to především v souvislosti s tématem rovných šancí, tedy i rovných příležitostí pro pracovní kariéru matek i nejmenších dětí. Jedním z argumentů pro znovu rozšiřování sítě jeslí je také to, že pokud matka dostane šanci na pracovní kariéru, k čemuž jí dopomůže umístění dítěte v jeslích, bude mít dětí více, a bude se tím řešit i demografický problém. Tento argument je zásadně mylný. Právě bývalá NDR, kde bylo oněch 85 % dětí v jeslích, mívala ze socialistických zemí nejnižší populační přírůstek.

Víme-li, že z hlediska vývoje dítěte nejsou jesle pro něj potřebným zařízením, pominuly-li i důvody ideové pro jejich zřizování, redukuje se tato problematika na otázku kam s ním, tedy s malým dítětem, když matka potřebuje jít do práce. Je možno tuto situaci nějak využít i ve prospěch dítěte?

Děti z dobrých jeslí jsou prý intelektově vyspělejší. To je přitažlivý argument. S čistým svědomím musíme připustit, že naše jesle patřily jistě mezi ony dobré. Bylo to dáno kvalitním personálem, který procházel dostatečnou kvalifikací pro práci v jeslích, pravidelným hodnocením vývoje dětí, pravidelným pediatrickým dozorem atd.

Srovnání mentální vyspělosti skutečně nedopadalo pro děti z jeslí špatně. V mnohých ukazatelích se vyrovnávaly dětem z rodin. Jenomže struktura této vyspělosti byla jiná. Děti v jeslích

uměly to, k čemu byly programově učeny, a hůře to, co získávají spontánně ve svém prostředí a v interakci se „svými lidmi“. Pohybově byly dobře vyspělé, znaly více kolektivních her, lépe poslouchaly, těžko se však učily chodit na hrníček a přes to, že znaly v průměru více říkánek, jejich vlastní řeč měla spíše chudší slovní zásobu (Matějček 2002). Všechna takováto srovnání jsou však metodologicky velmi obtížná. Museli bychom srovnávat, že děti vstupující do jeslí jsou v témže věku stejně intelektově vyspělé, s týmž hereditárním pozadím, s týmž rodinným zázemím, se stejně vzdělanými rodiči atd. Termín intelektová vyspělost má však u dětí jen velmi malou vypovídací hodnotu.

Děti v jeslích jsou agresivnější. Taková zdravá agresivita může být v dospělém věku žádoucí vlastností. V USA probíhá projekt, v němž jsou srovnávány děti, které v jeslích tráví 30 hodin týdně, s dětmi, které tam jsou jen 10 hodin týdně. Ve věku 4–6 let se u dětí, které jsou v jeslích déle, projevuje statisticky významně více agresivity než u dětí s kratším pobytem v jeslích (17 % ku 6 %). Problém je v tom, že o tzv. zdravou, přijatelnou agresivitu ve formě společenského uplatnění, schopnosti překonávat překážky, prosadit svůj názor, poprat se s životními problémy, v tomto případě nejde. Agresivita batolat v jeslích je obranná – z frustrace nenaplněných individuálních potřeb a z přetížení nervového systému jedním druhem podnětů. To není projev síly a sebejistoty, ale slabosti. Agresivní děti v jeslích jsou ze shora uvedených hledisek „podezřelé“ a místo oslavování by si zasloužily, aby jim byla věnována cílená terapeutická pomoc.

Zde se u dětí projevuje tzv. separační úzkost dítěte, které nedobrovolně (a vždy znovu a znovu) opouští „své lidi“ a své prostředí, v němž si vytvořilo pocit základní životní jistoty. Jde o úzkost z opuštění (Bowlby 1952, Langmeier, Matějček 1963). Úzkost vede k agresii. Navíc nepřírozené nahromadění dětí v jednom čase na jednom místě dítě v tomto věku nezvládá. Teprve až o vývojovou etapu později (po 3. roce) se vyvíjí schopnost spolupráce, empatie. Děti se tak tahají o jednu hračku, chtějí sedět na stejném místě, lezou jedno přes druhé. U mnohých dětí to vyvolává ohrožení, tedy opět úzkost, která vede k agresii. Navíc je věk od 2 do 3 let obdobím vzdoru, kdy se děti více vztekají, trucují.

Jedním z důvodů postupné redukce jeslí a míst v nich byla také jejich malá, pro financování neúnosná, obloženost. Ta dosahovala v optimálním případě maximálně 60–65 %. Důvodem byla

častá nemocnost dětí. Je to závažný problém tohoto kolektivního způsobu života. V jeslích se scházejí děti s různě nízkou obratností v prostředí, kde se kumulují infekční činitele, zvláště viry. Vysokou nemocnost v jeslích ovlivňuje i to, že rekonvalescence dětí, vracejících se do jeslí, bývá nedostatečná.

Současná data nejsou u nás k dispozici. Starší práce Šamánkové, která počátkem 80. let publikovala několik studií o zdravotním stavu dětí v jeslích, však ukazují, že mezi jeselskými dětmi je více dětí dispenzarizováno pro opakovaná respirační onemocnění. Za závažný byl považován zejména fakt častých bronchitid, které mohly mít v budoucnu vliv na plicní funkci porušenou ve smyslu obstrukce v dolním úseku dýchacích cest.

V letech 1971–1973 se na nemocnosti dětí v jeslích podílely ze 72 % akutní respirační onemocnění, z 5 % akutní záněty středouší, ze 6 % klasická infekční onemocnění, rovněž ze 6 % akutní onemocnění trávicího traktu, z 11 % pak ostatní akutní onemocnění. Z akutních respiračních onemocnění se na nemocnosti podílel zejména horečnatý zánět nosohltanu z 69,5 %, akutní zánět hrtanu, průdušnice a průdušek z 2,5 %, akutní zánět průdušek z 27 % a zápal plic z 1 %. (Šamánková, 1983). Lze se domnívat, že v současnosti by situace nebyla jiná, až na klasická infekční onemocnění, kdy je dnes proti většině z nich dítě očkováno. Uvedená onemocnění jsou převážně virová, a i když možná dnes máme jiné spektrum virů, jsou stejně problematické jako tehdy.

Jaký je tedy závěrečný pohled pediatra na jesle. V odborných i pediatrických kruzích se na ně pohlíží jako na řešení z nouze a z hlediska vývojových potřeb dítě jako na zařízení zcela nepřiměřené. Pro dítě znamenají jesle předčasné neorganické uvedení do společenské situace, pro kterou bude zralé až v následující vývojové etapě. Znamenají tedy i předčasné vystavení dítěte zátěží a stressům, na něž není dost vývojově připraveno (Damborská, 1980). Počítáme-li, že dnes cca 15 % dětí po třetím roce věku (tj. dětí odolnějších a vyspělejších) se nemůže přizpůsobit nárokům mateřské školy, lze si představit, že počet dětí, nepřizpůsobených nárokům jeslí, je v druhém roce jejich života více než dvojnásobný.

Ve shodě s již zmiňovaným prof. Matějčkem lze shrnout situaci asi takto. Cítí-li se matka s malým dítětem doma „vyobcována k pltné a plenám“, je-li nešťastná, nudí se, má strach o svou kariéru, je lépe,

dá-li dítě na část dne do jeslí – a sama vnitřně „ozdraví“. Bude-li šťastná a spokojená, dá dítěti rozhodně více než ve stavu trvalého stresu. Jestliže je však matka v zaměstnání nešťastná, nespokojená, na dítě v jeslích úzkostně myslí a cítí, že jí utíká krásný čas mateřského soužití s dítětem, pak ať raději obětuje něco z materiálních požitků a je šťastná s dítětem doma. Právě účelem mateřského příspěvku bylo i řešit toto dilema. Dnes navíc mateřská centra, různé kurzy apod. umožňují matkám vystoupit z „vázanosti“ k dítěti a příležitostně nacházet v přiměřené míře i uspokojení svých potřeb.

Specializované jesle

Právě zmiňované nízké využití kapacit jeslí vedlo koncem 70. let v mnoha případech k jejich reprofilizaci pro další racionální využití. V souladu s tehdejšími usneseními vlády o zlepšení péče o handicapované děti se dařilo některým jeslím dát zcela novou náplň. Tak vznikly jako první pod dohledem Rehabilitační kliniky FN v Praze 10 a jejího přednosty prof. Jandy tzv. rehabilitační jesle v Praze 10. Podle jejich vzoru některé další.

Vznik rehabilitačních jeslí měl několik důležitých aspektů.

1. umožnil využití dosud nevyužitých kapacit
2. umožnil odbornou zdravotnickou péči dětem pod 3 roky věku, jejíž nabídka do té doby byla značně poddimenzovaná
3. umožnil matkám alespoň částečné zapojení do pracovního procesu

O něco později vyvolala poptávka po specializované péči vznik jeslí pro děti s chronickým respiračním onemocněním. Jedny z prvních takových jeslí vznikly na Praze 8 a umožnily dětem dechovou a jinou rehabilitaci, správné podávání inhalačních preparátů apod. V některých oblastech s citlivou sociální problematikou vznikaly i jesle pro děti z nepodnětného prostředí, které měly umožnit jejich plynulé začlenění do předškolních a později školských zařízení.

Pohled odborníků na tento typ jeslí byl vstřícný. Prvotní indikací byla potřeba dítěte – poskytnout mu odbornou zdravotní péči, která z různých důvodů byla v rodině nedostatečná či nemožná. Až na druhém místě byl efekt zaměstnání matky. Je třeba říci, že matky s postiženými dětmi bývaly často v domácnosti a možnost zaměstnání využívaly na kratší pracovní úvazek, čili ani doba pobytu v těchto jeslích nebyla tak úplně celodenní.

Ve víru nových společenských poměrů se tyto jesle někde přeměnily na denní stacionáře, jinde bohužel zanikly. V nových úvahách o zřizování jeslí by jistě tento typ jeslí měl mít také své místo, i když v současnosti se v péči o postižené děti snažíme, aby podstatný díl péče přebírali rodiče doma. Přispívají k tomu nabídky rané péče či dalších institucí.

Mikrojesle

Mikrojesle začaly naopak vznikat jako reakce na neuspokojenou poptávku po jeselských zařízeních v některých oblastech. Jedním z prvních iniciátorů takového zařízení byl v 70. letech okres Kutná Hora. Principem mikrojeslí bylo, že žena – zdravotní sestra se stala zaměstnancem okresu a převzala po všech možných schváleních orgány hygienické služby apod. do své péče skupiny 5–8 dětí, o které přes den, po dobu zaměstnání matky, pečovala. Je to částečně podobné německému modelu tzv. Tagesmutter, tedy matky na den, i když indikace jsou tam jiné, nejen zaměstnání matky, ale i jiné sociální indikace.

Tento typ zařízení měl mezi odborníky příznivý ohlas. Menší skupině dětí než v tehdejších jeslích klasických mohla být věnována více individuální péče. Děti také nebyly stresovány velkým počtem dětí. Měly možnost jedné autority v osobě „tety“. Pro menší počet dětí nedocházelo také k tak vysoké nemocnosti jako v jeslích běžných. Tyto pozitivní aspekty oproti jeslím klasickým bychom měli brát v potaz při současných úvahách, jak zabezpečit péči o děti raného věku při zaměstnání matky.

Stacionáře

V souvislosti s probíranou tématikou mám na mysli především denní stacionáře. Indikací k docházce dětí je především nutnost specializované péče podle diagnózy dítěte. Jsou tedy zdravotnickou službou zejména pro postižené děti, i když mohou zároveň umožnit i pracovní aktivitu matek. Rozdíl mezi nimi a rehabilitačními jeslemi je nepatrný. Také se mnohé rehabilitační jesle změnilo ve stacionáře. Protože se předpokládá i možnost umístění dětí s mentálním postižením, které dohánějí svůj opožděný vývoj, mají posunutou horní věkovou hranici pro umístění dětí až na 6 roků. Nejsou tedy typickým zařízením pro ranou péči.

Kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do 3 let

Kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do 3 let jsou v ještě stále platné zákonné úpravě přiřazeny ke zvláštním zařízením spolu s jeslemi, ale mají zcela jiné rozdílné poslání. I když ve velmi omezené míře v letech šedesátých a počátkem let sedmdesátých 20. století plnili také úlohu týdenních jeslí. Hlavní indikací k přijetí dítěte je nemožnost či neschopnost rodiny o dítě pečovat. Jsou zpravidla zařízením pro dlouhodobý pobyt dítěte, který však také, podobně jako jesle, je chápán jako pobyt dočasný a jako pomoc rodině vyřešit svůj problém.

V posledních letech se tato zařízení stále více otvírají „navenek“ a poskytují i péči ambulantní. Mohou plnit úlohu stacionáře, ale především se stále více zabývají celou rodinou dítěte. Mohou tedy nejen přijímat matky, např. k zácvičku v péči o dítě, ale poskytují také ambulantní poradenské služby v péči o děti apod.

Dětská centra

Celý trend vývoje kojeneckých ústavů a dětských domovů směřuje ke komplexní multidisciplinární péči o děti ohrožené a postižené, lůžkové i ambulantní, s důrazem na účast rodiny. Do budoucna taková zařízení budou poskytovat nejen péči rezidenční, ale také asistenční, kdy budou rodinu ohrožených dětí doprovázet a vést v péči o dítě. Věková hranice, zejména pro ambulantní péči se posunuje k vyššímu věku dítěte, ale zároveň se nemění cíl, poskytnout odbornou pomoc dítěti a jeho rodině co nejdříve, tedy zejména v raném věku dítěte.

Ministerstvo zdravotnictví chystá také příslušnou právní úpravu, která by měla garantovat, že takové péče se dostane každému potřebnému ohroženému dítěti. Jedním ze zařízení, které splňuje většinu kritérií pro takový způsob péče je kojenecký ústav v Praze – Krči, který tuto změnu činnosti zafixoval již i ve svém novém názvu Dětské centrum s komplexní péčí a podpůrnou rodinnou terapií.

Ve svém sdělení jsem se snažil podat z pohledu sociálního pediatra obraz současných možností mimorodinné péče o děti nejtěžšího věku s důrazem na péči denní, umožňující případně

zaměstnání matky dítěte. Pochopitelně důraz jsem kladl na problematiku jeslí. Z mého referátu snad vyplynulo několik zásad:

1. dítě mladší 3 let věku by mělo vyrůstat zásadně v rodinném prostředí, jakákoliv kolektivní zařízení v tomto věku jsou z pohledu vývoje dítěte nevhodná
2. je-li nutno dítě umístit do nějakého zařízení, pak jeho pobyt tam má být co nejkratší, zařízení má mít možnost malých skupinek dětí, individuální péče
3. je-li indikací k umístění dítěte nutnost specializované péče, pak je třeba zvažovat, co je pro dítě výhodnější – specializovaná péče bez matky či méně specializovaná péče s matkou, v současnosti při nabídce různých sdružení a subjektů rané péče je zřejmě druhá možnost pro dítě výhodnější
4. rozhodujícím faktorem pro optimální vývoj dítěte jsou jeho šťastní, radostní, spokojení rodiče, žijící s ním bez stresu, bez obětí (neboť obětovat se dítěti je pro něj danajský dar)

Možnosti státní podpory jiným poskytovatelům péče

Mgr. Halka Jaklová

Na úvod svého příspěvku bych ráda vysvětlila, odkud čerpám poznatky a zkušenosti. Mám dvě malé děti a dostala jsem se do situace, kdy je pro mne nutností ale i vnitřní potřebou pracovat. V souvislosti s tím jsem musela hledat kvalitní zařízení péče o děti, což nebylo vůbec snadné. Velmi mne proto oslovila nabídka Aperia, zabývat se tématem zlepšení institucionálních služeb péče o děti v rámci projektu EQUAL. V průběhu projektu byly provedené sociologické průzkumy, které potvrdily moje osobní zkušenosti. Ukázalo se, že nabídka služeb péče o děti, a to především o děti v předškolním věku, zdaleka nepokrývá poptávku a mnohdy je nekvalitní. Týká se to především péče o děti do 3 let věku, kde téměř všechny jesle byly zrušeny, ale ani mateřských škol není, při stále rostoucím počtu dětí, dostatek. Tyto instituce přitom v České republice tradičně pokrývaly celoplošně potřeby rodin s dětmi a v současnosti jsou zakládány z velké většiny obcemi. Kritická situace, co se týče jeslí, nastala ve chvíli, kdy stát přestal tato zařízení dotovat. Většina obcí jesle zrušila, protože se jim zdál jejich provoz příliš nákladný. Zároveň existuje velmi málo soukromých zařízení péče o děti, která by mohla obecní zařízení nahradit.

V průběhu projektu, při jednáních se všemi zainteresovanými stranami – tj. s rodiči, institucemi i obcemi jsem pomalu docházela k poznání, že není dobrou cestou mít stát – potažmo obce jako jediného univerzálního pečovatele, chybí zde možnost volby a nabídka. Daleko pestřejší a pro kvalitu a flexibilitu služeb výhodnější je rozvíjet a podporovat jiné – soukromé poskytovatele služeb. Ti se přizpůsobí místním podmínkám a nabízejí to, co je žádáno, co je potřeba. Pro stát to může být také v konečném důsledku levnější než budovat a rozšiřovat síť jeslí.

Možností takových služeb je celá škála, já bych se ráda zaměřila na možnosti provozování a zakládání soukromých zařízení péče o děti s přispěním ze strany státu.

Soukromé zařízení péče o děti do 3 let věku lze provozovat na základě živnostenského zákona. Jedná se o vázanou živnost a podmínkou provozování této živnosti je odborná způsobilost – tedy vzdělání.

Dále je třeba splnit hygienické podmínky podle hygienických předpisů a předpisů o ochraně veřejného zdraví. Tyto předpisy jsou velmi obsáhlé a podrobné a nároky na provozovny k výše uvedeným účelům vysoké.

Soukromých zařízení péče o děti do 3 let věku je v ČR velmi malý počet a nijak výrazně se nezvyšuje, i když poptávka existuje. Zpětnou vazbou od zaměstnavatelů i dalších potenciálních zakladatelů takových zařízení jsme zjistili, že důvodů, proč tato zařízení nezřizují, i když je o ně zájem, je několik.

Hlavním a zásadním je přemíra legislativních požadavků na provozovny zařízení, a to jak hygienických, tak prostorových, které neúměrně zvyšují náklady na zřízení těchto služeb. Ani velké nadnárodní firmy nejsou ochotné a schopné tyto požadavky splnit.

Dalším problémem je příliš úzce nastavená odborná způsobilost v živnostenském zákoně. Pro soukromé zřizovatele je velmi těžké najít osoby s odpovídající kvalifikací a zaplatit je při současném zachování přijatelných cen služby pro rodiče.

Třetí v řadě je neexistence pobídky, či ulehčení ze strany státu, ve formě možností daňových odpisů investic do těchto zařízení a eventuálně i menších odvodů do státní kasy.

V souvislosti se službami péče o děti bych chtěla upozornit na důležitou roli trhu práce a tím i potažmo zaměstnavatelů rodičů. Ti totiž mají zájem na tom, aby jejich zaměstnanci udrželi kontakt s prací i v průběhu rodičovské dovolené a vraceli se do práce bez starostí, co bude s dítětem v době, kdy budou pracovat.

Zaměstnavatelé mohou buď sami založit zařízení péče o děti, nebo uzavřít smlouvu s jiným subjektem, který pro ně zařízení zřídí a provozuje. Zde vidím možnou formu podpory ze strany státu, především změnou legislativy, za účelem zjednodušení podmínek k zakládání a provozu těchto zařízení.

Nebo mohou zaměstnavatelé finančně podporovat již existující zařízení péče o děti – např. již založené obecní jesle, či soukromé zařízení. Tato forma podpory je pro ně celkem jednoduchá, ze strany státu by však mohla být podpořena většími možnostmi odpisů z daní (zatím lze jen u sponzorských darů).

Další možností zaměstnavatelů, je přispívat přímo rodičům – zaměstnancům na platby služeb péče o děti. Tento benefit však není pro zaměstnavatele daňově uznatelný – opět zde vidím možnost příspěvku ze strany státu ve formě daňových odpisů.

Příklady ze zahraničí ukazují, že služby zřizované zaměstnavateli a jejich podpora ze strany státu je velmi funkční model. V České republice s tímto tématem přicházejí, jako první vlašťovky, velké nadnárodní společnosti. Zatím však, kvůli uvedeným problémům, řeší poskytování benefitů zaměstnancům ve formě služeb péče o děti jinými jednoduššími formami (např. založením mateřského koutku – ev. centra v prostorách firmy).

Ve výše uvedených oblastech vidím prostor pro podporu nestátním poskytovatelům péče o děti ze strany státu, a to sice motivačním způsobem. Ten by ve svém důsledku měl vést ke vzniku dostatečného množství kvalitních a místním podmínkám přizpůsobených služeb, což by významným způsobem pomohlo potřebným rodičům s dětmi.

Na závěr bych jen ráda podotkla, že cítím jako velmi důležité zabývat se tím, co je prospěšné pro dítě, zda být doma s rodiči, nebo navštěvovat zařízení péče, a především v jaké míře. Nelze však ani zavírat oči před současným životním stylem a potřebami rodin s dětmi. Nelze opomíjet, že hodně žen musí nebo chce pracovat i v průběhu rodičovské dovolené a potřebují k tomu mít vytvořené co nejlepší podmínky. Protože spokojený rodič je jedním z důležitých předpokladů spokojeného dítěte.

Alternativní formy nerodičovské péče o děti a komparace s rodičovskou péčí

Malé dítě v péči „denní matky“ – sice ne u sebe doma, ale přece doma

Petra Schöggel

Péče o děti prostřednictvím „denních matek“ Volkshilfe Wien

Popis instituce

Volkshilfe Wien je nevládní nezisková organizace (NNO) s více než 1 200 pracovníky. Pro město Vídeň poskytuje služby různým skupinám obyvatelstva: jsou to senioři, nezaměstnaní, bezdomovci nebo lidé ohrožení ztrátou domova, uprchlíci, bývalé nebo aktivní prostitutky, děti a mládež.

Kromě vlastního domova a několika sociálně pedagogických společných bytů vedeme také oddělení nazvané

Péče o děti prostřednictvím „denních matek“.

Co to je denní matka? – Obraz povolání, popis práce, právní postavení

K definici: tato služba byla v Rakousku zavedena před více než 30 lety. Denní matky jsou ženy, které se ve své domácnosti pravidelně a za úplatu celoročně věnují dětem od věku nemluvnat až do konce povinné školní docházky (ve Vídni je počet dětí omezen na maximálně 5 u jedné matky). Musí se řídit zásadami péče o mládež (upravenými spolkovým ústavním zákonem), ale jejich činnost je jinak upravena příslušnými prováděcími předpisy jednotlivých spolkových zemí. Proto v Rakousku bohužel neexistují jednotné požadavky na vzdělání ani podmínky finanční podpory.

Ve Vídni se stará celkem asi 268 denních matek o přibližně 1 000 denních dětí. Z toho je asi 130 žen v pracovním poměru na plný úvazek. Ve Vídni je 51 % míst, kde se o děti pečuje, v soukromých rukou a město Vídeň jim finančně přispívá.

V celém Rakousku činil v roce 2006 poměr dětí do 3 let, které navštěvují nějaké předškolní zařízení, celkem 12 %. Ve školkách bylo celkem umístěno 10,8 %, ve Vídni 22,3 % dětí.

Zatímco ve školkách bylo umístěno 96,1 % dětí pracujících matek ve věku 3–5 let, ve věkové skupině od 0–2 let to bylo jen 18,8 % dětí pracujících matek (zdroj: Statistik Austria).

To ukazuje, že běžné „jesle“ nejsou u pracujících matek jako instituce pro péči o děti do tří let na prvním místě. Lze předpokládat, že matky nepovažují pro své dítě za vhodnou péči, která probíhá ve skupinách až 16 dětí.

Zde se uplatní výhody denních matek. Dítě prostě přejde z bytu rodičů do bytu denní matky, a proto tento individuální model péče rodinného typu v malé skupině působí domáctěji a skutečně i takový je.

Naše služby

Denní matka – rodiče – Volkshilfe Wien – Tři partneři pečující o blaho dítěte

Denní matka

Každá denní matka se zavazuje, že se na základě individuální podpory bude starat o blaho denních dětí a jejich rozvoj. Při přijímacích pohovorech se zaměřujeme hlavně na její etický základ a na bezpečí dětí v bytě. Bylo by sice možné sestavit objektivní kontrolní seznam s kritérii výběru, ale rozhodnutí pro určitou uchazečku je nepochybně vždy intuitivní a provádí se „citem“. Tato měkká kritéria se zastáncům institucionální péče o děti nebudou líbit, nicméně i ve školce má na kvalitu péče rozhodující vliv osoba dětské pedagožky.

Naše denní matky jsou v zaměstnaneckém poměru s kompletním pojištěním a vydělávají si podle počtu dětí svěřených do péče a počtu hodin. Pracoviště (=svůj byt) i rámcovou pracovní dobu si upravují samy. Výsledkem je vysoká spokojenost s prací, protože naše pracovnice se cítí značně nezávisle.

Rodiče

Pečovatelskou smlouvu uzavírají rodiče dětí se sdružením na pevný počet hodin v týdnu a platba za péči se platí sdružením. Pro výběr konkrétní denní matky je kromě regionální dostupnosti nepochybně důležitá také důvěra, že tato osoba bude o dítě láskyplně pečovat, takže se bude cítit jako doma. Rodičům, kteří si dosud nejsou jisti a vhodné místo péče hledají, radím, aby si představili toto: vaše dítě upadne, trochu se zraní a nešťastně pláče. Měli byste v tomto okamžiku pocít, že denní matka by mohla vzít vaše dítě do náručí a utěšit ho tak, že mu bude brzy zase

dobře? Také v tomto případě je rozhodnutí pro konkrétní místo čistě intuitivní.

Rodiče se zavazují, že budou přesní a korektní. V případě otázek týkajících se výchovy i případné kritiky denní matky je k dispozici Volkshilfe Wien. Kontrola prováděná velkou organizací a možnost zprostředkování v případě sporu představují velkou tržní výhodu pro denní matky zaměstnané v pracovním poměru ve srovnání s osobami samostatně výdělečně činnými.

Cena za péči za měsíc je odstupňována podle počtu hodin a pohybuje se mezi 100 až 300 EUR plus peníze na jídlo.

Volkshilfe Wien – kancelář

Za celou administraci odpovídají dva zaměstnanci, konkrétně diplomované sociální pracovnice.

Činnost sdružení zahrnuje výběr denní matky, její profesní doprovod a kontrolu kvality, organizaci pravidelných kursů dalšího vzdělávání a mediaci mezi rodiči a denní matkou.

Vůči rodičům máme závazek kontinuity a kvality poskytované péče. V případě potřeby nabízíme poradenství ve výchově a krizové řízení.

Financování

Tento model péče je financován z jedné třetiny měsíčními příspěvky rodičů a ze dvou třetin městem Vídeň.

Kritické veličiny

Flexibilita:

V modelu péče o děti prostřednictvím zaměstnaných denních matek je z odborového hlediska problematické dodržování denní pracovní doby nebo pracovního klidu o víkendech a také kolísající úroveň příjmů. Denní matky zaměstnané v pracovním poměru mohou jen těžko uspokojit poptávku po flexibilní době péče, která přichází od matek s nepravidelnou pracovní dobou (např. zdravotní sestry, ženy pracující v pohostinství,...). V takovém případě má snazší pozici denní matka, která je samostatně výdělečně činná, protože nemá zaměstnavatele, který musí hlídat dodržování platných ochranných předpisů.

Sebevykořisťování a stanovení hranic:

Denní matky a denní děti jsou ve velice úzkém kontaktu, každý rozhovor probíhá v soukromém bytě denní matky nebo

v jeho blízkosti, hodně toho o sobě vědí. Oddělení soukromého a pracovního života je zde důležité jako málokde jinde. Jedním z našich nejdůležitějších úkolů je toto zdůrazňovat. Naším pracovním musíme také neustále opakovat, že „smějí“ onemocnět, protože starost o matky a jejich pracovní místa jim málokdy dovolí vstoupit do stavu nemocných.

Tělesná zátěž:

Stejně jako ve školkách jsou hlavním důsledkem častého zvedání dětí potíže se zády. Volkshilfe Wien se snaží motivovat v rámci profesní zdravotní prevence ke gymnastice a cvičení se zády.

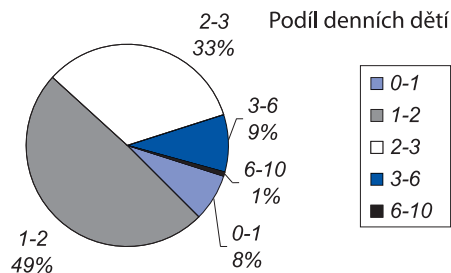
Sociálně politické faktory

Pro denní matku

Statisticky pro nás denní matka pracuje déle než 3 roky tehdy, jestliže nedosáhla vysokého stupně vzdělání a byla se svými vlastními dětmi déle doma. V průměru jde tedy o ženy ve věku 35 až 50 let. Může si zvolit povolání s nízkými finančními nároky, ale vysokým osobním angažmá, v němž může v příznivém případě pracovat až do důchodu. Měsíční příjem začínající pečovatelky se pohybuje podle zvolené délky pracovní doby a vytížení mezi 350 a 2 070 EUR hrubého měsíčně.

Pro matku dítěte

Na jednu denní matku připadá v průměru 4–5 (někdy v případě většího počtu částečných pečovatelských úvazků až 7–8) matek, které mohou po mateřské dovolené opět nastoupit do zaměstnání, podle svého rozhodnutí na částečný nebo plný úvazek. Protože matky dávají do péče denním matkám s klidným svědomím i hodně malé děti, není doba jejich nepřítomnosti v práci příliš dlouhá, takže si zachovávají možnost kariérního postupu a s tím spojeného vyššího platu.

Průměrný věk denních dětí 2007

Pro město/obec

Město Vídeň finančně podporuje tento model, kdy zaměstnané denní matky pečují o děti, na základě počtu pečovatelských míst. Klíč určující podporu zahrnuje náklady na provoz kanceláře a všeobecnou správu. Protože odpadají náklady na zřízení a provozování zařízení typu školky, je tato varianta péče finančně výrazně výhodnější.

Srovnáme to například se zřízením dětských jeslí se dvěma skupinami po 16 dětech na novém velkém sídlišti na okraji města (jednorázové stavební náklady a běžné věcné a osobní náklady). V prvních letech (zakládají se rodiny) zde bude poptávka velmi vysoká, ale jakmile děti odrostou z předškolního věku, přestává být školka vytížená a když zůstane příliš mnoho volných míst, zařízení se uzavře.

Proto se stále více hovoří o mobilních školkách, které by se mohly přemísťovat podle potřeby do oblastí s vyšší poptávkou, podobně jako stavební buňky na staveništi.

Zde může denní matka zaplnit mezeru, která na sídlišti vzniká v potřebě pečovat o později narozené malé děti, a to způsobem, který je pro obec finančně příznivý.

Obecně ke konferenci

Včera zazněly na konferenci konzervativní, tradiční síly velmi silným hlasem.

Říkají, že všechny statistiky, dokonce včetně hormonálních měření, dokazují, že jen matka může učinit dítě šťastným. Říkají, že když je dítě brzy svěřeno do péče cizím osobám, je tím poškozeno, možná nevratně. Ptám se poněkud provokativně:

Kde berou všichni tito dětské lékaři, dětské psychologové a sociální lékaři – stojí za povšimnutí, že vesměs muži – jistotu, že jedině tělesná matka poskytne tu nejlepší péči? Jen proto, že dítě vyrostlo v jejím břiše a ona je porodila? Činí ji to dokonalou matkou pro dítě, jakoby božským určením? A kdo zkoumá kvalitu mateřské péče? Stavím zde tezi, že dobře vyškolená denní matka, která je neustále kontrolována z hlediska kvality, pečuje o mnohé dítě daleko lépe než leckterá tělesná matka.

Včera byla neustále kladena otázka: „co je dobré pro dítě, co potřebuje do 1. narozenin, co ve druhém a co v třetím roce života?“ a tak dále. Ale nikdo se nezeptal: „Co je dobré pro ženy?“ Jistě se shodneme na tom, že děti přivádějí na svět stále ještě ženy. A když žena nechce, děti prostě nejsou.

Ženy již nemůžete zahnat zpět do stáda, na to vývoj již příliš pokročil, na to můžete zapomenout.

Zeptejte se tedy českých žen, co chtějí – pracovat, nebo nepracovat. Když se žena rozhodne pečovat 20 let o svého muže a děti jako žena v domácnosti, je třeba to respektovat.

Pokud by však chtěla jít do práce, umožněte jí to a podporujte ji ze všech sil vytvořením kvalitních míst péče se státní nebo obecní podporou.

Výběr možnosti péče o děti pro rodiče v Anglii

Stephanie Brivio

Přeji dobré ráno. Jsem ráda, že tady s vámi mohu být. V následujících chvílích vám představím některé možnosti péče o děti, které mají na výběr rodiče v Anglii, a uvedu je do kontextu nejnovějšího vývoje politiky.

Od té doby, kdy vláda přišla s desetiletou Strategii péče o děti, se v Anglii situace v oblasti péče o děti v posledních 3 – 4 letech rychle mění. Byly uskutečněny velké investice – do nových prostorů pro péči o děti, do infrastruktury – budov, do zvyšování kvality péče o děti a zvyšování kvalifikace pracovních sil – a investice dále rostou s tím, jak usilujeme o zlepšování kvality zkušeností a výsledků pro všechny naše děti, a zejména ty, které pocházejí z nejméně znevýhodněného prostředí. Výzkum ukazuje, že tyto děti v současné době trpí rizikem mnohem horších výsledků než jejich bohatší vrstevníci. Uvedená strategie se také snaží poskytovat finančně dostupnou a flexibilní péči o děti, která umožní rodičům nastoupit do práce a zůstat v ní. V tomto ohledu je péče o děti klíčovým faktorem umožňujícím zaměstnání a je považována za významný příspěvek ke splnění cíle vymýcení dětské chudoby do roku 2020.

Financování

Díky investicím ve výši přes 21 miliard liber se počet lokalit s péčí o děti od roku 1997 zdvojnásobil. Tyto investice nám umožnily nabízet pro všechny děti ve věku 3 a 4 let zdarma integrovanou péči a předškolní výuku, která se uskutečňuje v různých formách: buď jde o tzv. Childminders – individuální pečovatelé, k nimž chodí děti domů –, nebo jsou to skupinová zařízení – jesle a školky.

Tyto investice nám také umožnily vytvořit v celé Anglii síť dětských center sloužících rodičům s dětmi do pěti let. V těchto dětských centrech jsme reorganizovali služby tak, aby rodiče získali na jediném místě pomoc v řadě věcí, včetně zdravotnických otázek – z těchto středisek docházejí k rodinám zdravotnické pracovníce (tzv. health visitors) a porodní asistentky –, dále se poskytuje pomoc v otázkách výchovy a rodiny, podpora ve finančních záležitostech, řízení dluhů i poradenství a školení pro

rodiče vstupující na trh práce. Tato centra poskytují péči o děti rodičům, kteří přijdou využít této pomoci, a kromě toho plnou celodenní péči od 8 do 18 hodin každý den po 48 týdnů v roce, která je poskytována buď na místě, nebo v partnerství s místním poskytovatelem péče o děti.

Cíle

Vláda stanoví cíle, které napomáhají realizaci tohoto programu. Tuto práci nemůžeme dělat sami, a máme-li tuto vizi realizovat, musíme spolupracovat v partnerství se 150 místními úřady (LA, local authorities) v Anglii, s individuálními pečovateli, vlastníky jeslí a především s rodiči. Poskytujeme finanční prostředky 150 místním úřadům a požadujeme po nich, aby založily a udržovaly kvalitní, flexibilní a finančně dostupnou péči o děti na místní úrovni.

Poslední vyhlášené zásady financování a priority pro roky 2008 – 2010 kladou do středu programu pro boj proti chudobě dětí ve stále větší míře využívání formální péče o děti. Přístup k péči o děti se rovněž považuje za klíčový prvek, který vede ke zlepšování výsledků všech dětí a pomáhá nám překlenout rozdíl ve výkonech dětí z nejméně znevýhodněného prostředí.

Přínosy

Víme, že kvalitní péče o děti, zvláště od druhého roku, propíná rozvoj dítěte v oblasti poznávací, intelektuální, sociální a v oblasti chování, což platí zejména pro děti ze znevýhodněného prostředí. Důkazy o přínosech této péče před druhým rokem věku jsou však méně přesvědčivé. Výzkum ukazuje, že vysoká míra péče mimo rodinu do dvou let věku může způsobit malé riziko zvýšených poruch chování, i když novější studie ukazují, že se tomu dá předejít zvýšením kvality péče, kterou děti zakoušejí. Abychom na tato čísla reagovali, rozšířili jsme délku placené mateřské dovolené na prvních 12 měsících života dítěte a zavedli právo pro rodiče požadovat flexibilní pracovní dobu, aby mohli lépe vyvažovat pracovní a rodinný život.

Nicméně ne pro všechny rodiče je možné nebo žádoucí, aby zůstali s dítětem doma až téměř do jeho dvou let. Jestliže rodiče péči o malé děti chtějí a potřebují, máme povinnost na tuto požádávku reagovat. Máme rovněž silné důkazy, že chudoba – jde o děti žijící v domácnostech s příjmy pod 60 % mediánu – má

dlouhodobý negativní vliv na výsledky dětí. Musíme poskytovat péči o děti, abychom umožňovali rodičům pracovat, školit se a studovat. Jaké možnosti tedy existují pro děti starší dvou let? Pro tříleté a čtyřleté děti v současné době poskytujeme zdarma 12,5 hodiny předškolní výuky týdně po 38 týdnů – do roku 2010 se toto číslo zvýší na 15 hodin týdně. Od roku 2008 je tato nároková péče zdarma poskytována ve všech typech péče, tj. v jeslích se skupinovou péčí o děti i v rámci individuálních pečovatelských, kteří jsou propojeni v síti, v podobě programu předškolního vzdělávání EYFS (Early Years Foundation Stage). Klíčovým prvkem tohoto programu je objevování a učení hrou. Pracujeme na tom, aby zařízení péče o děti poskytovala těchto 15 hodin do roku 2010 pružnějším způsobem, např. během 2 nebo 3 dnů v týdnu, aby tak podporovala strukturu pracovní doby rodičů. Míra využití této péče v současné době přesahuje 96 %, ale v některých komunitách, zejména tvořených obyvatelstvem pocházejícím z Pákistánu a Bangladéše, může být tato míra nižší až o 20 procentních bodů. Víme, že potřebujeme s těmito komunitami více pracovat, abychom propagovali přínosy předškolní výuky pro tyto děti a vnímali ji jako důležitý stavební kámen, který je připraví na povinnou školní docházku od pěti let. Rodiče, kteří potřebují delší péči, než je 15 hodin týdně zdarma, pak podle potřeby platí a podle příjmů mohou získat na tyto náklady finanční podporu.

Pro rodiče, kteří mají děti ve věku od 5 do 14 let, funguje tato strategie tak, že poskytuje kvalitní, finančně dostupnou péči o děti v lokalitě školy nebo v její blízkosti každý den od 8 do 18 hodin. Tato péče zahrnující dobu před a po vyučování dětem poskytuje bezpečí a současně s péčí nabízí celou řadu aktivit jako sport, divadlo, umění nebo hudba. Registrovaní individuální pečovatelské hrají klíčovou úlohu při poskytování péče o děti starší pěti let a vláda podporuje jejich spolupráci se školami, aby doplňovali péči poskytovanou ve škole. Rodiny se mohou rozhodnout pro nějakou kombinaci péče ve škole a péče individuální: naším úkolem je zajistit, aby rodiče měli tuto možnost výběru.

Formální péče o děti

Rozlišujeme mezi formální a neformální péčí o děti. Formální péče je registrována naším státním školním inspektorem (OFSTED). Pro rodiče je to značka kvality, která je ujišťuje, že přenechávají své děti do bezpečného prostředí, které je obohacuje. Z výzkumu víme, že právě kvalita zkušenosti je nejdůležitější a vede k nejlepším

výsledkům. Investujeme do zvyšování dovedností pracovní síly a zajišťujeme dostupná a vhodná školení. Do roku 2015 očekáváme, že ve všech skupinových předškolních zařízeních bude vedoucím odborně vzdělaná osoba, a poskytujeme místním úřadům další prostředky na podporu takového zvyšování kvalifikace.

Role inspekce OFSTED

Státní školní inspekce má za úkol dbát na dodržování norem i na jejich zvyšování. Musí také komunikovat s rodiči ohledně kvality dostupné péče. V současné době pracujeme na zavedení zjednodušeného a rodičovsky přívětivějšího přístupu k poskytování informací, abychom umožnili rodičům informovanou volbu. OFSTED rovněž reguluje poměr počtu dětí na pracovníka.

Neformální péče o děti

Uznáváme, že volby, které musí rodiče při hledání rovnováhy mezi pracovním a rodinným životem činit, nejsou jednoduché. Víme, že neformální, tedy neregistrovaná péče o děti je u mnoha rodičů populární z důvodů osobní volby i nutnosti. Usilujeme však o zvyšování míry využívání formální péče – z výše uvedených důvodů: lepší výsledky a socializace pro děti, spolehlivost a otázky bezpečnosti pro rodiče. Uznáváme však, že neformální péče o děti bude vždy součástí širší nabídky pomoci rodinám.

O značnou část neformální péče se v Anglii starají prarodiče a jejich pomoc se cení pro důvěryhodnost a flexibilitu. I když však uznáváme, že prarodiče poskytují cenné služby, jsme přesvědčeni, že placení za péči o děti dohodnutou mezi rodinnými příslušníky a její regulování by zacházelo příliš daleko. Nechceme narušovat vztahy v rodinách tím, že bychom doporučovali, aby si za ni členové rodiny mezi sebou platili, protože jsme přesvědčeni, že by bylo dotěrné platby kontrolovat, a proto tato péče nemůže být registrována a není způsobilá pro finanční podporu.

Lokality

Tento snímek ukazuje zvyšování počtu dostupných míst formální péče o děti od roku 1997 – nyní je to 1,29 milionu lokalit s 92 000 poskytovateli – z nich 67 000 je individuálních pečovatelských.

Dostatečná nabídka

Jak poznáme, že místa, která nabízíme, jsou tím, co rodiče opravdu chtějí? Jsou vhodně geograficky rozmístěna, nabízejí správný počet hodin a ve správnou dobu? V naší společnosti s nepřetržitým provozem jsme stále častěji svědky požadavků na péči o děti mimo dobu od 8 do 18 hodin. Doba pozdě večer a o víkendech odráží různorodost pracovní doby. Tuto poptávku je třeba zkoumat, stejně jako poptávku po péči o děti s postižením a s dalšími potřebami. Abychom našli odpovědi na tyto otázky, požádali jsme 150 místních úřadů, aby nejprve odhadly potřeby péče o děti ve své lokalitě a pak na ně reagovaly a tyto potřeby naplnily. První takové hodnocení dostatečnosti očekáváme v březnu 2008, ale považujeme to za trvalý dynamický proces, který je zakotven v zákoně nařizujícím, abychom poskytovali dostatečnou péči o děti, která splní potřeby rodičů a umožní jim přístup ke školení a zaměstnání.

Začíná být stále důležitější poskytovat rodičům aktuální informace o tom, jaké možnosti mají na výběr. Je rovněž důležité radit se s dětmi samotnými, zejména u starších dětí, které přesně vědí, co potřebují.

Neúplné rodiny

Očekáváme, že do roku 2010 vzroste poptávka po péči o děti starší sedmi let, neboť vláda navrhuje změny systému podpory pro neúplné rodiny, která by umožnila rodičům nastoupit do zaměstnání, když jejich děti dosáhnou věku 7 let. Rodičům bude poskytována podpora, aby našli zaměstnání, které odpovídá potřebám rodiny, a pro úspěšný rozvoj tohoto programu je zásadně důležité poskytování kvalitní péče o děti.

- Finanční dostupnost pro některé rodiče zůstává stále otevřenou otázkou. Jsme si velice dobře vědomi, jaký dopad na rodinný rozpočet mohou mít náklady na péči o děti, zejména u domácností z nízkými příjmy, a proto poskytujeme významnou pomoc (přes 3 miliony liber denně) prostřednictvím systému daňových úvěrů a nároku na předškolní výuku zdarma pro všechny děti ve věku 3 a 4 let. Jde o finanční příspěvek s testováním příjmů, kdy chudší rodiny dostávají větší příspěvek na péči o děti než rodiny bohatší

Snažíme se nabízet péči o děti zdarma nezaměstnaným rodičům, abychom je podpořili v rekvalifikaci, která povede k nástupu do zaměstnání: máme také nějaké prostředky na poskytování bezplatné péče o děti ve věku od 5–11 let pocházející z nejvíce znevýhodněných rodin prostřednictvím škol s rozšířenými službami.

Pracujeme také se zaměstnavateli a uznáváme jejich velmi pozitivní roli při podpoře rodičů usilujících o vyvážení svého pracovního a rodinného života. Máme zaměstnavatelské programy podpory, v nichž zaměstnavatelé poskytují finanční příspěvek na náklady spojené s péčí o děti prostřednictvím poukazů nebo přímo v platu. Zaměstnavatelé mají rovněž pobídky v podobě snížených daní a příspěvků na sociální pojištění.

Tolik tedy velmi stručný přehled toho, co v současné době děláme. Víme, že naše vize je velmi náročná a neustále se mění a že musíme neustále naslouchat rodičům a pracovníkům v tomto sektoru a současně usilovat o zvyšování kvality péče o děti, aby naše děti měly co nejlepší start do života.

Flexibilní řešení péče o děti – nové možnosti pro zaměstnavatele, rodiče a veřejné služby

Gisela Erler, M. A.

V úvodu svého příspěvku paní Erler představila zkušenosti společnosti pme Familienservice, kterou sedmáct let řídila.

Společnost Familienservice je největším poskytovatelem služeb v oblasti péče o zaměstnance v Německé spolkové republice. Těžiště služeb společnosti spočívá v zprostředkování a nabídce řešení kvalitní a flexibilní péče o zaměstnance s malými dětmi. K těmto řešením patří zřizování a provoz firemních jeslí a rodinných firemních jeslí (mikrojeslí), podpora a výběr tzv. denních matek „Tagesmutter“, a jiných individuálních řešení péče o děti, a to především ve věku do tří let.

Paní Erler zdůraznila, že všechna nabízená řešení jsou plně flexibilní, to znamená, že se orientují podle individuálních potřeb zaměstnance-rodíče. Zároveň je u všech řešení garantován standard kvality, neboť jen kvalitní řešení vzbuzují důvěru a tím i poptávku rodičů. Není pochyb o tom, že je takových řešení zapotřebí. Situace v pracovním i osobním životě každého se za posledních třicet let u nás razantně proměnila. Na jedné straně přibývá žen, které vidí své ambice kromě výchovy dětí i v pracovním životě a kariéře, na druhé straně přibývá mužů, kteří se aktivněji zapojují do rodinného života. Je třeba na zmíněné podmínky brát zřetel i s ohledem na demografický vývoj naší společnosti a jak státní, tak firemní politiku těmto změnám přizpůsobit. Pro celé národohospodářství je velice krátkozraké na jmenované proměny nereagovat. V této souvislosti paní Erler zmínila negativní souvislost mezi rodinnou politikou státu, která podporuje ženy v domácnosti a mírou porodnosti. Je nesprávné se domnívat, že podpora matek na dlouhé rodičovské dovolené, spojená s vysokým příspěvkem, automaticky vede k zvýšení úrovně porodnosti. Evropské statistiky jednoznačně poukazují na fakt, že všechny země, které dlouhodobě aktivně podporují tuto politiku, mají nižší úroveň porodnosti. Mezi tyto země patří: Francie, staré spolkové země Německa, Itálie ale i např. Japonsko.

Vyšší úroveň porodnosti mají naopak země, které aktivně podporují zaměstnanost žen a s tím související péči o děti do tří let.

V další části svého příspěvku se paní Erler věnovala situaci v České republice. Ve své analýze se opírala nejen o své dlouholeté zkušenosti, ale i nové průzkumy v rámci Evropské

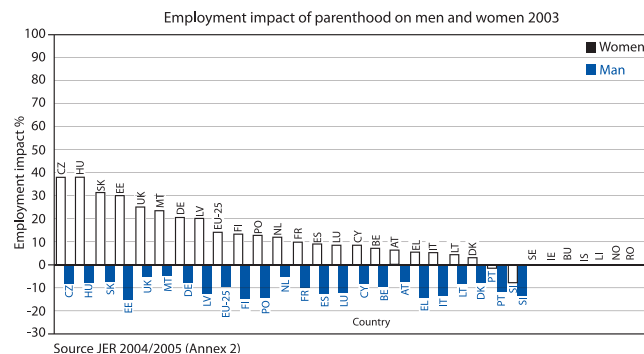
unie. Jak ukazují následující grafy, nachází se Česká republika v paradoxní situaci.

Na straně jedné se Česko vyznačuje poměrně vysokou úrovní zaměstnanosti žen (téměř 60%). Na straně druhé má v evropském měřítku mateřství v České republice jeden z největších dopadů na pracovní trh. Je to dáno nejenom extrémně dlouhým pobytem žen na rodičovské dovolené (graf č. 2), ale i nedostatkem dostupnosti kvalitní péče o děti do tří let (graf č.3.)

Tyto ukazatele, spojené s nedostatkem kvalifikovaných sil na pracovním trhu a momentální zvýšenou úrovní porodnosti silných ročníků, mají pro Česko negativní ekonomický dopad.

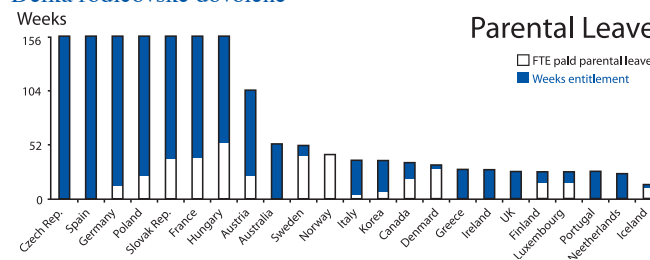
Graf č. 1.

Dopad rodičovství na situaci na pracovním trhu pro muže a ženy v roce 2003

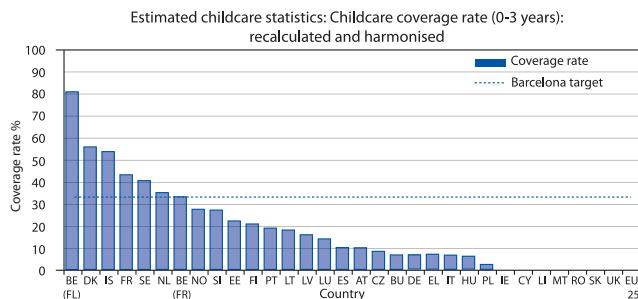
Graf č. 2

Délka rodičovské dovolené

Graf č.3

Odhadovaná nabídka péče o děti do tří let a srovnání s Barcelonskými cíli

* Czech Republic figure only for pre-school source. European Childcare Strategies, Statistical Annex

Na závěr paní Erler polemizovala s těmi svými předřečníky, kteří poukazovali na negativní dopad **brzké** ranné péče o děti mimo rodinu.

Samozřejmě i mezi pediatry existuje směr, který je o tomto nebezpečí přesvědčen. Je to ovšem pouze jeden z mnoha směrů, stejně tak existují studie, které tento názor vyvracejí. Ze sociologického hlediska neexistuje ani jedna odborná sociologická studie, která by negativní vliv ranné péče o děti mimo rodinu potvrdila.

Jediné, na čem se různé studie shodují, jsou rizika spojená s nedostatečnou kvalitní péčí o děti do tří let, a to především pro děti ze sociálně slabších rodin nebo rodin s nízkou úrovní vzdělání.

Na závěr paní Erler představila model Evropy z pohledu rodinné politiky a péče o děti.

Co se rodinné politiky, zaměstnanosti žen a míry porodnosti týče, je Evropa rozdělena do čtyř různých skupin.

Česká republika se nachází na rozcestí a záleží jenom na ní, jakou cestou se bude ubírat.

Podpora služeb rané péče o děti v ČR – aktuální záměry

MUDr. Marián Hošek

I. Současná situace

1. Přehled existujících typů služeb rané péče o děti (tj. do 3 let věku)

2. Vymezení těchto typů (podmínky fungování – stručně)

- Jesle
- Vázaná živnost „Péče o děti do tří let v denním režimu“
- Volná živnost „Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“
- Exkurz: Péče o děti nad 3 roky věku – volná živnost „Mimoškolní výchova a vzdělávání“

II. Návrhy v oblasti podpory služeb péče o děti

1. Návrhy v oblasti z. č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání

- revize kvalifikačních podmínek
- revize hygienických (provozních podmínek)
- změna věkové hranice dětí, o které je pečováno v rámci vázané živnosti

2. Zřízení nové živnosti – obdoby „vzájemné rodičovské výpomoci“

3. Vzájemná rodičovská výpomoc

I. Současná situace

1. Přehled existujících typů služeb rané péče o děti (tj. do 3 let věku)

Česká republika se v současnosti potýká s výrazným nedostatkem služeb péče o děti předškolního věku, což působí značné obtíže při skloubení zaměstnání s péčí o děti a rodinou. Po roce 1989 došlo k výraznému poklesu porodnosti, v jehož důsledku byla zrušena řada míst v zařízeních péče o děti. Snížený zájem o využití těchto služeb dále souvisel se zavedením možnosti pobírat rodičovských příspěvek do čtyř let věku dítěte v polovině 90. let. Rapidní pokles počtu jeslí byl dále ovlivněn negativním postojem zejména odborné veřejnosti k zařízením kolektivní péče, která jsou považována za nevhodná

k zajištění péče o děti od nejtěplejšího věku. Úbytek kapacity nicméně nebyl žádným způsobem kompenzován.

Nedostatečná je zejména nabídka dostupných služeb péče o děti do tří let věku, kterou v ČR v minulosti zajišťovala převážně zdravotnická zařízení – jesle. Péči o děti do tří let věku lze dále zajišťovat v režimu z. č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, prostřednictvím vázané živnosti „Péče o dítě do tří let v denním režimu“ a volné živnosti „Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“ (v rámci ní lze poskytovat pouze příležitostně hlídání dětí mladších tří let). Služby provozované v režimu zákona o živnostenském podnikání jsou ovšem pro převážnou většinu rodičů finančně nedostupné, neboť kladou na provozovatele živnosti vysoké kvalifikační, hygienické i prostorové požadavky.

Mezi zařízení poskytující péči o dítě lze zahrnout rovněž mateřská centra. V rámci těchto zařízení je však služba péče o dítě (hlídání dětí) pouze doplňkovou činností.

Hlídání dětí na pracovišti se v České republice vyskytuje zatím jen ojediněle. Funguje zhruba na 2 % českých pracovištích, v 8 % případů je možné jej zavést, v 83 % zavedení tohoto opatření nepřipadá dle vyjádření zaměstnavatelů v úvahu¹.

Pro úplnost, pokud jde o zajištění péče o děti starší 3 let (zpravidla do 6 let). Tyto služby zajišťují převážně mateřské školy. Ačkoli je síť mateřských škol (dále jen MŠ) v ČR poměrně hustá, od roku 2001/02 přesahuje podíl dětí navštěvujících MŠ na populaci dětí ve věku 3–5 let 100 % a v posledních letech rychle stoupá počet nevyřízených žádostí o přijetí do MŠ. Ve školním roce 2005/06 bylo evidováno 9 570 žádostí o umístění dítěte v MŠ, kterým nebylo vyhověno pro nedostatek míst.

Další služby péče o děti předškolního věku jsou zajišťovány v režimu volné živnosti „Mimoškolní výchova a vzdělání“ dle z. č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání a dále v režimu volné živnosti „Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“. Problémem je opět finanční nedostupnost těchto služeb pro rodiče.

Na základě výše uvedených skutečností lze konstatovat, že nabídka služeb péče o děti není v České republice dostačující. Poptávka se přitom bude v nejbližších letech zvyšovat, neboť ženy ze silných ročníků jsou nyní v reprodukčních letech. Poptávka zřejmě vzroste po zavedení třírychlostního čerpání rodičovského příspěvku.

2. Vymezení těchto typů, tj. stručně podmínky fungování

a) Jesle

Jde o dětská zařízení léčebně preventivní péče pečující o všestranný rozvoj dětí ve věku do tří let. Jsou zřizovány převážně obcemi jako zařízení s denním, výjimečně týdenním provozem. Od 90. let došlo k významnému poklesu počtu: ze 1043 zařízení s kapacitou 39 829 míst v roce 1991 na 46 zařízení s kapacitou 1445 míst v roce 2006, do nichž bylo v roce 2006 přijato 1558 dětí. Územní rozložení je nerovnoměrné, Karlovarský a Liberecký kraj je bez těchto zařízení. Poplatky se velmi liší podle zřizovatele; zpravidla se pohybují ve výši 800 – 5.000 Kč za měsíc.

b) Vázaná živnost „Péče o děti do tří let v denním režimu“

Provozována v režimu z. č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání. Obsahem živnosti je: individuální výchovná péče o svěřené děti do tří let věku v denním nebo v celotýdenním režimu zaměřená na rozvoj rozumových a řečových schopností, pohybových, pracovních, hudebních, výtvarných schopností a kulturně hygienických návyků přiměřených věku dítěte. Zajišťování bezpečnosti a zdraví dětí, jejich pobytu na čerstvém vzduchu, spánku v odpovídajícím hygienickém prostředí a osobní hygieny dětí, včetně poskytování první pomoci. Poplatek za umístění dítěte do těchto zařízení stanoven na komerční bázi jejím poskytovatelem.

Podnikatel, resp. jeho odpovědný zástupce a osoby, které o dítě pečují, musí splňovat vysoké odborné předpoklady. V zásadě se vyžaduje nejméně tříleté vzdělání na vyšší zdravotnické škole s výjimkou případů, kdy studium prvního ročníku studijního oboru všeobecná sestra na střední zdravotnické škole, bylo zahájeno nejpozději ve školním roce 2003/2004.

Je-li živnost provozována v provozovně je její výkon podmíněn splněním velmi vysokých hygienických požadavků. Např.: vnější prostory: Nezastavěná plocha pozemku (zahrady) musí činit nejméně 30 m² na 1 dítě. Pozemek musí být oplocen a plocha dětského hřiště musí činit nejméně 4 m² na 1 dítě. Dále je upravována výsadba a péče o rostliny a dřeviny na pozemku, stejně jako přívod a kvalita vody ke kropskému a čištění. Tento pozemek je možné buď vlastnit, nebo pronajmout.

Vnitřní prostory: Místo, kde je dítě hlídáno, musí umožňovat jeho volné hry, odpočinek, osobní hygienu (nejlépe i s otužováním) a tělesná cvičení. Pokud je herna zároveň využívána jako ložnice, předepisuje zákon na 1 dítě plochu nejméně 4 m², je-li ložnice zvlášť, je to jen 3 m². Dále je zde upravováno: plocha na 1

¹ Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost 2004, šetření 04–03; http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100036s_horakova-prace.pdf

lehátko, ukládání lehátka a lůžkovin, přístup pro osoby s omezenou schopností pohybu a orientace, vybavení nábytkem, volba typu podlahy, osvětlení, regulace teploty a větrání, dodávka pitné vody, toalety a umývárny, délka pobytu dětí venku, doby a formy úklidu zařízení včetně výměny a praní lůžkovin.

Vysoké hygienické a kvalifikační požadavky jsou hlavní překážkou většího rozvoje těchto živností.

c) Volná živnost „Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“

Provozována v režimu z. č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání. Obsahem živnosti je: mimo jiné individuální péče o děti nad tři roky věku v rodinách, příležitostné krátkodobé hlídání dětí (včetně dětí do tří let věku), péče o osoby vyžadující zvýšenou péči, obstarávání nákupů a jiných záležitostí souvisejících s chodem domácnosti a jiná obstaravatelská činnost.

Pro osobu podnikatele, resp. odpovědného zástupce nebo pro osoby, které o děti přímo pečují, nejsou stanoveny žádné zvláštní odborné požadavky s výjimkou obecných kvalifikačních požadavků zákona o živnostenském podnikání, tj. způsobilost k právním úkonům, dosažení věku 18 let, bezúhonnost apod.

Poplatek za služby stanoven na komerční bázi jejím poskytovatelem.

d) Volná živnost „Mimoškolní výchova a vzdělávání“ (pro děti nad 3 roky)

Provozována v režimu z. č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání. Obsahem živnosti je výchova dětí nad tři roky věku v předškolních zařízeních, výuka v soukromých školách a zařízeních sloužících odbornému vzdělávání, pokud tato nejsou zařazena do sítě škol, školských a předškolních zařízení. Jiná mimoškolní výchova a vzdělávání, doučování žáků a studentů, výchovně vzdělávací činnost na dětských táborech a jiných zotavovacích akcích, zejména vedení těchto akcí, zajišťování výchovných, relaxačních a vzdělávacích programů pro účastníky těchto akcí, dohled nad dětmi a podobně. Hygienické a provozní podmínky pro zajištění této živnosti jsou rovněž velmi vysoké (viz výše). Jelikož jde o živnost volnou, platí pro kvalifikaci osob opět pouze obecné požadavky živnostenského zákona.

II. Návrhy v oblasti podpory služeb péče o děti

Principy:

- preference individuální péče před kolektivní při zachování kvality péče a respektování zájmu dítěte
- nesmí mít významné dopady na rozpočet

Návrhy budou předloženy ke schválení vládě do konce února 2008 prostřednictvím Národní koncepce podpory rodiny s dětmi. Pokud budou schváleny (jedná se o průřezovou agendu, v níž MPSV nemůže jiným resortům ukládat úkoly) paragrafové znění návrhů bude připraveno do konce r. 2008.

1. Jako perspektivní, pokud jde o možný rozvoj služeb péče o děti, se jeví liberalizace požadavků na provoz „péčových“ živností, resp. vázané živnosti „Péče o děti do tří let věku v denním režimu“ a volné živnosti „Mimoškolní výchova a vzdělávání“.

Revize podmínek provozování přichází v úvahu ve dvojím směru:

- a) revize kvalifikačních podmínek pro osobu podnikatele, odpovědného zástupce a osoby, které o děti samy pečují;
- b) revize přísných hygienických podmínek tak, aby byla zachována kvalita služeb a respektován nejlepšího zájmu dítěte.

Pokud jde o revizi kvalifikačních požadavků, vláda v tomto směru schválila novelu zákona o živnostenském podnikání, v které rozšířila okruh osob, které mohou vázanou živnost „Péče o děti do tří let v denním režimu“ provozovat a o děti v jejím rámci pečovat o osoby mající kromě odborné způsobilosti k výkonu povolání všeobecné sestry např. také odbornou způsobilost k výkonu povolání zdravotnického asistenta nebo ošetřovatele nebo porodní asistentky nebo záchranáře nebo všeobecného sanitáře podle zákona č. 96/2004 Sb., o nelékařských zdravotnických povoláních nebo mají odbornou způsobilost k výkonu povolání sociálního pracovníka nebo pracovníka v sociálních službách podle z. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

- c) Za účelem zvýšení dostupnosti péče o děti nad 2 roky byla dále vládou odsouhlasena změna věkové hranice dětí, o které je v rámci vázané živnosti pečováno. Dle tohoto návrhu by o děti starší 2 let bylo nadále pečováno v rámci volných živností „Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“, pokud jde o individuální celodenní péči v domácnosti dítěte a „Mimoškolní výchova a vzdělávání“, pokud jde o péči mimo domácnost dítěte.

Návrh, který MPSV při projednávání novely živnostenského zákona vládou uplatnilo, je odůvodněn skutečností, že dle údajů

z databázi Ústavu pro informace ve vzdělávání a výzkumů provedených VÚPSV navštěvuje cca 26 % dětí mladších tří let v současné době mateřské školy, přičemž lze předpokládat, že poptávka je daleko vyšší a že počet žádostí odmítnutých z kapacitních důvodů u této věkové skupiny se zvyšuje v závislosti na nárůstu celkového počtu odmítnutých žádostí. A dále, že o děti mladší 3 let je často pečováno v rámci volné živnosti „Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“, tedy osobami bez zdravotnické kvalifikace. V tomto případě by se mělo jednat o „tzv. příležitostné hlídání“, nicméně vzhledem k nedostatečné nabídce služeb péče o děti do tří let věku, rozsah hlídání rámec „příležitostného hlídání“ často překračuje. Ukazuje se, že hranice 2 let je pro rodiče zlomová, pokud jde o rozhodnutí svěřit dítě do péče jiné osoby i bez zdravotnické kvalifikace, nebo dokonce zařízení. Jelikož jde o návrh v působnosti zákona o živnostenském podnikání, lze ponechat na rodičích jako na primárních pečovateli, aby rozhodli, komu a za jakých podmínek dítě svěří. V oblasti živnostenského podnikání by podmínky pro jeho provozování měly být vymezeny v minimálním nutném standardu tak, aby odpovídaly požadavkům praxe a neměly by působit zbytečné komplikace pro rozvoj živností, který by měl být ovlivněn skutečnou poptávkou ze strany rodičů.

MPSV od návrhu očekává liberalizaci „pečových“ živností a odstranění nadbytečných požadavků pro jejich výkon bez ohrožení zájmu hlídáných dětí a tím rozšíření živností vstupem nových podnikatelů na trh a zvýšení cenové dostupnosti služeb.

2. Zřízení nové živnosti – období „vzájemné rodičovské výpomoci“

Za účelem zvýšení dostupnosti služeb péče o malé děti MPSV dále předpokládá další úpravu živnostenského zákona ve smyslu zavedení vázané živnosti, jejímž obsahem bude individuální výchovná péče o nejvýše 5 dětí do cca 10 let v domácím prostředí zaměřená na rozvoj rozumových a řečových schopností, pohybových, pracovních, hudebních, výtvarných schopností a kulturně hygienických návyků přiměřených věku dítěte.

Kvalifikačním předpokladem pro výkon této živnosti by bylo mimo jiné absolvování speciálního akreditovaného kurzu odpovídajícího svým zaměřením obsahu živnosti v nezbytně nutném rozsahu.

Provoz této živnosti by byl vyjmut z přísných hygienických požadavků, předpokladem by byl výkon živnosti v kolaudovaném obytném prostoru.

MPSV předpokládá, že zavedení této živnosti skýtá velký potenciál mimo jiné, pokud jde o propojení potřeby zajistit služby péče o nejmenší děti a možnosti pracovního uplatnění pro osoby ohrožené na trhu práce (např. věková skupina žen nad 50 let).

3. Vzájemná rodičovská výpomoc (dále jen „VRV“)

Jde o současnou péči o max. 5 dětí ve věku do 6 let (5 dětí včetně vlastních) za limitovanou úplatu v domácnosti pečujícího rodiče, tj rodiče, který současně celodenně pečuje o vlastní dítě (dětí) do 6 let věku (nebo jiném domácím prostředí).

Návrh vzájemné rodičovské výpomoc vychází:

- z faktického stavu, kdy tato „služba“ funguje jako „neoprávněně podnikání“;
- jde o službu hlídání dětí, která má částečně řešit nedostatečnou kapacitu jeslí a mateřských škol (nejde však o alternativu k mateřským školám ve smyslu vzdělávací instituce) a finanční nedostupnost existujících hlídacích služeb pro určitou skupinu rodičů
- předpokládá se garance finanční dostupnosti služby (zastropování)
- neformální kontrola kvality péče o děti ze strany rodičů dětí, o které je pečováno
- zachování vysokého neformálního charakteru služby v max. možném rozsahu
- respektování nejlepšího zájmu dítěte (nápodoba sourozenecké skupiny)
- vlastní rodičovství chápáno jako dostatečná kvalifikace pro péči o ne-vlastní děti

Předpokladem poskytování VRV bude registrace rodiče v registru poskytovatelů a uzavření smlouvy o péči s rodičem svěřeného dítěte.

Příjem z poskytování VRV bude podléhat pouze srážkové dani a osoba poskytující VRV bude osvobozena od platby zdravotního a sociálního pojištění.

Finanční podpora péče o děti a možnosti jejího vývoje

Změny v oblasti dávek státní sociální podpory od 1. 1. 2008

Ing. Marie Kudlová

Vážený přítel,

ve svém příspěvku Vás budu informovat o změnách, ke kterým v systému státní sociální podpory od 1. 1. 2008 dochází. Přijetím zákona č. 261/2007, o stabilizaci veřejných rozpočtů, dochází od 1. 1. 2008 k následujícím změnám v systému státní podpory, tj. ke změnám dávek poskytovaných podle zákona č. 117/1995 Sb.

Přídavek na dítě

Nárok má nezaopatřené dítě do 26 let, které žije v rodině s rozhodným příjmem nižším, než je 2,4násobek životního minima.

Pro výpočet dávky se posuzuje příjem za předchozí kalendářní rok; do příjmu se nezapočítává výživné, které v rozhodném období platila osoba dítěti, se kterým je pro účely této dávky společně posuzovanou.

Přídavek je vyplácen ve třech výších podle věku dítěte.

Nárok na přídavek se musí prokazovat každý rok, nejpozději do konce září, a to na kontaktních místech státní sociální podpory na úřadech práce a v Praze pak na úřadech městských částí.

Příjemcům, kteří budou pobírat přídavek na dítě v prosinci 2007, bude výše přídavku automaticky upravena, resp. při příjmu vyšším než 2,4násobek životního minima rodiny výplata zastavena.

Přídavek na dítě pouze při příjmech do 2,4násobku životního minima rodiny, jeho výše se řídí věkem

0 – 6 let.....	500 Kč
6 – 15 let.....	610 Kč
15 – 26 let.....	700 Kč

Sociální příplatek

Nárok má rodič, který se stará alespoň o jedno nezaopatřené dítě, pokud rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje 2násobek životního minima rodiny.

Úplná rodina (oba rodiče)
s počtem nezaopatřených dětí

Hranice čistého příjmu v Kč
měsíčně pro nárok na sociální
od 1. 1. 2008 (2násobek životního
minima rodiny)

jedno do 6 let.....	14 160
dvě 5, 8 let.....	18 080
tři 5, 8, 12 let.....	22 000
čtyři 5, 8, 12, 16 let.....	26 500

Pro výpočet dávky se posuzuje příjem za předchozí kalendářní čtvrtletí; do příjmu se nezapočítává výživné, které v rozhodném období platila osoba dítěti, se kterým je pro účely této dávky společně posuzovanou.

Sociální příplatek se zvyšuje v případech, kdy dítě je dlouhodobě těžce zdravotně postižené, dlouhodobě zdravotně postižené nebo dlouhodobě nemocné, zohledněny jsou také zdravotní postižení nebo osamělost rodiče. Vyšší sociální příplatek se poskytuje i rodinám, kde se narodilo více dětí současně, a to v době do tří let věku, nebo rodinám, kde dítě studuje na střední škole v denní formě studia nebo na vysoké škole v prezenční formě studia.

K podstatným změnám dochází u rodičovského příspěvku

Nárok na rodičovský příspěvek má rodič, který po celý kalendářní měsíc osobně, celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině a toto dítě zakládá nárok na rodičovský příspěvek, u něj se také sleduje splnění podmínek nároku na rodičovský příspěvek.

Možnosti volby a pobírání rodičovského příspěvku od 1. ledna 2008 podle věku dětí:

- nový způsob čerpání rodičovského příspěvku se vztahuje na **všechny děti**, tzn. i na děti narozené před účinností tohoto zákona;
- rodič, pečující o dítě, které bude k 1. lednu 2008 starší 3 let, bude pobírat rodičovský příspěvek ve snížené výměře (3 800 Kč) až do 4 let věku dítěte;
- rodič, pečující o dítě, které bude k 1. lednu 2008 starší 21 měsíců a mladší 3 let věku (a tudíž si rodič nemůže ze zákona

zvolit možnost čerpání rodičovského příspěvku), bude pobírat rodičovský příspěvek v základní výměře (7 600 Kč) do 3 let věku dítěte a následně rodičovský příspěvek ve snížené výměře (3 800 Kč) do 4 let věku dítěte;

- rodič, pečující o dítě, které bude k 1. lednu 2008 mladší 22 týdnů, se může rozhodnout o možnosti rychlejšího čerpání rodičovského příspěvku, nebo pobírat rodičovský příspěvek v základní výměře do 21 měsíců věku dítěte a následně učinit další volbu mezi základní a pomalejší variantou čerpání;
- rodič, pečující o dítě, které bude k 1. lednu 2008 starší 22 týdnů a mladší 21 měsíců, se může rozhodnout mezi klasickým a pomalejším čerpáním rodičovského příspěvku.
- Rodičovský příspěvek lze čerpat ve třech výměrách daných v pevných měsíčních částkách – **zvýšené** (11 400 Kč), **základní** (7 600 Kč) a **snížené** (3 800 Kč);
- Rodiče si mohou zvolit čerpání rodičovského příspěvku po dobu **dvou, tří nebo čtyř let**. Volbou doby čerpání si rodiče zároveň volí i k ní příslušnou výši příspěvku, a to:
 - rychlejší čerpání rodičovského příspěvku – po peněžité pomoci v mateřství, nebo peněžité pomoci poskytované mužům (dále jen PPM) ve zvýšené výměře (11 400 Kč) do 2 let věku dítěte; o tuto formu čerpání však může požádat pouze rodič, který má nárok na PPM ve výši alespoň 380 Kč za kalendářní den;
 - **základní čerpání** – po PPM v základní výměře (7 600 Kč) do 3 let věku dítěte; o tuto formu čerpání může požádat pouze rodič, který má nárok na PPM, nebo nemocenskou poskytovanou v souvislosti s porodem;
 - **pomalejší čerpání** – po PPM nebo od narození dítěte (nevznikl-li nárok na PPM) v základní výměře (7 600 Kč) do 21 měsíců věku dítěte a dále ve snížené výměře (3 800 Kč) do 4 let věku dítěte.
- I nadále může rodičovský příspěvek čerpat matka i otec. Jediné, co je ze strany rodičů vyžadováno, je učinění

rozhodnutí ohledně délky čerpání příspěvku. O vybranou dobu a výši čerpání rodičovského příspěvku musí rodiče písemně požádat příslušný úřad státní sociální podpory na předepsaném formuláři. Časové momenty pro rozhodnutí o délce čerpání jsou dva:

- o **rychlejší čerpání** musí rodiče požádat nejpozději v kalendářním měsíci následujícím po měsíci, ve kterém nejmladší dítě dosáhne 22 týdnů života, resp. ve kterém současně narozené nejmladší děti dosáhnou věku 31 týdnů života;
- o **základní čerpání** musí rodiče požádat nejpozději v kalendářním měsíci, ve kterém nejmladší dítě dosáhne 21. měsíce věku.
- **Pokud rodiče nepožádají** o rychlejší či klasické čerpání rodičovského příspěvku nebo nesplňují podmínky pro tuto volbu, je rodičovský příspěvek po 21. měsíci roku věku dítěte vyplácen v režimu **pomalejšího čerpání**, tzn. ve snížené výměře do 4 let věku dítěte.
- Doba a výši čerpání rodičovského příspěvku je možné zvolit pouze v rozhodných obdobích (kalendářní měsíc po 22. týdnu věku dítěte a 21. měsíc věku dítěte). Po učiněném rozhodnutí je vybraná možnost čerpání již **nezměnitelná** a nelze ji uplatňovat zpětně, a to ani při střídání rodičů v pobírání rodičovského příspěvku.

U **zdravotně postižených dětí** má rodič nárok ode dne posouzení dítěte jako dítěte dlouhodobě zdravotně postiženého nebo dlouhodobě těžce zdravotně postiženého na rodičovský příspěvek v základní výměře (7 600 Kč) do 7 let věku dítěte, a to bez ohledu na dříve zvolenou možnost čerpání rodičovského příspěvku (před posouzením zdravotního stavu dítěte). To platí i v případě, že takové dítě není nejmladším dítětem v rodině.

Podmínky pro rodičovský příspěvek s novou právní úpravou se mění, tzn. rodičovský příspěvek náleží, pokud:

- dítě mladší 3 let navštěvuje jesle nebo obdobné zařízení pro předškolní děti nejvýše 5 kalendářních dnů v měsíci;
- dítě starší 3 let navštěvuje mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení pro předškolní děti v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně nebo nejvýše 5 kalendářních dnů;

- dítě navštěvuje léčebně rehabilitační zařízení nebo jesle, mateřskou školu nebo obdobné zařízení pro zdravotně postižené předškolní děti v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně; a dítě školního věku, které navštěvuje základní školu speciální, v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně;
- dítě zdravotně postiženého rodiče navštěvuje jesle, mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení pro děti předškolního věku v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně.

Příjem rodiče není testován, rodič může být výdělečně činný, aniž ztratí právo na pobírání rodičovského příspěvku. Po dobu své výdělečné činnosti musí však rodič zajistit péči o dítě jinou zletilou osobou.

Příspěvek na školní pomůcky

Příspěvek na školní pomůcky je zrušen.

Děti, které v roce 2007 začaly plnit povinnou školní docházku a splnily nárok na příspěvek na školní pomůcky, ale o tuto dávku si nepožádaly, mohou o ni požádat do konce června 2008.

Porodné

Nárok na tuto jednorázovou dávku má žena, která porodila dítě. Jestliže žena, která porodila dítě, zemřela a nebylo jí porodné vyplaceno, má na dávku nárok otec. Na porodné má rovněž nárok osoba, která převzala dítě do jednoho roku do trvalé péče nahrazující péči rodičů.

Výše porodného činí 13 000 Kč na každé narozené dítě.

Pohřebné

Pohřebné náleží jednorázově osobě, která vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti, nebo osobě, která byla rodičem nezaopatřeného dítěte, a to za podmínky, že zemřelá osoba měla ke dni úmrtí trvalý pobyt na území ČR.

Výše pohřebného je stanoveno pevnou částkou ve výši 5 000 Kč.

Na závěr bych Vás chtěla informovat o návrhu na zřízení Národního úřadu pro zaměstnanost a sociální správu.

Od 1. 1. 2009 se navrhuje vytvoření jednotné specializované státní správy – Národní úřad pro zaměstnanost a sociální správu – na bázi stávajících úřadů práce. Dosavadní roztříštěnou strukturu

institucí (státních i samosprávných) nahradí jeden specializovaný správní úřad. Obecní úřady tak budou odbřemeněny od výkonu státní správy v sociální oblasti. Nový úřad bude komplexně zaměřený na klienta v oblastech zaměstnanosti, sociálních dávek a sociálně právní ochrany.

Zřízení jednotné státní správy bude znamenat centralizaci informací a decentralizaci činností, především posílením sociální terénní práce. Propojení informačních systémů a provázání postupů v jednotlivých oblastech umožní efektivnější práci s klientem a snížení možnosti zneužívání sociálního systému. Bude tak umožněn lepší přehled o občanovi, o jeho motivaci, schopnosti a ochotě hledat zaměstnání a zúčastňovat se aktivačních programů, což se může odrazit v bonifikacích nebo naopak sankcích.

Cílem je sjednocení administrace sociálních dávek a činností v oblasti zaměstnanosti do jednoho místa (podpora klientského přístupu) a snaha o jejich synchronizaci a zvýšení efektivitu poskytování.

Cílem systému jednotné specializované státní správy je maximální pohodlí pro klienta, který si bude moci veškerou sociální agendu vyřídit na jednom místě. Lidé by nemuseli putovat mezi úřadem práce a sociálním odborem obecního úřadu.

Bude tak zajištěn jednotný a kvalitnější výkon státní správy na celém území naší země a především bude odlehčeno obcím, které nesou těžké břemeno přenesené státní správy v sociální oblasti. Tento plán by mohl přinést v dohledné době několika let úspory až několik miliard korun.

Politický blok

Mgr. Anna Čurdová

Vážené dámy, vážení pánové,

děkuji za pozvání na tuto konferenci, která se týká rodinné politiky, především však financování rané péče o děti. Již v příspěvku zástupce Strany zelených zaznělo několik principů, v rámci kterých se vidění prorodinné politiky sociální demokracie přibližuje pohledu Strany zelených. Jen mně mrzí, že od některých principů, které jsou zde nyní prezentovány, se na parlamentní půdě posléze trochu ustupuje. Myslím si, že každá rozumná evropská země musí nějakým způsobem reagovat na společenskou a ekonomickou realitu. O tom jsem již hovořila ve svém včerejším příspěvku. Existuje určitý demografický vývoj, kdy je víceméně jasné, že porodnost v Evropě klesá, a jak zde již také včera zaznělo, během příštích dvaceti let se počítá s opětovným poklesem evropské populační křivky. Z druhé strany se potýkáme s dalším fenoménem, který má určitou souvislost i s tématem, kterému se dnes věnujeme, a to je stárnutí populace. Pokud se i zde podíváme na prognózy, pak bude během několika příštích desetiletí v Evropě, je to spočítáno do roku 2050, chybět téměř 48 miliónů pracovních sil. Každá společnost proto musí zvážit, jakým způsobem bude pracovat se zásobami, mozkovými zásobami, které má, a jestli je vhodné, aby za této situace ženy zůstávaly doma a posilovaly pouze svoji rodičovskou a mateřskou roli. Jestli tuto zásobu mozků, která je nyní z větší části nevyužita, bude dále ponechávat nevyužitou, nebo jestli jí nějakým způsobem umožní vstup na trh práce. Samozřejmě že zde hraje svobodná volba a je také nutné mít vždy na paměti zájem dítěte. Ale znovu se vracím k tomu, že žijeme v určité společenské a ekonomické realitě, a můžeme tedy diskutovat nejlepší zájem dítěte a hovořit o něm od rána až do večera, ale realita se tím nezmění. Odcituji zde slova mého předřečníka pana evropského komisaře Vladimíra Špidly: „Když postavíte lidi před ostrou volbu, jestli trh práce, nebo rodina, tak si určitě v této chvíli a v této společenské realitě většina z nich (neříkám, že všichni, ale většina z nich) vybere trh práce.“ A věřte, že vím, o čem mluvím, protože já jsem se v této společensko ekonomické realitě ocitla před sedmnácti lety, když jsem byla i přes existující zákoník práce a přesto, jakou matky požívají v České republice ochranu, víceméně „nucena“ nastoupit do zaměstnání. Prostě přede mě, tak jako před většinu dnešních žen, byla postavena volba: buď nastoupíš a to místo Ti

budu držet, anebo nenastoupíš a potom budeš mít smůlu. Takže jsem se tenkrát od osmiměsíčního dítěte do pracovního procesu, nebo na trh práce, řečeno moderními slovy, vrátila. Zde máme další dilema, které se musí v současné době řešit a před kterým stojí většina žen – založit či nezaložit rodinu a mít či nemít rodinu. V tomto bodě myslím není možné nechávat řešení pouze na rodině, protože rozumný stát musí postupovat v intencích a potřebách, které má. Je to otázka politiky, byť touha mít děti je určitě soukromou záležitostí, ale politika by měla nabídnout a zajistit lidem takové podmínky, které budou vytvářet ve společnosti pro rodinné klima, a to se zvláštním ohledem na mladé rodiče. Zlepšení rovnováhy mezi profesním a rodinným životem patří k hlavním podmínkám, kterým musí společnost podřizovat sociální politiku a pro rodinnou politiku. V tuto chvíli si nejsem jista, jestli jsme na správné cestě, jak tyto věci řešit a jak sociální politikou právě takové prostředí vytvářet. Potřebujeme změnu se zaměřením na dvojjediný cíl, to znamená zvýšení počtu nově narozených dětí, pokud možno nejen těch prvních, byť víme, že mateřství se odkládá, ale zároveň také umožnit zvýšení počtu žen na trhu práce, eventuálně jejich flexibilní návrat. Samozřejmě že sociální demokracie podporuje celou řadu opatření, která zde zazněla v projevu Strany zelených, takže nemá význam, abych také citovala, že podporujeme flexibilní pracovní dobu, práci z domova, úvazky, úlevy pro podnikatele atd. Myslím si však, že v péči o dítě platí základní premisy, ze kterých se stát nevyváže, pokud chce mít věci tak, jak mají být. To znamená: finančně dostupná, dosažitelná v místě a kvalitní péče o děti. Je sice pravda, že v některých krajích České republiky jsou jeselská zařízení, která jsou zde zmiňována ve všech pádech, od těch podporujících, většinou však v těch nepodporujících, protože jesle jsou něco, co jest od ďábla stvořeno, a proto to z ideologických důvodů musíme odmítat. Jsou však místa, a speciálně v okolí Prahy a samozřejmě i v dalších městech, kde vznikají satelity, kam přicházejí mladí lidé s dětmi, kteří potřebují různé typy služeb péče o děti od nula do šesti let. V České republice je toto věcí obcí, ale samozřejmě že stát může pomáhat, může pomáhat formou různých dotací, které bude prostřednictvím svých transferů směřovat jednotlivým obcím a samozřejmě ty potom v rámci jednotlivého komunitního plánování zajistit péči o předškolní děti. Samozřejmě že podporujeme jeselskou péči, i když zde raději nebudu hovořit o jeselské péči, protože když se řekne jesle, tak si každý vybaví 20, 30 dětí na jednu zdravotní sestru, která se tam o ně bude starat. Podle mne ale musíme jít cestou

mikrojeslí. Samozřejmě že je to nákladnější, ale pokud by zde byl poměr, tak jako například ve Francii, to znamená 60–20–20, tak samozřejmě se v té chvíli i zmíněná péče může zlevňovat. A záleží to také na přístupu samosprávy, protože většina starostů se snaží ve své obci zachovat např. základní školy, protože ví, že základní škola jim udrží v obci děti a rodiny. Je zde tedy potřeba cestou určité osvěty předkládat i jiné nabídky. Samozřejmě že „státní nabídka, obecní nabídka, krajská“ by měla být doplněna celou škálou dalších typů péče, o kterých jsme zde hovořili, jako denní matky, stacionáře, firemní mateřské školy a jesle. I v těchto typech zařízení by měla být na první místo kladena kvalita, protože jde přeci o naše děti a jde o naši budoucnost.

Já bych Vám pro tuto chvíli poděkovala za pozornost a jsem připravena zodpovědět Vaše dotazy.

Ing. David Kafka

Vážené dámy a pánové,

Chci zde předenést několi návrhů, do „databanky nápadů“ jak vylepšit českou rodinnou politiku s tím, že je třeba velmi pečlivě zvážit všechny přínosy a náklady tak, aby se dosáhlo maximálního účinku.

Politika je dosahování cílů, a tak se nabízí otázka, jaké by měly být cíle prorodinné politiky, aby při výběru mezi mateřstvím a kariérou mateřství neprohrávalo tak často.

Globální cíl 1

Propopulační opatření (s námitkou, že jde o vyhazování peněz)

Zatraktivnit rodičovskou dovolenou tomu, kdo se stará o druhé a třetí dítě, aby byla víc „konkurenceschopná“ v porovnání s ostatními lákadly soudobé společnosti.

Zavést institut „rodičovského volna“ k překonávání různých neočekávaných situací v rodině.

Zavést institut „otcovské dovolené“ při narození dítěte.

Odměnu rodiči za výchování dítěte neodkládat na věk nástupu do důchodu, ale uplatňovat ji tehdy, když se o dítě stará.

V daňové oblasti více odstupňovat odpočitatelné položky podle počtu dětí a obligatorně je valorizovat podle vývoje inflace.

Globální cíl 2

Vylepšení životních podmínek rodin s předškolními dětmi

Daňově podporovat volnější formy pracovního zapojení, práci z domova a studia, které umožní, aby rodič s dítětem udržel profesní kvalifikaci nebo ji získal nebo vylepšil.

Zatraktivnit zkrácené úvazky vedle rodičovské dovolené např. tak, že by se z nich neodvádělo zdravotní pojištění.

Pokračovat v podpoře bydlení dosavadními formami, současně uvažovat o tom, aby podpora spoření na stavební účely byla výhodnější než na jiné účely.

Zavést institut péče o dítě „nerodičem“.

Podporovat rozvoj služeb občanského sektoru spojených s různými formami péče hlavně pro děti od 2 do 3 let. Jednak zajištěním ambulantních a terénních pobytů s únosnou délkou a dále rozvojem odlehčovacích služeb, které by umožnily rodině se krátkodobě vyvázat z rodičovské funkce.

Podporovat „baby-sitting služby“, aby ve veřejných budovách, kam chodí ve větším měřítku rodiče s dětmi, se mohl rodič své záležitosti bez stresu věnovat.

Ing. Tomáš Kvapil

Dámy a pánové, vážení hosté.

Jsem velmi rád, že mohu na této, dovolím si říci, nejprestižnější konferenci k rodinné problematice, která se v ČR pořádá, že mohu na této konferenci představit pohled poslaneckého klubu KDU-ČSL na téma raná péče o děti.

KDU-ČSL podporuje rodinu jako celek založený na manželském a rodičovském vztahu. Tento typ soužití považujeme i v současných společenských turbulencích za nejpevnější svazek a optimální místo pro výchovu dítěte. Chceme dosáhnout toho, aby se jednotliví členové rodin a generací mohli na sebe vzájemně spoléhat a stát se mohl opírat o zdravá a tradiční rodinná společenství.

Z volebního programu KDU-ČSL mohu ocitovat dva odstavce ze sekce podpora rodiny, které se přímo vztahují k tématu této konference:

„Prvním je významné posílení postavení ženy a matky ve společnosti. Péče o děti by měla být finančně i společensky oceněna tak, aby výchovná a pečovatelská činnost rodičů byla chápána jako práce na plný úvazek. Proto jsme předložili zásadní změny ve výši rodičovského příspěvku i při vědomí důsledků pro státní rozpočet. Péče o děti ale nesmí být prioritou jen jedné politické strany, nýbrž celé společnosti.

Druhým bodem, který se zde projednává problematiky týká, je sladění rodinného života a zaměstnání. Uvědomujeme si, že je nutné nabídnout co nejširší spektrum služeb, ale volbu toho nejlepšího způsobu péče o děti ponechat na rodičích. Plánujeme větší dostupnost a další rozšiřování služeb péče o děti – rozvoj mateřských center, systém au-pair, babysitting apod. – které dnes náleží do kompetencí obcí. Chceme využít daňových opatření a dotačních titulů k tomu, aby tyto služby mohly být ve větší míře spolufinancovány státem.“

Tolik z programu KDU-ČSL, která je členem vládní koalice. Tyto myšlenky se více či méně objevují i v programovém prohlášení současné vlády. V něm je problematice věnováno několik vět, dovolte mi citovat: „Vláda vytvoří podmínky pro posílení soudržnosti rodiny a mezigenerační solidarity v daňovém a sociálním systému a umožní větší flexibilitu mateřské a rodičovské dovolené a posílení role otce při péči o děti. Prosadí větší

možnosti flexibilních pracovních úvazků a bude více motivovat zaměstnavatele k zaměstnávání rodičů vychovávajících děti. Vláda podpoří zlepšení služeb pro rodinu, včetně péče o dítě nerodičovskou osobou. Zvláštní pozornost bude věnovat zvýšení kvality života seniorů.“ Jde samozřejmě o poměrně obecné formule, důležité je jejich naplnění konkrétními opatřeními.

Dovolte mi upřesnit, jaké obecné přístupy KDU-ČSL zastává a jaké z nich vycházející konkrétní kroky podporuje. V obecné rovině bych mohl formulovat tři premisy:

1. nezasahování nebo co nejmenší zasahování státu do svobodné volby životních strategií občanů,
2. ochrana nejslabšího člena rodiny – dítěte,
3. ocenění a uznání výkonů, které rodina společnosti odvádí.

Jaká konkrétní opatření z těchto přístupů vyplývají?

K prvnímu bodu – jsem přesvědčen, že stát má umožnit každému svobodnou volbu životní strategie odstraňováním legislativních a finančních překážek. Nemá určovat rozdělení rolí v rodině, nemá určovat optimální poměr mezi rodinou a prací nebo někoho do něčeho nutit – kvótami, nařízeními apod. Žádné nadšení ve mně nevzbuzují prohlášení jako – do roku 2009 30 % dětí v jeslích, nebo 80% zaměstnanost žen s malými dětmi v příštích pěti letech.

K bodu druhému – ochraně těch nejslabších – dětí. Je potvrzeno pediatrii a dětskými psychology, a zaznělo to i zde na této konferenci, že dítě do 3 let věku potřebuje celodenní péči 1 osoby, nejlépe jednoho z rodičů. To je pro něj v daném období nejlepší, a proto má stát tuto činnost rodičů podporovat. Jsem jednoznačným zastáncem individuální péče o dítě v tomto raném období vývoje, kterou by měl, dle mého názoru, stát všemožně podporovat. To znamená, že ten, kdo chce tento model realizovat, by neměl být jakýmkoliv způsobem nucen se ho vzdát.

A k třetí premise – stát by měl dostatečně ocenit výkony v rodině, konkrétně tedy péči a výchovu dítěte. Pečující rodič odvádí pro společnost neocenitelné výkony, které by měly být ohodnoceny finančně. U nás tedy dostatečně vysokým rodičovským příspěvkem. Aby ale byla zachována svoboda volby, jak jsem po ní volal v předcházejícím bodě, je vhodné podpořit do určité míry také ostatní formy péče o dítě. Jako ideální se mi jeví paušální

dávka na zjištění péče o dítě do tří let věku pro ty, kteří nechtějí nebo nemohou o své dítě pečovat sami. Samozřejmě by měla být znatelně nižší než rodičovský příspěvek. I zde ale jednoznačně preferuji individuální péči před péčí kolektivní, to znamená v našem programu zmiňované au-pair, denní matky, sousedskou výpomoc a podobně.

Kdybychom tento přístup k rané péči o dítě chtěli převést na úroveň slučitelnosti rodiny a zaměstnání, jednoznačně by splňoval rysy takzvaného následného modelu slučitelnosti, který směřuje k usnadnění návratu na pracovní trh rodičům po mateřské a rodičovské dovolené. Samozřejmě, každé dítě a každý rodič jsou individualitou, takže pokud to okolnosti dovolí, nemám problém s moderními formami zaměstnávání, jako jsou homeworking, sdílená pracovní místa, projektové úkoly a podobné flexibilní formy zaměstnání, které umožňují při péči o dítě také udržení kontaktu se zaměstnáním a uspokojení pracovních aspirací pečujících rodičů.

Co prospěje společnosti více než investice do budoucnosti jejich dětí? Jsem přesvědčen, při zachování svobodné volby životních strategií jednotlivých rodin, že osobní celodenní péče o dítě v nejranějším věku rodičovskou osobou se nám bohatě vrátí. Řádný psychický i fyzický rozvoj dítěte v prvních třech letech ovlivňuje nepochybně jeho další výkony, jak ve vzdělávacím tak pracovním procesu. Stát by měl rodičům umožnit tuto péči jejich dětem poskytnout za podmínek, které nebudou ekonomicky likvidační. Ještě jednou tedy opakuji – za první: co nejmenší zásahy státu do svobodné volby strategií rodin, za druhé: ochrana nejlepšího zájmu dětí a za třetí: ocenění výkonů za péči o děti. To považuji za optimální přístup státu k rané péči o dítě.

Mgr. Ivana Levá

Dámy a pánové, všechny Vás zdravím. Vážím si toho, že jsem dostala příležitost promluvit zde.

Začnu od narození dítěte a od nástupu ženy na mateřskou dovolenou, která by měla být co nejdéle. Zastávám názor, že v šestinedělí by měl mít otec možnost zůstat doma nejen kvůli tomu, aby se s dítětem sblížil, ale především proto, aby také byla dostatečně chráněna matka. Šestinedělí je specifické období a především při prvním dítěti potřebuje maminka pomoc. Jde jen o to, jak by se ministerstvo financí k otázce společné mateřské dovolené postavilo.

Zajímavé poznatky jsem získala na semináři k otcovství. Bylo poukazováno na to, že v rodinách, kde muži nastupují na mateřskou dovolenou a zůstávají potom s dítětem doma, je snížené procento domácího násilí, a co mě zvláště překvapilo, že je snížená rozvodovost. Zřejmě se muž naučí ocenit, co vlastně péče o dítě obnáší.

V naší společnosti jsme si na dovolenou tatínků ještě nezvykli. Narazila jsem na problém. Muž, který zůstal doma na mateřské dovolené se svým dítětem, si stěžoval, že jeho žena je považována za krkavčí matku, neboť dala přednost kariéře před mateřstvím. Jde o pozůstatek naší výchovy, v níž měly matky hlavní slovo. Jistě se ale shodneme, že péče rodičů je nenahraditelná. Nicméně, když dítě povyroste a rodiče se rozhodnou, že, a to je jejich svobodná volba, chtějí dítě dát do nějakého zařízení, musí jim společnost vyjít vstříc. Je úplně jedno, jestli jesličky zřizuje obec nebo podnikatel, prostě rodič má mít možnost dítě umístit. Jsem deformována svou profesí, jako učitelka preferuji, aby mělo dítě péči po odborné stránce na nejvyšší možné úrovni. O přestávce se tady rozhořela diskuse o tom, že vzdělaná učitelka ještě nemusí být zárukou nejlepší péče. Ale dnes, když máme dostatek pracovních sil, přece není problém zajistit tu nejschopnější. Ukáže-li se, že vystudovaná učitelka nemá poměr k dětem, lze ji snadno nahradit.

Pro mě slovo jesle není strašákem, ale strašákem se stává ve chvíli, kdy matka vstává v pět hodin ráno a své dítě odváží do jeslí daleko. Jsem zásadně pro státní příspěvek, pro dotování jeslí, protože jediné pak mají rodiče svobodnou volbu.

V loňském roce jsem tady na konferenci slyšela zajímavé vystoupení francouzské zástupkyně, už si nepamatuji její jméno, ona řekla, že Francie požádala Evropskou unii o grant na pět let, aby vybudovala síť vysokoškolských a podnikových jeslí. Souhlasím

s tím, aby děvče, které otěhotní během vysokoškolských studií, mohlo dítě umístit do jeslí v budově nebo blízko univerzity. O přestávce mezi přednáškami by se s dítětem setkávala, dítě nakrmila, vrátila se a mohla svobodně studovat. I pro podniky jsou jesle důležité. Spokojené zaměstnankyně jsou zárukou vyššího výkonu a matčina spokojenost je podmíněna vědomím, že je o její dítě dobře postaráno.

„Proč nevznikly ve větším počtu soukromé jesle?“ Bylo tady řečeno, že pro přílišnou administrativní a hygienickou náročnost. Není to také o tom, že jde o velice zodpovědnou činnost? Postarat se o dítě ve školce je něco jiného, než starat se o půlroční dítě, které ještě nemluví a často pláče. Jesličky musí být zajištěny lékařskou péčí, a proto se možná lidem do takového podnikání nechtělo.

Nechci, aby se děti jen hlídaly. Dítě by se mělo pod odborným vedením rozvíjet, proto jsme se našich dětí cestou ze školky ptaly, co je paní učitelka učila nebo co dělaly. Lektorka z Vídně přinesla nové označení žen pečujících o děti – denní matka. S pojmem „denní matka“ mám problém. Proč se o dítě nestará teta? A teta by neměla jen dítě hlídat, protože pro úspěšnost dítěte ve škole je předškolní výchova a počáteční vzdělávání velmi důležité.

A teď bych chtěla říci několik slov k současným trendům ve školkách: nemáme dost míst, zrušili jsme si školky, které byly funkční, teď nám školky chybí. K čemu ještě dochází: snížíme věk dětí pro nástup do školky na hranici dvou let, tím zvýšíme počty dětí ve třídách. Kapacita nestačí. Ale aby učitelka mohla uplatňovat individuální přístup ke každému dítěti, aby ho mohla pochovat, pohladit, ale zároveň aby se dítě mohlo rozvíjet pod jejím dohledem, potřebujeme třídy s nízkým počtem dětí. Dnes jsme svědky právě opačného trendu.

Včera se zde dlouze diskutovalo o pojmu „šťastná matka“. Čím jsme ke štěstí matek přispěli? Zákoníkem práce určitě ne. Dnes může zaměstnavatel měnit pracovní dobu podle potřeby. Rozhodne, že žena nastupuje na směnu příští týden v 10 hodin dopoledne, ale už se neptá, jestli na ni počkají ve školce do šesti hodin večer. Ženiny problémy nikoho nezajímají.

Málo se u nás rozšířila práce na snížený úvazek, jednak proto, že rodina potřebuje ženin plat, jednak kvůli neochotě zaměstnavatelů. Přimlouvala bych se za to, aby snížený pracovní úvazek měl jeden z rodičů ve chvíli, kdy dítě nastupuje do první třídy. Dítě potřebuje trpělivou, laskavou péči. Matka nemůže přijít domů uštvaná a ustaraná, sednout nad sešit s dítětem, být nervózní, když dítě neudělá dvě čárky tak, jak má. Ne, dítě potřebuje

úspěch a povzbuzování. Začátek školy je pro dítě nesmírně důležitý, pro jeho další vývoj mnohdy rozhodující. Když se zatvrdí, nedaří se mu, dostává blok, nechce chodit do školy. Zkrácený pracovní úvazek s několikaměsíční finanční dotací od státu by mnohému pomohl.

Celý systém péče o děti je věcí rodičů. Záleží jen na nich, jakou cestu si zvolí. Vítám každou alternativu, ale znova opakuji: dávejme děti jen do rukou odborně připravených lidí. Odvaha anglických matek, které svěřují své ratolesti sotva dospělým studentkám, mě děsí. S potěšením jsem zde ale vyslechla informaci o změnách v péči o předškolní děti v Anglii.

Dámy a pánové,

nechci, aby můj příspěvek vyvolal nějakou bouři. Nedovolila bych si tvrdit, že někdo, kdo bude hlídat děti doma, odvádí horší práci než zdravotní sestry v jeslích či kantorky ve školce. Pro práci s dětmi platí stejné měřítko jako pro jiné profese. Přijdete do obchodu, na první prodavačku je radost se podívat. Obslouží vás s úsměvem, nabídne jiné zboží, ale pro druhou jste obtížný hmyz, protože na ní něco chcete. Obě mají stejnou kvalifikaci. Totéž lze říci o ženách, kterým svěřujeme děti v jeslích nebo ve školkách. Jedna skutečně děti miluje a je šťastná, že s nimi může pracovat, druhá si jen vydělává peníze. Chyba tudíž není v systému kolektivní péče, ale v lidech. Ředitelka zařízení musí věnovat pozornost tomu, aby ve školičce nebo v jesličkách byly ty, které k práci mají předpoklady nejenom vzdělanostní, ale i osobnostní.

Dnešní konference je o výměně zkušeností, o hledání, a já takovou příležitost vítám.

Bc. Michal Uhl

Vážené dámy, vážení pánové

Dovolte mi poděkovat Ministerstvu práce a sociálních věcí za uspořádání konference na toto téma. Považuji téma Rané péče o dítě za důležité a v Evropě diskutované. Bohužel u nás se mu nedostává patřičného prostoru. Věřím, že tato konference nastíní určitá východiska, která dají základ, prostor, pro politický konsenzus.

Mým úkolem na tomto fóru je představit ve stručnosti pohled Strany zelených.

Rád bych začal tím, co již bylo řečeno při zahájení slovy Ministra Petra Nečase. Zaznělo, že je důležité, aby každý měl možnost volby. S tím nelze než souhlasit, přičemž za zelené dodávám „možnost reálné volby“.

Pan ministr také mluvil o tom, že nechceme znovu vynalézat jízdní kolo. Dobré příklady v zahraničí jsou. Skandinávie či Francie nám ukázali „jak na to“.

Pozorně jsem poslouchal včerejší příspěvky od jednotlivých řečníků. Některé byly abstraktnější, jiné konkrétnější – vycházejí z poznatků o reálných potřebách společnosti. Z nich je nutné vycházet i u nás, protože, jak už zde bylo řečeno, nežijeme ve vzduchoprázdnu. Někteří touží po legitimní seberealizaci a jiní chtějí pouze zajistit hladký ekonomický chod domácnosti, splácíme hypotéky, platíme složenky, chceme zdravě jíst – pro zajištění těchto potřeb jeden plat často nestačí.

Stát zasahuje do podoby a fungování rodin již dnes, v minulosti to dělal také a v budoucnosti tomu nebude jinak. Někteří si to nepřipouští. Ale to, že zde existuje státem podporovaná instituce manželství je příkladem par excellence, to, že se koná tato konference je důkazem, že stát má ambice rodinný prostor spoluvytvářet. Argument, že je vše otázkou rodin a nikoliv státu, neobstojí. Otázkou tedy není, zda by stát měl zasahovat do rodiny, ale jak by měl zasahovat do rodiny.

Výstižný a důležitý pro tuto konferenci je výrok našeho europokomisaře Vladimíra Špidly: „Když postavíte lidi před ostrou volbu – rodina nebo pracovní trh, vyberou si pracovní trh.“

Věřím, že si všichni v tomto sále řeknou, že pokud se někdo takto rozhoduje, tak je něco špatně – že stát, něco velmi zanedbal. Mnoho z Vás nám potvrdí, že mnoho lidí před takovou volbou stojí, a to je velký problém.

Máme zde dvě sféry, rodina a soukromý život, které nechceme zanedbávat, a pracovní trh, který potřebujeme. Jediným řešením je velmi aktivní prosazování sladování rodinného a profesního života, a to především ze strany státu. Tedy umožnit být otcem, matkou a zároveň pracující. Funkční modely lze hledat nejenom ve skandinávských zemích, ale například i v Německu či Slovinsku, kde se zavádí například otcovská dovolená, což je nástroj pro sladování.

Má-li být možnost volby, a tady je myslím shoda v rámci kóalice, musí zde být nabídka. Základní premisa, předpoklad, pro sladování je, že musí být kvalitní a především dostupná péče pro děti do tří let, bez toho to nejde.

Ostatně barcelonské cíle vycházející z lisabonské strategie mluví jasně, třetina dětí má mít možnost tyto zařízení využívat. Česká republika Barcelonské cíle bohužel zatím neplní, máme však na ně čas do roku 2010.

Jakým způsobem koncipovat ranou péči o dítě a naplňovat barcelonské cíle?

Máme zde dva systémy. Jeden rozpadající se systém péče o dítě do tří let a velmi dobrý funkční systém od tří do šesti let. Zajímavé je, že dnes 26 % dvouletých dětí chodí do školky, to zda si školka vezme mladší dítě než tři roky, je na jejím rozhodnutí. Ale evidentně zde poptávka je, chybí nabídka.

Prvním krokem, který vychází z dobrých zkušeností ostatních evropských zemí, je krokem do určité míry sanačním. Mělo by dojít ke snížení hranice vstupu do školek na 2 roky, zase s tou možností od roku, roku a půl. Tato zařízení jsou v kompetenci samospráv a mělo by tomu tak zůstat i nadále.

Zajištění péče o děti do dvou let je v Českém kulturním prostředí složité. Chceme-li sladovat, musí zde být nastaveny podmínky, jedná se o celý soubor opatření a benefity, které z nich budeme mít, jsou užitečné i pro starší děti, školní i předškolní.

Jaké další podmínky?

Za prvé, pan náměstek Marián Hošek se již k této záležitosti vyjádřil, je třeba působit na změnu firemní kultury. Jsou to zkrácené či sdílené úvazky – obecná flexibilita pracovního trhu, začneme ve státní zprávě.

Práce z domova – máme na to krásný český termín *homeworking*.

Legislativní umožnění vzniku podnikových školek – dnes při nedostatku pracovních sil tyto otázky firmy řeší.

Za druhé. Bylo několikrát řečeno, že Česká republika drží primát co se týče délky rodičovské dovolené. Strana zelených preferuje zintenzivnění rodičovské dovolené tak, aby většina finančních prostředků, které jsou alokovány ze státního rozpočtu, šla rodiči na začátku. Aby po dobu 10–12 měsíců mohla být rodičovská důstojnou náhradou za plat, aby i středně příjmový či vysokopříjmový rodič, který například splácí hypotéku, si mohl dopřát onen rok s dítětem, který je pro tvorbu attachmentu – český navázání, jak říkají psychologové, tak důležitý.

A velmi důležité je aktivní otcovství a z něho vyplývající střídavá péče, kterou nám zde velmi přehledně představil finský zástupce. Otcovské dny zvyšují reálnou akceptanci zaměstnavatelů pro odchod mužů na rodičovskou dovolenou. V Německu byla otcovská péče zavedena v roce 2006 a jedním z prvních poznatků je, že se ona akceptace společnosti i zaměstnanců pro otce na rodičovské dovolené zvýšila o 80 %.

Dnes muž právně má možnost jít na rodičovskou dovolenou, ale fakticky díky tlakům společnosti i trhu nikoliv, otcovské dny volbu umožní reálně.

Za třetí, jak už bylo řečeno zahraničními předřečníky. Aby sladování rodinného a profesního života bylo účinné, musíme však vytvořit podmínky i pro hlídání dětí. Čím více bude modelů, tím více bude možností volby. Jsem velmi rád, že se připravuje „vzájemná rodičovská výpomoc“ se zajištěným standardem. Je to koncepční řešení, které může velmi pomoci situaci v České republice řešit.

Máme zde také tolik zmiňované jesle. Vzhledem k tomu, že mnoho lidí s tímto pojmem má ideový problém a negativní asociace, navrhuji změnit název – pomůže nám to snadněji redefinovat i obsah. Jenom připomínám, že jesle jsou řízeny zákony z roku 1966. Tedy, neříkejme jesle, ale školičky.

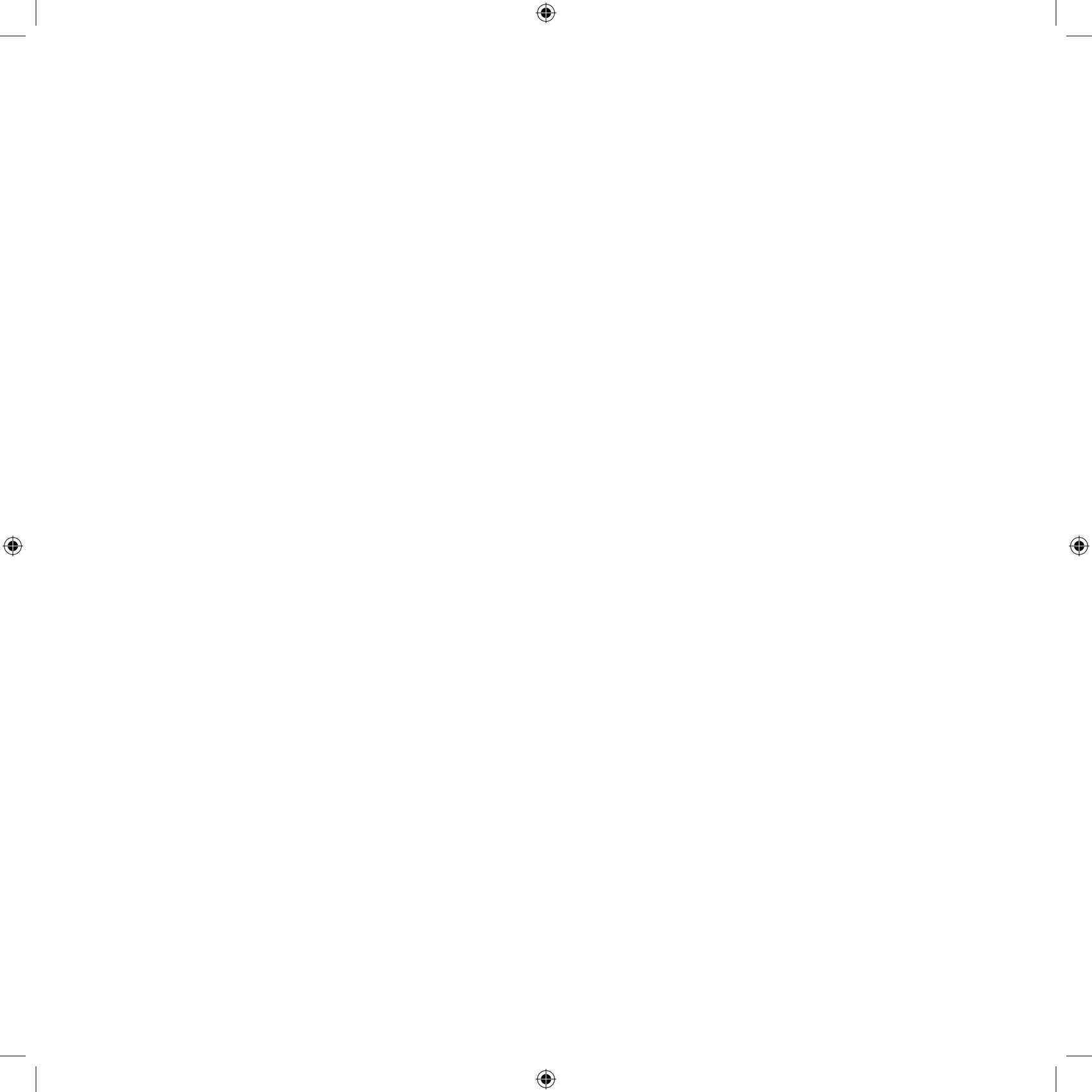
Provoz školiček v porovnání s mateřskými školkami je velmi drahý, jsou zde zbytečně vysoké hygienické standardy a podle mého soudu je podhodnocena role vzdělávání. Pro fungování celého systému by bylo dobré, kdyby se školičky přesunuly kompetenčně pod Ministerstvo školství. Kvalitní školička by měla mít malé kolektivy s rodinným prostředím, profesionální a vzdělaný personál a měla by nabízet různé formy hlídání. Od jednohodinového, kdy si jde člověk něco vyřídit na úřad, který náhodou ještě nemá vybudovaný dětský koutek, po celodenní hlídání. Znovu možnost volby.

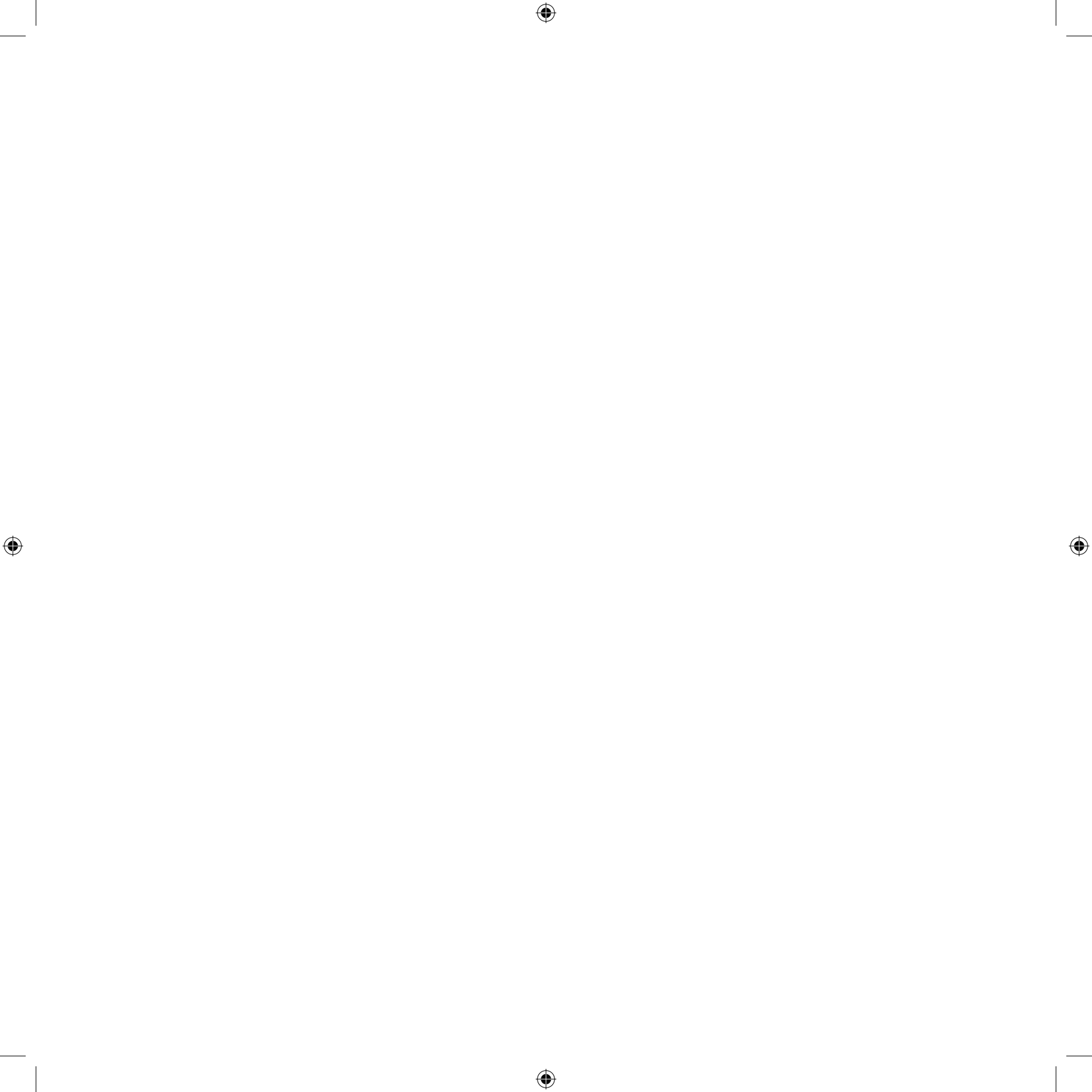
Financování školiček by mělo být ze tří zdrojů, Francouzský model kdy 60 % platí stát, 20 % obec a 20 % rodiče se mi věru

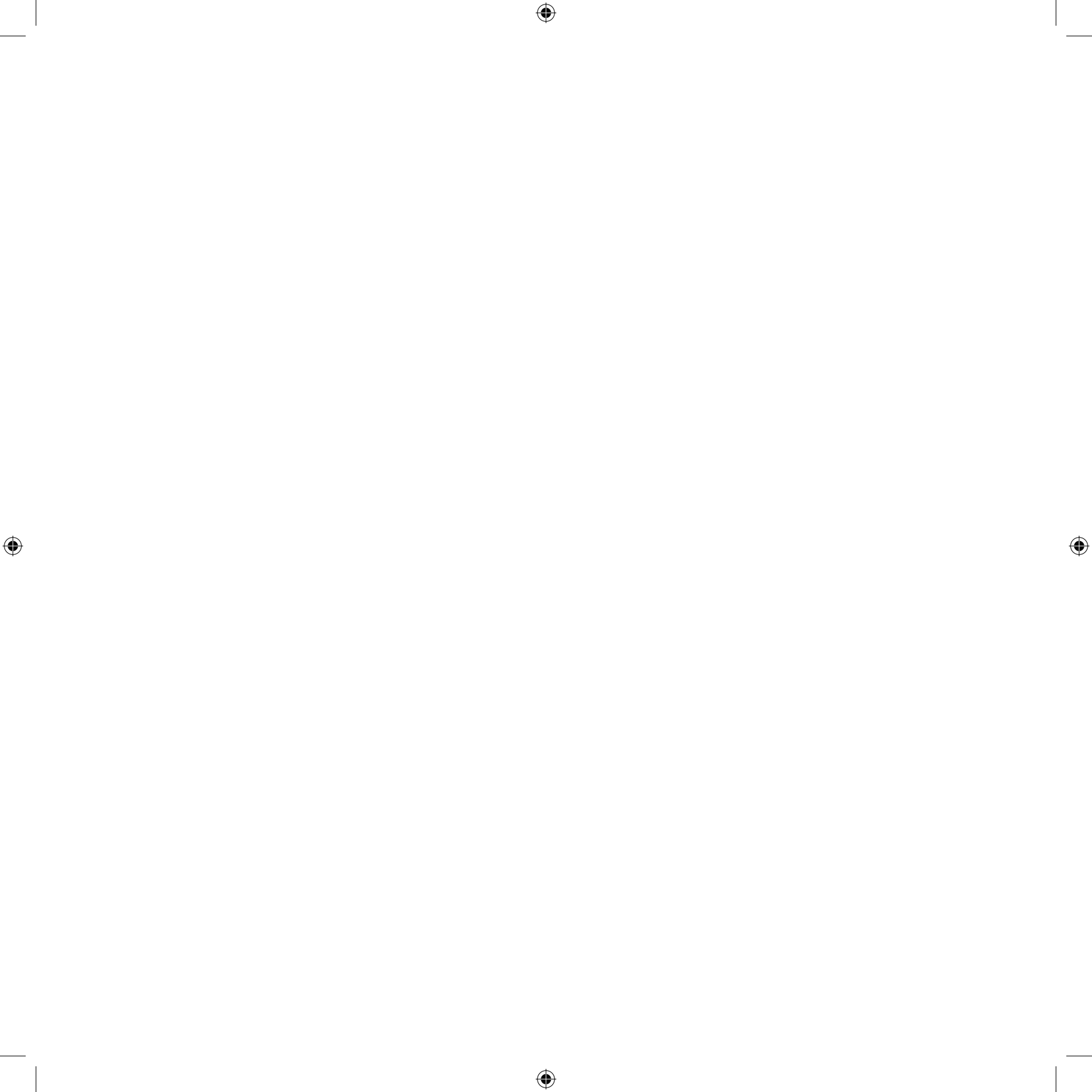
zamlouvá. Podaří-li se tento model dobře nastavit, může být i rozpočtově neutrální, protože státní náklady mohou být pokryty z daní matek či otců, kteří sladují.

Státní podpora školiček a doplňujících nástrojů péče o děti, jako již zmiňovaná vzájemná rodičovská - sousedská výpomoc, by se měly stát jedním z nástrojů, jak čelit náročným tlakům trhu a umožnit sladovat rodinný a profesní život. Nezapomínejme také na biologické potřeby dětí a jejich dobrý a zdravý psychologický vývoj, důležité je také nepodceňovat potřeby matek. Věřím, že se potřeby všech aktérů dají skloubit ve prospěch všech aktérů.

Ve stručnosti jsem se snažil představit základní kostru představ Strany zelených. Důležitá má být aktivní role státu, obcí i samotných rodičů. Skončím tím, čím jsem začal. Důležitá je možnost volby a volba je pouze tehdy, když existují reálné varianty, a na to se bohužel zapomíná.

**Sborník z konference o rodinné politice:
Raná péče o děti mezi rodinou a státem
Praha 22.–23. listopadu 2007**

Vyšlo v roce 2008, vydání první.

Vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
Na poříčním právu 1, 128 01 Praha 2

ISBN: 978-80-86878-86-7

